

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГАМАН-ГОЛУТВИНА О.В.,
доктор політичних наук, завідувач кафедри порівняльної політології Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація);
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОТИК В.Д.,
доктор політичних наук, МЗС України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛАТІЙ Г.Г.,
Спеціальний представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОВІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШМЕЛЬОВ Б.О.,
доктор історичних наук, керівник Центру політичних досліджень, професор, перший проректор Міжнародної вищої школи (Російська Федерація);
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол №4 від 26.02.2014 для "З.С." №2 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов. Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2014, № 2. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"

Ресестраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 15 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2010.

У кожного свій Майдан, своя Шевченкіана, своє розуміння й усвідомлення понять.

Хто з нас не був свідком того, як окремі фрагменти бачення частини цілого для всіх учасників дійства ставали ключем для відкриття чогось більшого, втаємниченого.

Що є наше життя? Сукупність сталих уявлень і усталених кодів, які програмують наші нинішню та прийдешню реальності?

Можливо, не образяться на нас прашури, якщо фрагментарно, ураховуючи ситуацію, відредагуємо трепетні слова гімну України та ствердимо, наприклад, таке (цей текст принципово не дружить із поетикою і містить виключно змістові сенси) – «Ніколи не вмере Україна, її слава й воля, нам нарешті щиро від усього серця усміхнулася доля, і ми, браття й сестри, вже запанували назавжди у своїй сторонці! У нас немає воріженьків – ми їх усіх подолали. Душу й тіло ми покляли за нашу свободу – й довели, що ми – сестри й браття – козацького роду!»

Читаймося і редагуймося! Слава Україні!

Гімн України

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття українці, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.
Станем, браття, в бій кривавий, від Сяну до Дону,
В ріднім краю панувати не дамо нікому,
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.
А завзяття, праця щира свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже,
За Карпати відіб'ється, згомонить степами,
Україні слава стане поміж народами.
Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи” ви можете у наших партнерів:

- ДП „Преса” Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ „НВП „Ідея”, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма „Періодика” Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі “24 nonstop” та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи” за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 15 гривень.

6

12

16

20

24

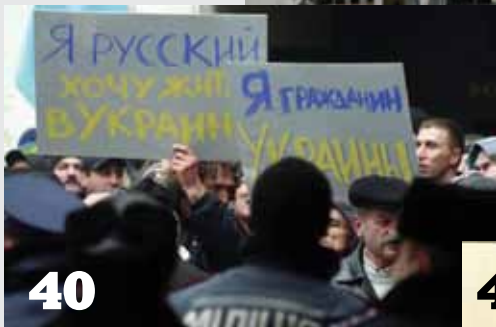
29

34

40

42

48

56

62

50

5 Рішення трудового колективу МЗС України

ГОЛОВУВАННЯ УКРАЇНИ В СНД

6 *Сергій Толстов*. Завдання головування, проблеми та інтереси України в СНД

12 *Сергій Лебедев*. Разом ми сильніші

ГЕОПОЛІТИКА

16 *Алла Киридон*. Українсько-польські відносини в контексті пам'яттєвого дискурсу: пошук моделей примирення

20 *Павло Ігнат'єв*. Австралія: повертаючись обличчям до Азії

24 *Ірина Вишневська*. Неканонічна стратегія

29 *Вікторія Вдовиченко*. Конституція для Європи. Участь Італії в Європейському конституційному процесі

34 *П'єра Маньятті*. Виробництво повертається додому

38 *Джордж Фрідман*. Нові аспекти американської зовнішньої політики щодо Росії

40 *Георгій Кухалейшвілі*. Півострів розбрату

УКРАЇНЬСКА ДІАСПОРА

42 *Сергій Бурдіяк*. З думкою про батьківщину – українці в Шанхаї

ІСТОРІЯ ДИПЛОМАТІЇ

48 Людина планети

50 *Ірина Матяш*. Дипломатична кар'єра та еміграційне буття Михайла Єреміїва

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

56 Світові війни в історії та долі людства. За матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Світові війни в історії та долі людства (до 100-річчя початку Першої та 75-річчя початку Другої світових воєн)»

КУЛЬТУРА

60 Презентуючи Україну через постать Шевченка. Посольства України спільно з Національним музеєм Т.Г. Шевченка відзначають 200-річчя Великого Кобзаря

62 А святе місце буває вільним! (Шевченкіана заслуженого художника України Олександра Міловзорова)

Рішення трудового колективу МЗС України

22 лютого 2014 р. відбулися збори трудового колективу Міністерства закордонних справ України, у яких взяли участь 116 осіб.

Більшістю голосів було прийнято таке звернення.

Колектив МЗС України висловлює глибоке співчуття родинам загиблих, зокрема і нашій колезі Олені Власенко, яка втратила свого чоловіка Андрія Черненка.

У зв'язку з Постановою Верховної Ради України про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень, вважаємо, що в.о. Міністра закордонних справ України Л.О.Кожара не має

морального права надалі представляти Україну на міжнародній арені та звертаємося до Верховної Ради України з проханням невідкладно призначити Уповноваженого з питань діяльності МЗС України. Тим часом дипломатична служба України продовжує виконання своїх функцій в інтересах дер-

жави та громадян України.

Категорично не погоджуємося з окремими публічними заявами про те, що в Україні мав місце державний переворот. Ми рішуче застерігаємо від спроб будь-яких сил поставити під сумнів територіальну цілісність і суверенітет України.

Звертаємося до наших колег у посольствах і консульствах України забезпечити об'єктивне інформування наших міжнародних партнерів про події в Україні, а також продовжити максимально сприяти в організації лікування за кордоном постраждалих українців. Нагадуємо, що в МЗС функціонує цілодобова гаряча лінія за телефоном +380-44-238-1657.

Процес підписання документа триває. Редакція журналу «Зовнішні справи» приєднується до тих, хто поставив свої підписи.

P.S. Рішення розміщено на сторінці МЗС України в мережі «Фейсбук» і відкрите для підписання.

Звернення колективу Генерального консульства України в Мілані

Ми, співробітники Генерального консульства України в Мілані, висловлюючи наші щирі співчуття рідним та близьким всіх загиблих під час нещодавніх трагічних подій в Україні, бажаючи повного та скорішого одужання всім постраждалим, закликаємо всіх людей доброї волі в Україні та за її межами сприяти встанов-

ленню громадянського миру та безпеки, збереженню цілісності нашої держави, продовженню курсу на реалізацію європейських прагнень, відновленню довіри до України на міжнародній арені, підтверджуємо нашу відданість вимогам Присяги державного службовця вірно служити народові України, суворо дотримува-

тися Конституції та законів України, сприяти втіленню їх у життя, охороняти права, свободи і законні інтереси громадян, сумлінно виконувати свої обов'язки. Звертаємось до всіх без винятку громадських організацій українців, релігійних громад Північної Італії з проханням, незважаючи ні на які політичні, конфесійні чи особис-

тісні розбіжності, прагнути до порозуміння, виявляти взаємну повагу та підтримку в часом непростих умовах життя та напруженої праці далеко від рідної землі заради процвітаючої, демократичної, сильної та неподільної України.

Колектив Генерального консульства України в Мілані

Заява українських дипломатів у Нідерландах

Трагічні події в Україні останніх місяців, а особливо останніх днів, які не мали прецедентів у новітній історії України і масштаб яких важко збагнути, не повинні залишити байдужим жодного громадянина нашої держави.

Наш громадянський обов'язок вимагає висловлювати свою позицію. І ми, українські дипломати Посольства України в Кору-

лівстві Нідерланди, закликаємо тих, від кого залежить доля нашої батьківщини і народу, зробити усе можливе для збереження миру і злагоді в Україні та недопущення повторення насильства і кровопролиття, заради світлої пам'яті тих, хто загинув, відстоюючи своє право на гідне та мирне європейське майбутнє.

Рішуче засуджуємо будь-

які заяви чи дії, що мають на меті зруйнувати соборність нашої держави та єдність українського народу.

Запевняємо, що й надалі разом із нашими колегами-дипломатами працювати мемо над розбудовою вільної та незалежної України, яка є невід'ємною частиною Європи.

Висловлюємо щирі співчуття родинам загиблих і

поділяємо їх сум.

В цей момент нам важко висловити нашу скорботу словами – вона занадто велика. Цими трагічними днями загинув у Києві наш друг та колега Андрій Черненко, який працював у Посольстві України в Нідерландах у 2008-2012 роках. Наші серця та думки сьогодні з його родиною – дружиною Оленою та семи-місячною донькою Яною.

Завдання головування, проблеми та інтереси України в СНД

УДК 327(470+477)

Сергій ТОЛСТОВ,
провідний науковий
співробітник ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН
України», директор Інституту
політичного аналізу і
міжнародних досліджень

Головування України в Співдружності Незалежних Держав відбувається за складних внутрішньо-політичних і міжнародних умов. Наприкінці минулого року урядом було підготовлено амбітну та різнобічну програму діяльності нашої країни в межах організації.

Згідно з урядовою концепцією, Україна бачить своїм пріоритетом поглиблений розвиток торговельно-економічного співробітництва в рамках СНД на основі положень Договору про зону вільної торгівлі і принципів СОТ. Для реалізації цієї мети Україна прагне «сформувати необхідні умови для забезпечення рівноправної конкуренції, захисту прав власника та інвестора, зняти штучні бар'єри, які ще мають місце й перешкоджають торговельній та

інноваційній співпраці» [1].

Принципово важливим напрямом взаємодії в рамках СНД урядові кола України вважають енергетичну сферу – розвиток співпраці з питань транспортування енергоресурсів, забезпечення надійності їх постачання, вироблення чітких і зрозумілих принципів діяльності держав-учасниць на ринку енергоносіїв, енергозбереження та відновлюваної енергетики. Важливим напрямком вважається налагодження системного діалогу між Електроенергетичною радою СНД і Європейським Союзом електроенергетичної промисловості, чому повинно сприяти одночасне головування України в Раді міністрів європейської Енергетичної співдружності.

Офіційний Київ декларує намір активізувати співпрацю держав-учасниць СНД з ЄС, залежно від різних форматів і рівнів взаємодії ЄС, таких як Угода про асоціацію, «Партнерство для модернізації» між ЄС та РФ тощо.

Серед економічних пріоритетів – підготовка до підписання угод про транзит трубопровідним транспортом, про вільну торгівлю послугами, протоколу про поетапне скасування експортних мит. Значна увага приділятиметься створенню механізму розгляду спірних питань у

Summary

The article presents the main aspects determining the agenda of Ukraine's participation in the CIS and its interests in relations with the countries of the post-soviet space. Given the interest in achieving the best possible conditions of trade within the CIS the Ukrainian government declared an intention to solve a number of problems such as the liberalization of trade in services, providing a free access to pipeline transportation and adaptation of free trade zone member countries within the CIS to the Customs Union standards.

Keywords: integration, competition, free trade zone, CIS, Russia, Customs Union

торгівлі з використанням міжнародних принципів і норм.

Україна приділяє значну увагу культурно-гуманітарним відносинам і подальшому розвитку СНД як «універсального майданчика для міжкультурного діалогу та гуманітарної взаємодії». Пріоритетну увагу буде приділено заходам культурного та історико-меморіального характеру – святкуванню 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка (2014 р.) та підготовці відзначення 70-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні (2015 р.).

Взаємодія у сфері міжнародної безпеки повинна зосереджуватися на попередженні нових загроз і викликів, включно з реалізацією міждержавних програм із протидії тероризму та іншим насильницьким проявам екстремізму, торгівлі людьми, злочинності та незаконному обігу наркотиків.

Черговий саміт глав держав СНД планується провести в Києві в жовтні 2014 р., пов'язавши його з 70-річчям визволення України від нацистської окупації.

Євразійський інтеграційний вектор

Свого часу на початку 1990-х рр. ООН, СНД та ОБСЄ були трьома основними міжнародними організаціями, у яких Україна брала безпосередню участь. Однак стан багатосторонньої співпраці в пострадянському просторі здебільшого розцінювався офіційним Києвом як незадовільний.

Суттєві суперечності в стосунках країн пострадянського простору, як між урядами, так і між економічними суб'єктами, перешкождали ефективності багатьох ініціатив, висунутих з боку Росії, Казахстану та інших учасників. Україна не ратифікувала Договір про створення Економічного союзу (1993 р.) та не приєдналася до Статуту СНД, що забезпечувало своєрідний режим «часткової участі» на кшталт асоційованого членства.

Ідея встановлення багатосторонньої ЗВТ країн СНД, покладена в основу Договору про створення Економічного союзу (1993 р.), розглядалася його ініціаторами як перший етап формування єди-

ного економічного простору, втілення якого було передбачено Угодою про створення СНД. Підписання договору розглядалося як передумова встановлення ЗВТ, що мала б усунути митні бар'єри та квоти, встановлені урядами пострадянських країн на етапі суверенізації з метою захисту внутрішнього ринку. У цьому сенсі об'єктивна мета багатосторонньої ЗВТ полягала в стимулюванні товарообігу та створенні передумов для активізації економічного зростання. Проте на початку 1990-х рр. урядовці країн СНД виявилися не в змозі розробити загальноприйнятний пакет умов торгівлі, який задовольнив би суперечливі інтереси експортерів та імпортерів енергоносіїв, а також виробників і споживачів промислової та сільськогосподарської продукції. Політичні та бізнесові кола більшості країн СНД висловлювали суттєві претензії до змісту Угоди про створення зони вільної торгівлі, підписаної лідерами країн СНД 15 квітня 1994 року. Як наслідок, багатосторонній регіональний торговельний режим на преференційних умовах запроваджено не було, насамперед через неузгодженість списку вилучень, термінів їх скорочення та скасування. Відтоді режим вільної торгівлі застосовувався окремими країнами СНД на підставі двосторонніх угод і протоколів, що містили перелік і форми застосування відповідних торговельних обмежень.

Формально потреба в корекції та вдосконаленні режиму вільної торгівлі, включно зі створенням багатосторонньої ЗВТ у

межах СНД, схвалювалася усіма українськими президентами та урядами. На засіданнях глав держав та урядів СНД українська делегація неодноразово виступала з відповідними ініціативами. Починаючи з 2010 р. уряд М. Азарова активно підтримував прискорення переговорів про ЗВТ і вітав підписання проекту відповідного договору на засіданні Ради глав урядів СНД у Санкт-Петербурзі 18 жовтня 2011 року. Як передбачалося, після набуття договором про ЗВТ чинності він мав замінити 44 двосторонні угоди та протоколи між країнами Співдружності [2].

Утім, формування зони вільної торгівлі стало лише одним із напрямів багатосторонніх процесів у пострадянському просторі. З 1995 р. низка країн СНД стимулювала процеси поглиблення інтеграції в економічній і гуманітарній галузях, що згодом, у 2000 р., набули оформлення у вигляді Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС)¹ та Митного союзу як внутрішньої, більш консолідованої структури поглибленого співробітництва в межах цього утворення.

У 2003 р. Президент РФ В. Путін висунув паралельну ініціативу у вигляді угоди про формування Єдиного економічного простору (ЄЕП), до участі в якому мала намір долучитися й Україна. Однак підписана від імені України угода, хоча й була схвалена Верховною Радою 20

¹ Договір про створення Євразійського економічного співтовариства підписано в жовтні 2000 р. главами п'яти держав СНД (Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Росії та Таджикистану).

квітня 2004 р., не дістала подальшого впровадження через застереження, висловлене в момент її підписання та ратифікації, яке обмежує участь в угодах, що суперечать Конституції та міжнародним зобов'язанням України.

Відправним пунктом розбудови сучасного євразійського інтеграційного проекту в його теперішньому вигляді слід вважати підписання в жовтні 2007 р. Договору про створення єдиної митної території та формування Митного союзу за участі трьох із п'яти держав ЄврАзЕС (Росії, Білорусі та Казахстану), які погодилися з необхідністю зміцнення «інтеграційного ядра» держав, зацікавлених в усуненні прикордонних бар'єрів і реальному втіленні ідеї єдиного економічного простору. Тоді ж було схвалено комплексний прикладний документ під назвою План дій з формування Митного союзу в рамках ЄврАзЕС на 2008-2010 роки.

Переговори між урядами країн ЄврАзЕС, які активізувалися з початком глобальної економічної кризи 2008 р., знаменували поглиблення взаємодії на засадах різношвидкісної інтеграції, що передбачає гармонізацію відносин між країнами «інтеграційного ядра» та рештою держав, участь яких визначається «м'якими» формами співпраці, головним чином у форматах участі в ЗВТ і виробничій кооперації. На думку проурядових російських економістів, подальше зволікання з відновленням спільного економічного простору загрожувало скороченням очікуваного ефекту у вигляді сукупного збільшення ефектив-

ності та конкурентоспроможності економік пострадянських країн. Додатковим чинником, що може сприяти перетворенню євразійського інтеграційного центру на впливову ланку економічної співпраці, вважається розширення відносин вільної торгівлі за участі Сербії та Чорногорії на Балканах, Монголії та В'єтнаму в Азії.

Слід зауважити, що розвиток нового економічного об'єднання, яке претендує на роль повноцінного інтеграційного центру, зустріло насторожене сприйняття в США та ЄС. Застереження з їхнього боку стосувалися як цілком об'єктивних вад євразійського інтеграційного проекту (часова неузгодженість утворення ЗВТ і Митного союзу, поточні розбіжності у взаємодії між різними структурними ланками, організаційні розриви між рівнями інтеграції), так і суто кон'юнктурних та ідеологічних аспектів, пов'язаних із намірами консолідувати промисловий комплекс колишнього СРСР і зупинити деградацію технологічних галузей промисловості [3].

Поточні умови та завдання

Упродовж останніх років ставлення українських політичних кіл до співпраці в межах СНД було достатньо складним і суперечливим. У політичній полеміці висловлювалися критичні зауваження як щодо змісту підписаного Україною Договору про ЗВТ країн СНД, так і з приводу появи в його тексті низки поправок і доповнень, що з'явилися на етапі між переднім узго-

дженням і парафуванням та офіційним підписанням.

До переваг угоди, безумовно, належить чітка фіксація існуючих між державами-учасниками імпорто-експортних мит, включено з домовленістю не розширювати їх перелік і не збільшувати ставки митних зборів. Зафіксовано низку положень, які мають сприяти доступу української продукції на ринки країн-учасниць угоди, включаючи розв'язання торговельних спорів із застосуванням процедур і механізмів, поширених у СОТ. Згідно зі ст. 19 (пункти 2, 3) договору, в разі виникнення спорів, якщо одна зі сторін вважатиме, що інша не виконує своїх зобов'язань і це завдає або загрожує завданням шкоди її економічним інтересам, обидві сторони мають провести консультації. У разі недосягнення згоди спір може бути передано на розгляд Економічного Суду СНД, якщо обидві сторони є учасниками Угоди про статус Економічного Суду СНД від 6 липня 1992 р., або комісії експертів у відповідності до процедури розв'язання спорів (додаток 4 до чинного договору). Якщо спори стосуються питань, щодо яких у договорі містяться посилання положення угод ГАТТ/СОТ та якщо обидві сторони є членами СОТ, вони вирішуються в порядку, передбаченому відповідними угодами СОТ або у відповідності до попередньо описаної процедури.

З другого боку, критики угоди вказували на наявність певних переваг на користь Росії. Це стосувалося розширення, у порівнянні з парафований варіантом угоди, переліку

вилучень з режиму ЗВТ (додаток № 1) і положень про можливість зміни умов торгівлі в разі встановлення учасниками угоди відносин ЗВТ із третіми країнами або об'єднаннями, які можуть спричинити зміну структури їх імпорту (додаток № 6). Якщо такі обставини виникатимуть унаслідок підписання угод про асоціацію України та Молдови з ЄС, решта країн-учасниць ЗВТ СНД мають право запровадити мито стосовно імпорту товарів з цих країн «у розмірі ставки режиму найбільшого сприяння». Після завершення пов'язаних зі вступом Росії до СОТ перехідних періодів, що становлять від 2 до 7 років, середньозважений імпорتنний тариф становитиме для неї близько 7,1%, у тому числі 11,3% по сільськогосподарських товарах і 6,4% – по товарах промислової групи.

Україна приєдналася до Договору про ЗСТ СНД 19 вересня 2012 року. Як стверджували окремі ЗМІ, уряд України мав намір

переглянути деякі положення угоди, або принаймні дістати чіткіше уявлення з приводу способів їх застосування. Саме з цим було пов'язано зволікання з набуттям чинності угоди, закон про ратифікацію якої парламент ухвалив лише 30 липня 2012 року. Схожі сумніви висловлював і уряд Молдови, який надіслав текст договору до комісії СОТ і висловив намір у подальшому керуватися її висновками.

Приєднуючись до Договору про ЗВТ у рамках СНД, уряд М. Азарова виходив із розрахунків, що застосування його положень може потенційно збільшити бюджетні надходження на 9,4 млрд грн (1,1 млрд дол.) на рік і зумовить зростання ВВП на 2,5% (37,5 млрд грн або 4,6 млрд дол. у цінах 2012 р.). За словами тодішнього прем'єра М. Азарова, виконання умов ЗВТ могло потенційно збільшити загальний обсяг торгівлі з країнами СНД на 35%.

Однак реальний стан справ в українській економіці, а також у економіках переважної більшості країн СНД виявився суттєво гіршим за очікуваний. Підбиваючи підсумки першого року функціонування угоди про ЗВТ на спільній з прем'єрами Росії та Білорусі пресконференції (Санкт-Петербург, 21 листопада 2013 р.) М. Азаров констатував, що у 2013 р. втрати в торгівлі з партнерами по СНД становили близько четверті товарообігу, у зв'язку з чим Україна зазнала значних збитків. За його свідченням, на засіданні Ради глав урядів держав СНД прем'єри країн-учасниць провели серйозну дискусію про способи реалізації ЗВТ у наступні роки. З цього погляду, оскільки Україна – держава з відкритою, експортоорієнтованою економікою, для неї природне «прагнення прибрати всі бар'єри для нашої торгівлі» та вийти на зростання товарообігу.

У свою чергу російський

прем'єр Д. Медведев наголошував, що попередньо важко оцінити, яким може бути вплив режиму ЗСТ між Україною та ЄС на сусідів України в разі, якщо угода про асоціацію між ЄС та Україною все ж буде підписана. «Це внутрішня справа України... Ми свої коментарі давали неодноразово, й ... вони за цей час не зазнали жодних змін стосовно наслідків, переваг, проблем». Однак у разі підписання Угоди про асоціацію і ЗСТ з ЄС Росія може ввести в торгівлі з Україною обмежувальні мита.

Водночас Д. Медведев дав цілком ствердну відповідь на запитання про те, чи обговорювалося в разі підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС застосування положень додатка № 6 і статті 18 договору про ЗВТ, хоча й ухилився від пояснення процедури застосування відповідних обмежень. На його думку, це пояснюється відсутністю об'єктивної інформації про те, «як будуть формуватися товарні потоки». Тому не відомо, «чи знадобиться взагалі застосування арсеналу засобів, установлених статтею 18 закону про ЗСТ і додатком № 6 до відповідного договору. Ми говорили лише про те, що ці норми є». Але якщо для їх застосування знадобиться рішення російського уряду, «ми будемо діяти в відповідності до угоди, до договору. Спочатку проведемо консультації, ... а після цього при (наявності) відповідного факту масованої поставки товарів або констатації загрози такої поставки може бути застосовано рішення... Якщо ця норма є, і буде

така ситуація, вона може бути насправді застосована як країнами Митного союзу, так і іншими країнами. Ця норма договору про зону вільної торгівлі країн СНД стосується не тільки трьох присутніх країн, але й інших країн».

Застосування російською стороною блокуючих митних процедур щодо української товарної продукції влітку та восени 2013 р. поставило під сумнів ефективність захисту національних економічних інтересів, включаючи виникнення непередбачуваних перешкод і ускладнень для українського експорту. Така оцінка скерує увагу на потребі вдосконалення договору про ЗВТ або принаймні розроблення більш ефективних практик його застосування та доповнення угоди новими положеннями, як це передбачено в статті 20 договору («Зміни та доповнення»). У цій статті йдеться, що, за взаємною згодою сторін, у договір – у формі протоколів – можуть вноситися зміни і доповнення, які вважатимуться його невід'ємною частиною.

Принципове значення може мати розроблення додаткової угоди про вільний доступ до трубопроводного транспорту. До речі, на початковому етапі існування СНД питання транзиту та транспортування нафти і газу регулювалися міжнародними та галузевими угодами, які частково зберігали та продовжували нормативні практики колишнього СРСР. Наприклад, в 1997-2007 рр. у межах СНД діяла Угода про проведення узгодженої політики в галузі транзиту нафти і нафтопродуктів по магі-

стральних трубопроводах від 12 квітня 1996 р., яка посилалася на Договір СНД про створення Економічного союзу. Ця угода вважалася тимчасовою й мала діяти до комплексного врегулювання питань енергетичного транзиту.

Десять років потому позиція російського керівництва виразно еволюціонувала в бік державного протекціонізму, що зумовило встановлення монополії на трубопровідний транспорт для основних енергетичних компаній – «Газпрому» та «Роснефті», їхніх дочірніх підрозділів. Відтак, за російським законодавством транспортування нафти і газу стало цілковито залежати від профільних компаній-монополістів, що перебували в державно-акціонерній власності, а приватні виробники енергоресурсів були зобов'язані продавати свою продукцію дочірнім фірмам цих компаній. Однак підписане російським прем'єром В. Зубковим (жовтень 2007 р.) розпорядження про вихід Росії з угоди 1996 р. суттєво нічого не змінило, оскільки угода вважалася тимчасовою та припиненою де-факто.

У ст. 7 Договору про ЗВТ у межах СНД (2011 р.) передбачено проведення переговорів щодо розробки Угоди про транзит трубопровідним транспортом та їх «завершення впродовж шести місяців після набуття договором чинності». Однак цю умову вже порушено. Як стверджував директор Департаменту економічного співробітництва Виконавчого комітету СНД А. Кушніренко (18 червня 2013 р.), основні

розбіжності стосуються підходів Росії та України, але різне розуміння вигоди виявляють і країни-експортери – Казахстан і РФ [9]. Оскільки встановлену з 1 січня 2014 р. знижку в ціні на російський газ для України важко вважати стабільною, зацікавленість Києва в диверсифікації джерел енергопостачання цілком логічна. Однак якщо російська сторона буде виявляти таку ж непоступливість, як і з переглядом газових контактів 2009 р. для України, поступки відносно яких було зроблено лише в критичній ситуації, сподівання інших учасників на перспективи гармонізації відносин у межах СНД навряд чи виглядають оптимістичними.

Серед поточних завдань залишається поетапне скорочення ставок експортного мита у взаємній торгівлі, опрацювання процедур у сфері державних закупівель і гармонізація умов виробничої кооперації у машинобудівних галузях. Відзначимо, що у сфері машинобудування продукція спільного виробництва досягає за деякими видами 60 - 70%. До того ж, саме секторальні угоди становили основну частку домовленостей, оформлених під час шостого засідання Українсько-російської міждержавної комісії 17 грудня 2013 року.

Щодо скорочення експортного мита в договорі про ЗВТ навіть було вказано, що їх перший раунд відбудеться не пізніше ніж за шість місяців після набуття ним чинності, проте більш раціональним було б визначити певний графік лібералізації мит-

них обмежень шляхом поетапного скасування експортного мита.

Важливу роль у підвищенні ефективності СНД як багатосторонньої структури економічної взаємодії могли б відіграти раціоналізація та оперативне вдосконалення роботи його виконавчих органів, включаючи Економічну раду. Суттєва увага повинна приділятися й посиленню обов'язковості виконання ухвалених рішень.

До певного часу ініціатори євразійського інтеграційного проекту розглядали СНД і ЄврАзЕС як тимчасові структури, покликані виконати проміжну роль у підготовці її учасників до вступу в більш консолідовані структури вищого рівня. Проте, як з'ясувалося, темпи розширення Митного союзу/ЄЄП навряд чи будуть стрімкими. Наразі серед потенційних членів цього «інтеграційного ядра» можна з відносною вірогідністю назвати хіба що Вірменію та Киргизстан. Для інших країн пострадянського простору участь у ЗВТ СНД залишатиметься основним інструментом економічної взаємодії з учасниками Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), що планується створити 2015 року. Ця обставина зумовлює доцільність дбайливого ставлення до процедур функціонування ЗВТ і заперечення застосування дискримінаційних заходів проти окремих учасників цього об'єднання.

З осені 2013 р. український уряд розпочав аналіз можливостей вибіркового приєднання до угод, укладених у рамках

ЄврАзЕС, Митного союзу та ЄЄП, участь у яких могла б забезпечити усунення торговельних і виробничих ускладнень. За дорученням прем'єр-міністра від 12 жовтня 2013 р. Міністерство економічного розвитку розробило План-графік розгляду договорів та угод Митного союзу та інших євразійських інтеграційних структур. У плані згадувалася 81 угода в галузі митної та податкової політики, тарифного та нетарифного регулювання, послуг, інтелектуальної власності, обміну інформацією, трудової міграції та інвестицій. Ідеться головним чином про адаптацію української економіки до умов взаємодії з інтеграційним об'єднанням, яке уряд сприймав цілком серйозно з огляду на прямі попередження з боку представників російського уряду та Євразійської економічної комісії. У цьому сенсі рішення шостого засідання Українсько-російської міждержавної комісії від 17 грудня 2013 р. свідчили про фактичну згоду російського керівництва розвивати виробничу кооперацію з Україною у форматі секторальних угод і галузевих проектів, тобто у форматі двосторонніх зв'язків без ультимативного залучення до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану.

Нагальною проблемою залишається гармонізація технічних регламентів і відпрацювання спрощених процедур у торгівлі з Росією та іншими учасниками Митного союзу. Цьому повинно сприяти приєднання України до Угоди держав-членів Митного союзу про усунення

технічних бар'єрів у взаємній торгівлі з державами-учасницями СНД, які не є державами-членами МС від 17 грудня 2012 року. Документ передбачає, що будь-яка з країн СНД може застосовувати технічні регламенти МС і відповідні рішення Комісії МС. Зацікавлена держава після звернення до ЄЕК може приєднатися до одного з двох режимів технічного регулювання: альтернативного чи безальтернативного. Угода визначає умови для визнання діяльності акредитованих органів із сертифікації держави-не члена МС і випробувальних лабораторій, відповідальних за оцінку та підтвердження відповідності в національній системі акредитації. Очікується, що застосування угоди дасть змогу скоротити технічні бар'єри у взаємній торгівлі.

На засіданнях уряду розглядалися й інші договори та угоди країн МС правового та економічного змісту, зокрема про особливості кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення митного законодавства Митного союзу та держав-членів МС (2010 р.), про правову допомогу і взаємодію митних органів держав-членів Митного союзу в кримінальних справах і справах про адміністративні порушення (2010 р.), про протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму при переміщенні грошових коштів та (або) грошових інструментів через митний кордон МС (2011 р.).

Підписаний 17 грудня 2013 р. План дій з урегу-

лювання торговельних обмежень у двосторонній торгівлі між РФ та Україною на 2013-2014 рр. повинен слугувати запобіжним заходом для відвернення економічних воєн і раптового застосування процедурних обмежень. Домовленості між митними органами України та РФ передбачають постійний моніторинг ситуації на кордоні, хоча це не виключає можливості виникнення нових ускладнень.

Серед анонсованих владою заходів, пов'язаних з удосконаленням торгівлі з країнами СНД та ЄС, варто відзначити прискорення реформування системи технічного регулювання відповідно до міжнародних і європейських норм, гармонізацію митних процедур України та РФ з метою збільшення обсягів експортно-імпорتنих операцій, програму облаштування митних пунктів пропуску, включаючи їх оснащення автоматичними пунктами вагового контролю автотранспорту впродовж 2013-2014 років.

Між сходом і заходом

За даними статистики, Росія та ЄС відіграють для України роль головних зовнішніх ринків, товарообіг із якими становить відповідно близько 55 млрд та 50 млрд доларів. Разом це 65% обсягу зовнішньої торгівлі. Тому втрата кожного з цих ринків або навіть суттєве погіршення умов торгівлі є критичним викликом перспективам розвитку та економічній стабільності держави.

Занепад спроб політичного балансування між Заходом та Росією, які видавалися ефективними

за попередньої доби, пояснюється не тільки і не стільки внутрішнім становищем в Україні, специфікою її політичного режиму чи навіть станом економіки, скільки загостренням прямої конкуренції між європейським і євразійським інтеграційними проектами, при чому саме в останні два-три роки ця конкуренція набула виразних територіальних ознак.

З одного боку, ЄС, зіткнувшись із провалом своєї середземноморської політики, розпочав просування програми «Східне партнерство». З другого боку, набув цілком виразних контурів євразійський інтеграційний проект, що претендує на роль проміжної ланки між ЄС і багатосторонніми структурами в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Тому кризове напруження у відносинах Києва з Брюсселем і Москвою виникло не випадково. Політична криза в Україні восени 2013 – взимку 2014 рр. стала своєрідною проекцією суперечностей глобальних гравців, які переслідують стосовно України власні цілі та інтереси.

Зацікавленість Москви в розвитку кооперації з українськими машинобудівними підприємствами та загроза переходу України під прямий політико-економічний протекторат ЄС спричинила рішення президента В. Путіна зняти вимогу про вступ України до Митного союзу. По суті, це рішення рівнозначне визнанню формули «3+1», яку офіційний Київ марно пропонував у попередні роки.

Зростання напруження у відносинах європейської безпеки змусило В. Путіна відкласти сподівання на

створення спільного економічного та безпекового простору від Лісабона до Владивостока, про що він неодноразово згадував у своїх статтях і промовах. Зближення між ЄС і США у військовій та економічній сферах триває і, напевно, не припиниться аж до завершення глобальної економічної кризи. Тому Україна стає важливою не тільки в суто економічному розумінні, а й у контексті балансу сил з урахуванням інтересів провідних держав у Європі, на Близькому Сході, в Азії.

Головування України в СНД, вочевидь, не буде безхмарним, а його наслідки залежатимуть від співвідношення внутрішньої політичної конфігурації в державі та позицій зовнішніх акторів. В умовах бюджетної та боргової кризи, у якій опинився український уряд восени 2013 р. і яка була принаймні частково спричинена діями російської митної служби, фінансова підтримка з боку РФ, безумовно, виглядала як унікальний жест зовнішньої допомоги в купі з посиленням політичного та економічного впливу з боку Москви. Однак внутрішня дестабілізація в Україні поставила під сумнів масштабні російські інвестиційні програми та замовлення. За оцінками Урядового уповноваженого з питань співробітництва з РФ, державами-учасницями СНД, ЄвразЕС та іншими регіональними об'єднаннями В. Мунтіяна, Україна та РФ попередньо узгодили 23 основні проекти в базових галузях економіки (авіабудування, двигунобудування, атомна енергетика, космічна галузь, суднобу-

дування, транспорт, сільськогосподарське машинобудування, модернізація газотранспортної системи, зв'язок) загальним обсягом близько 56,4 млрд доларів. У межах виконання інфраструктурних і промислових проектів, включених до Міждержавної програми інноваційного розвитку співробітництва країн-учасниць СНД на період до 2020 року, річний обсяг інвестицій в Україну може становити до 8 млрд доларів [4].

За цих обставин продовження різновекторної економічної політики, яку владні кола України намагалися здійснювати впродовж 2010-2013 рр., залежить насамперед від способу врегулювання внутрішньої політичної кризи. Збереження пакету домовленостей із РФ може забезпечити шанси на відновлення промислового та науково-технологічного потенціалів України за умов збереження автономного статусу в системі безпеки та залишає певні сподівання на врегулювання відносин із ЄС. Натомість розірвання угод із РФ спричинить

загострення відносин із країнами Митного союзу, втрату досягнутих домовленостей у межах СНД і радикальну переорієнтацію зовнішньої та безпекової політики з перспективою перетворення країни на плацдарм прямого суперництва зовнішніх гравців.

Список використаних джерел:

1. Концепция председательства Украины в Содружестве Независимых Государств в 2014 году / Исполнительный комитет СНГ. - <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=19111>
2. Рішення про Договір про зону вільної торгівлі. Документ 997_p01 (поточна редакція від 18.10.2011). - http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_p01
3. Cohen A. Russia's Eurasian Union Could Endanger the Neighborhood and U.S. Interests / A. Cohen // Background No. 2804. June 14, 2013. - Wash., DC : The Heritage Foundation, 2013. - 13 p.
4. Україна може збільшити інвестиції на реалізацію проектів у пріоритетних галузях економіки. - В. Мунтіян / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 13.01.2014. - http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=227192&cat_id=38461

АННОТАЦІЯ

В статті розглядаються основні аспекти, що визначають повестку дня участі України в СНГ і інтереси країни в її відношенні до країн постсоветського простору. З урахуванням зацікавленості в досягненні максимально сприятливих умов в торгівлі в рамках СНГ передстоїть вирішити ряд проблем, серед яких – лібералізація торгівлі послугами, забезпечення вільного доступу до трубопроводного транспорту та адаптація країн-учасниць зони вільної торгівлі в рамках СНГ до стандартів Митного союзу.

Ключові слова: інтеграція, конкуренція, зона вільної торгівлі, СНД, Росія, Митний союз.

АННОТАЦІЯ

У статті розглядаються основні аспекти, які визначають порядок денний участі України в СНД та інтереси країни у стосунках із країнами пострадянського простору. З урахуванням зацікавленості в досягненні максимально сприятливих умов у торгівлі у рамках СНД належить вирішити низку проблем, серед яких – лібералізація торгівлі послугами, забезпечення вільного доступу до трубопроводного транспорту та адаптація країн-учасниць зони вільної торгівлі в рамках СНД до стандартів Митного союзу.

Ключові слова: інтеграція, конкуренція, зона вільної торгівлі, СНД, Росія, Митний союз.

Сергій ЛЕБЕДЄВ,
Голова Виконавчого комітету -
Виконавчий секретар СНД

У нинішньому році Україна прийняла естафету головування в Співдружності Незалежних Держав. Щороку цю важливу та відповідальну місію виконує одна з країн СНД. У попередні два роки це були Туркменістан і Білорусь, які привнесли в концепцію головування чимало нового і цікавого. Так, з ініціативи Туркменістану було підписано Декларацію глав держав СНД про подальший розвиток всебічного співробітництва. Білорусь наслатила програму свого головування десятками масштабних заходів, проведених на території країни та спрямованих на вдосконалення багатогранної взаємодії наших країн. Упевнений, що цей конструктивний підхід знайде своє продовження і головування України стане черговою помітною віхою на шляху розвитку багатостороннього співробітництва, дасть

Разом ми сильніші

змогу зробити ще один крок уперед не тільки Україні, а й усій Співдружності.

Україною розроблено змістовну Концепцію головування в Співдружності Незалежних Держав у 2014 р., а також складено чіткий План заходів. Головний посыл концепції – головування буде спрямоване на забезпечення подальшого поступального розвитку Співдружності Незалежних Держав і зміцнення взаємовигідного співробітництва, що відповідає національним інтересам кожної держави-учасниці. Виходячи з цього визначено пріоритетні завдання в соціально-економічній, гуманітарній та інших сферах інтеграційної взаємодії.

Помітне місце в концепції займають економічні питання. І це цілком обгрунтовано, адже Україна має потужний потенціал, реалізація якого багато в чому може сприяти збереженню та розвиткові коопераційних зв'язків у рамках СНД.

Мушу зазначити, що Україна відіграє досить активну роль у Співдружності. Її представники беруть дієву участь у всіх засіданнях керівних органів СНД на максимально високому рівні. Ось суха, але переконлива статистика: за 2012-2013 рр. на цих засіданнях було розглянуто понад 170 документів, із яких близько 140 Україна підписала. Ідеться насамперед про важливі документи, спрямовані на подальший розвиток економічної співпраці. Зокрема, глави урядів затверди-

ли Комплекс заходів на 2012-2014 роки щодо реалізації Міждержавної програми інноваційного співробітництва на період до 2020 року та Стратегію співробітництва держав-учасниць СНД у побудові та розвитку інформаційного суспільства. З ініціативи України на засіданні було прийнято Заяву глав урядів держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у зв'язку з набуттям чинності Договору про зону вільної торгівлі, підписаного 18 жовтня 2011 р. в Санкт-Петербурзі.

Україна стала третьою за рахунком країною, яка ратифікувала цей договір, що зумовило набрання ним чинності з 20 вересня 2012 року. Необхідно відзначити, що вже на перших етапах дії договору вона також узяла активну участь у виконанні його положень. У строгій відповідності з досягнутими домовленостями з 1 січня 2013 р. Україна скасувала мита на імпорт етилового спирту та насіння цукрових буряків із Республіки Молдова. Українськими експертами своєчасно було розроблено проекти Угоди про вільну торгівлю послугами та Протоколу про поетапне скасування експортних мит. Зараз Україна бере участь у роботі експертних груп із обговорення цих та інших передбачених договором проектів документів.

Поставлені в концепції завдання реалізації положень Договору про зону вільної торгівлі з дотриманням принципів Світової організації торгівлі від-

повідають цілям усіх держав Співдружності. Це сприятиме формуванню умов для рівноправної конкуренції, захисту прав власності, інвесторів, усунення штучних бар'єрів, які перешкоджають торговій та інноваційній співпраці.

Цілком актуальним видається й завдання активізації співпраці держав-учасниць СНД із Європейським Союзом у справі гармонізації технічних стандартів, ветеринарних і фітосанітарних норм, у взаємодії митних органів з метою ліквідації та запобігання нетарифних обмежень у взаємній торгівлі. Така співпраця, зазначена в концепції, повинна ґрунтуватися на принципах недопущення погіршення умов торгівлі, недискримінації, визнання еквівалентності та сумлінної адміністративної взаємодії, закріплених у відповідних секторальних угодах СОТ.

Хочу підкреслити, що взаємне співробітництво країн СНД та їх взаємодія з Європейським Союзом та іншими інтеграційними об'єднаннями є зовсім не взаємовиключними явищами. Світова практика знає безліч випадків реалізації державами різновекторної інтеграційної політики, участі однієї країни в кількох регіональних блоках. Звичайно, завдання ефективного здійснення такої моделі взаємодії з різними партнерами досить нетривіальне. Виваженість, розстановка пріоритетів і готовність враховувати інтереси партнерів, проведення

Українська експозиція – на Міждержавній виставці «20 років СНД: до нових горизонтів партнерства», присвяченій 20-літтю Співдружності Незалежних Держав у Всеросійському виставковому центрі в Москві, організована за галузево-регіональним принципом. В експозиції був представлений науково-промисловий і туристсько-рекреаційний потенціал України. Значну увагу приділено досягненням у галузях із використанням інновацій, які сприяють підвищенню конкурентоздатності вітчизняної продукції. У рамках виставки відбулося урочисте відкриття Дня України. Одне з найбільших підприємств у світі з випуску авіаційних двигунів для літаків і вертольотів, а також промислових газотурбінних установок ООО «Мотор Січ» (на знімку) представило сучасні надійні та економічні двигуни, які за експлуатаційними характеристиками відповідають кращим світовим зразкам у своїх класах, довгий час успішно використовуються у понад 100 країнах світу. У ювілейній експозиції також були представлені ракетно-космічна, авіаційна та енергетична галузі, автомобілебудування, різноманітні транспортні проекти.

консультацій перед прийняттям рішень, які зачіпають їх інтереси – ось, мабуть, ті необхідні умови, які повинні бути дотримані в таких випадках.

Україна – один з активних учасників, а часто й ініціаторів найбільш важливих заходів щодо розвитку та вдосконалення економічної взаємодії на просторі СНД. Саме вона взяла на себе ініціативу розроблення проекту Стратегії економічного розвитку СНД на період до 2020 року – найважливішого документа, відповідно до якого вже п'ятий рік організовується співробітництво в цій сфері. Вона ж була одним з ініціаторів та активних розробників уже згаданого Договору про зону вільної торгівлі від 18 жовтня 2011

року. Значну роботу країна проводить у рамках виконання основоположних програмних документів Співдружності, зокрема, Плану заходів із реалізації другого етапу Стратегії економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року. У рамках цього документа Україна активно сприяє виконанню Міждержавної програми інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 року.

У Концепції головування України серйозне місце приділено одній із найважливіших галузей економіки – енергетиці. Київ веде багатосторонній діалог із партнерами по Співдружності з питань транспортування енергоресурсів,

забезпечення безпеки та надійності їх постачань, вироблення зрозумілих і чітких принципів діяльності держав-учасниць на міжнародному ринку енергоносіїв. У цьому зв'язку передбачається розширити існуючий рівень співробітництва, зокрема, у рамках налагодження системного діалогу між Електроенергетичною Радою СНД і Європейським Союзом електроенергетичної промисловості, маючи на увазі в перспективі синхронізацію роботи енергосистем.

Плідним уявляється намір України в рамках свого головування сприяти реалізації Концепції співпраці держав СНД у сфері енергетики, а також забезпечення виконання Плану першочергових заходів щодо реалізації Рамкової програми співпраці держав СНД у сфері мирного використання атомної енергії на період до 2020 року «Співпраця «Атом – СНД». Питання активізації співробітництва держав Співдружності у сферах енергоефективності, енергозбереження та відновлюваної енергетики передбачається розглядати і в ході намічених на цей рік низці міжнародних конференцій, круглих столів, засідань органів галузевого співробітництва. Упевнений, що плідний обмін думками фахівців дасть можливість знайти оптимальні рішення багатьох проблем.

Уже сьогодні чимало робиться у сфері підготовки та реалізації спільних проектів у різних напрямках взаємодії. Скажімо, у рамках Програми заходів із російсько-українського співробітництва в галузі машинобудування російська компанія ВАТ «Силові машини» здійснила

модернізацію турбін Луганської ТЕС, у ході якої застосовано російські передові інноваційні технологічні рішення.

Відповідно до меморандуму про співпрацю між українським ПАТ «Київенерго» та ЗАТ «Уральський турбінний завод» організовано довгострокове співробітництво в галузі підвищення надійності та економічності роботи парових теплофікаційних турбін виробництва цього об'єднання.

У рамках реалізації Плану заходів помітно активізувалося партнерство України з державами Співдружності в галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях. Україна організувала та взяла активну участь у Четвертій нараді представників органів виконавчої влади держав-учасниць СНД з питань співробітництва в космічній сфері, що відбулася влітку минулого року в Національному центрі управління та випробувань космічних засобів у Євпаторії. На ній було обговорено перспективи співпраці, можливі форми та механізми взаємодії. Прийнято рішення про створення робочих груп з питань інтеграції наземних інфраструктур глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС, створення Міждержавної системи космічного моніторингу надзвичайних ситуацій, а також міжрегіональної системи супутникового зв'язку. Важливим уявляється рішення про створення Об'єднаного інституту космічних досліджень.

Зростає увага України до діяльності органів галузевої співпраці, у тому числі

економічного профілю, які є важливою ланкою в підготовці та погодженні проєктів документів, що подаються на підписання главам урядів і держав Співдружності. Показово, що на запрошення української сторони у 2012-2013 рр. близько трьох десятків засідань відбулися на українській землі. Зокрема, у Києві та інших містах пройшли засідання Міждержавної ради з антимонопольної політики, Ради з реклами, Міждержавної ради зі співробітництва в науково-технічній та інноваційній сферах, Ради керівників митних служб держав-учасниць СНД, Координаційної ради Міжурядового фельд'єгерського зв'язку.

Стало традиційним проведення ініційованого Україною у 2010 р. Міжнародного інвестиційного форуму «Ялтинські ділові зустрічі», на який з'їжджаються представники фінансових та економічних відомств, керівники центральних (національних) банків, а також провідних фінансових і банківських структур, інвестиційних компаній держав-учасниць СНД. Черговий форум планується провести восени нинішнього року.

Особливе місце в концепції відведено співпраці в культурно-гуманітарній сфері. Нинішній рік – рік 200-ліття з дня народження великого сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка. Життя і творчість Кобзаря пов'язані з декількома державами Співдружності, тому ювілейні заходи відбудуться не лише на його батьківщині. Увагу всіх країн, де шанують пам'ять про видатного українця,

У Виконавчому комітеті Співдружності Незалежних Держав у Москві 22 січня 2014 р. відбулося Засідання Комісії з економічних питань при Економічній раді СНД, уперше воно пройшло під головуванням України. Засідання провів повноважний представник України в комісії, радник-посланник Посольства України в РФ Дмитро Ратніков. У роботі засідання взяли участь повноважні представники держав Співдружності в комісії, а також співробітники низки міждержавних, міжурядових органів СНД та органів управління держав Співдружності. У засіданні взяли участь заступники Голови Виконавчого комітету - Виконавчого секретаря СНД Анатолій Дронь та Сергій Іванов. Дмитро Ратніков представив присутнім Концепцію головування України в СНД у 2014 р.: «Першорядну увагу ми плануємо направити на забезпечення подальшого поступального розвитку Співдружності Незалежних Держав і зміцнення взаємовигідного економічного співробітництва, що відповідає національним інтересам кожної держави-учасниці».

безсумнівно, буде прикуто до Форуму творчої та наукової інтелігенції держав СНД, а також Міжнародної конференції «Творчість Тараса Шевченка в контексті європейської культури», що пройдуть у Києві.

Нинішній рік оголошено в СНД роком туризму. Важливо, на мій погляд, що в Концепції головування приділено увагу й цьому питанню. Заплановано низку заходів, націлених на розвиток туристичного потенціалу СНД. Зокрема, відбудеться Київський міжнародний туристичний форум, а також чергове засідання Ради з туризму держав-учасниць СНД. На мою думку, наші українські колеги зроблять значний

внесок у розвиток туристичної галузі країн Співдружності.

Є ще одна, на мій погляд, свята тема, що об'єднує народи наших країн, – це Велика Перемога над фашизмом. У рамках СНД затверджено та виконується План основних заходів з підготовки до святкування 70-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років. Знаменно, що на нинішній рік – рік головування України в СНД припадає важлива дата – 70-річчя визволення України від гітлерівських загарбників. Її урочисто відзначатимуть у країнах Співдружності. Примітно, що чергове засідання Ради глав держав СНД (проходить раз на рік) приурочено до 70-ї

річниці визволення України та відбудеться в жовтні нинішнього року.

Хотів би висловити сподівання, що труднощі, з якими зіткнулася Україна в останні місяці, не справлять негативного впливу на її діяльність у рамках Співдружності. Тим більше, що саме інтеграційне співробітництво може стати реальним важелем підйому української економіки, виходу з кризового стану. Адже сьогодні країни СНД – найбільші торговельні партнери України, частка яких у її товарообігу становить близько 40% (приблизно 60 млрд. дол.), а в міру розгортання повномасштабної роботи зони вільної торгівлі СНД цей показник, за оцінкою українських експертів, може збільшитися до 92-96 млрд. дол. на рік.

Як констатують експерти, головування України у 2014 р. в СНД дасть країні можливість реалізувати комплекс заходів у різних сферах співробітництва, які справлять стимулюючий вплив на українську економіку. Глибоко переконаний, що українським керівництвом буде знайдено вирішення нинішніх проблем, а мудрий український народ подолає тимчасові труднощі.

На завершення хочу відзначити, що доцентрові тенденції на пострадянському просторі спираються на цілком матеріальний фундамент – історично сформована взаємодоповнюваність економік країн Співдружності, ще не розтрачений досвід співпраці у різних сферах економіки. Важливою зв'язкою є і наша спільна історична та духовна спадщина, і близькість наших країн та народів.

Концепция председательства Украины в Содружестве Независимых Государств в 2014 году

Председательство Украины в Содружестве Независимых Государств в 2014 году будет направлено на обеспечение дальнейшего поступательного развития Содружества Независимых Государств и укрепление взаимовыгодного сотрудничества, отвечающего национальным интересам каждого государства-участника.

Основные мероприятия в рамках председательства Украины в Содружестве Независимых Государств:

- Инновационный форум стран СНГ;
- Международная конференция предприятий малого и среднего бизнеса;
- Заседание пятой сессии Совета Координационного транспортного совещания государств-участников СНГ;
- Международная научно-практическая конференция «Перспективы использования альтернативных и возобновляемых источников энергии в странах Содружества»;
- Научно-технический форум «Развитие атомной энергетики - фактор стабильного межгосударственного сотрудничества»;
- III Киевский международный туристический форум и заседание Совета по туризму государств-участников СНГ;
- IX Форум научной и творческой интеллигенции государств-участников СНГ;
- Межгосударственный совет по сотрудничеству в научно-технической и инновационной сферах.

Основные аспекты председательства Украины в СНГ в 2014 году:

- Реализация положений Договора о зоне свободной торговли с соблюдением принципов Всемирной торговой организации.
- Содействие подготовке проектов соглашений о транзите трубопроводным транспортом, о торговле услугами, протокола о поэтапной отмене экспортных пошлин.
- Развитие взаимодействия и реализация совместных проектов в научно-технической и инновационной областях, энергетике, транспорте, машиностроении, сельском хозяйстве в рамках СНГ.
- Дальнейшее развитие Содружества как универсальной площадки для межкультурного диалога и гуманитарного взаимодействия.
- Развитие туристического потенциала СНГ. 2014 год — Год туризма.

Председательство совпадает со знаменательной для Украины датой — 200-летием со дня рождения выдающегося сына украинского народа Тараса Шевченко. Учитывая, что жизненный путь и творческая судьба Великого Кобзаря тесно связаны со многими государствами Содружества, Украина ожидает действенной поддержки в организации и проведении юбилейных мероприятий в государствах СНГ.

Проведение мероприятий по подготовке к празднованию 70-летия Победы в Великой Отечественной войне, 2014 год — год 70-й годовщины освобождения Украины от немецко-фашистских захватчиков.

Інтеграційні процеси в рамках Співдружності поступально розвиваються та виходять на вищий рівень. Маю на увазі перш за все створення Митного союзу і формування єдиного економічного простору. У міру готовності інші країни СНД можуть включитися в це об'єднання. Упевнений, що цей процес — взаємовигідний.

Спільна діяльність держав-учасниць СНД будується з урахуванням загальних завдань і національних інтересів кожної країни і підпорядкована, насамперед, цілям підвищення добробуту та соціального благополуччя громадян. Якщо згадати історію, саме створення Співдружності було обумовлене об'єктивною необхідністю збереження тради-

ційних гуманітарних, економічних та інших зв'язків у нових історичних умовах.

Багатосторонні угоди, прийняті в початковий період існування СНД, дали змогу не допустити соціального та економічного колапсу, забезпечити нормальне функціонування державних механізмів виплати пенсій і допомог, роботу транспорту та зв'язку, безперешкодного переміщення громадян.

За порівняно невеликий історичний проміжок часу СНД перетворилася на дієвий інструмент багатостороннього спілкування та взаємодії, що дає змогу на принципах рівноправності, добросусідства та взаємної поваги вибудувати ефективні форми та

механізми інтеграційного співробітництва.

Одна з важливих особливостей СНД — відсутність жорсткої обов'язковості неодмінної повної участі держав Співдружності в усіх прийнятих рішеннях. Це дає можливість гнучко вибудовувати політику взаємодії країн-учасниць і гармонійно розвивати інтеграційні процеси в СНД загалом. Кожна країна абсолютно вільно приймає рішення про ступінь своєї участі в тих чи інших органах і програмах Співтовариства, керуючись своїми політичними, економічними та іншими пріоритетами.

СНД сьогодні — це організація, яка має чітку та збалансовану програму спільних першочергових і

перспективних дій, спрямованих на забезпечення динамічного соціально-економічного зростання країн-учасниць. Для мене абсолютно очевидно, що інтеграція, об'єднання зусиль країн Співдружності на тому чи іншому напрямі дає змогу з більшою ефективністю вирішувати і загальні, і національні завдання держав-учасниць СНД. Разом ми набагато сильніші, ніж поодиночі.

Підбиваючи підсумок, хочу висловити впевненість у тому, що головування в Співдружності та активна участь України в багатоплановій міжнародній співпраці в рамках СНД благотворно вплинуть як на її поступ, так і на розвиток Співдружності.

Українсько-польські відносини в контексті пам'яттєвого дискурсу: пошук моделей примирення

УДК 94 (477+438):323.12

Алла КИРИДОН,
доктор історичних наук,
професор, завідувач відділу
дослідження теоретичних і
прикладних проблем
національної пам'яті,
Український інститут
національної пам'яті (м. Київ)

Конфліктне минуле й труднощі «вгамування пам'ятей» парадоксальним чином реанімуються у ХХІ столітті. Європа стала театром повторюваності «рухів пам'яті» в усіх напрямках, з півночі на південь і зі сходу на захід. У цьому контексті, як зауважив Е. Лукас, правильно буде говорити про те, що в усьому світі не знайдеться країни, яка мала б беззастережно й наскрізно щасливе минуле. Усі відчують чи то вину, чи то гнів, чи те й те водночас. Хоча вибірковість пам'яті, амнезія та викривлення допомагають створити зручну й приємну псевдоісторичну ілюзію замість історії як такої.

На думку професора Інституту політичних наук Польської академії

наук А. Пачковського, якщо подивитися на історію в броделівських категоріях «довгого часу», можна легко побачити, що сусідні нації живуть із почуттям ненависті одна до одної та в стані тривалих конфліктів набагато частіше, ніж у стані взаємної поваги, шанування і співпраці». Суперечливі моменти можуть переростати в етнічні конфлікти, урегулювання яких не визначається площиною раціональних дій. Особливість подібних ситуацій у тому, що «війни пам'ятей» на рівні певної території вписані в загальнонаціональні контексти конфліктуючих держав. Важливим є усвідомлення того, що характер відтворення образів минулого обумовлений багатьма чинниками:

- станом відносин між державами;
- історіографічним дискурсом;
- характером політичної влади та історичної політики;
- рівнем/станом взаємно-

Summary

The ability to understand and reproduce their existence in time (myself in the past) is the foundation of integrity identity community that constitutes its existence in the social and cultural space. However conflictual past and challenges of «quench memories» paradoxically resuscitate in the twentieth century. Therefore there is an urgent task of finding models of reconciliation. Particularly, this task is important for Ukrainian – Polish relations.

Keywords: memory, collective memory, reconciliation, model, Ukrainian – Polish relations.

го зацікавлення вирішення конфлікту тощо.

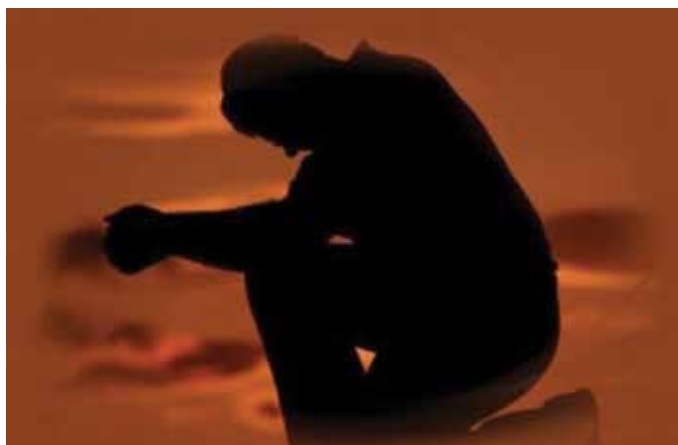
В історії Центрально-Східної Європи ХХ ст. українсько-польські відносин є доволі вагомим індикатором двосторонніх взаємин.

Однією з найскладніших проблем і найтрагічніших сторінок є тривале в часі українсько-польське протистояння, яке з особливою силою вибухнуло в роки Другої світової війни та залишається предметом гострої дискусії не лише фахових істориків, а й політиків, громадських діячів. Це протистояння й досі викликає значний суспільний резонанс, контрверсійні оцінки й тлумачення у вітчизняній і польській історіографіях, громадсько-політичному житті обох держав і народів, заважаючи

гармонійному розвитку добросусідських відносин між ними. На думку Ю. Шаповала, з 2003 р. стала чіткішою «історична тяглість» українсько-польських контрверсій. Вони то загострювалися, то вщухали, але «фермент» протистояння ніколи не зникав.

Як підкреслила відома дослідниця українсько-польських відносин Б. Бердиховська: «Відтоді, як Польща й Україна стали суверенними державами, найбільше напруження у двосторонніх відносинах, як це не парадоксально, викликали не насущні політичні розбіжності, а події минулого».

Вагомою, на нашу думку, є мета актуалізації пам'яттєвого дискурсу та врахування, «які механізми, суспільні чи політичні, її (пам'яті – А.К.) викликали, який їх ефект і функції, як оприлюднені, так і приховані». Історія відносин між двома географічно близькими народами, як правило, наповнена болючими та суперечливими моментами, які можуть переростати в етнічні конфлікти. Їхня особливість полягає в тому, що ступінь урегульованості мало залежить від раціональних дій. Причи-

ною вражаючої стійкості таких конфліктів є те, що їхні витoki здебільшого знаходяться в емоційно-чуттєвій сфері, яку важко змінити. Відтак, однією з присутніх підвалин формування взаємин двох сусідніх народів є ментально-культурний досвід, сконденсований та акумульований у свідомості, стереотипах, репрезентаціях, мовленнєвих практиках тощо. Зокрема, у свідомості людей відбувається гіперболізація окремих моментів історичного минулого, бо вона практично не може претендувати на пряме, системне віддзеркалення – вона швидше виражає опосередковане сприйняття й таку ж оцінку минулих подій. За сутнісними та змістовними характеристиками історична свідомість є сукупністю ідей, поглядів, уявлень, почуттів, настроїв, що відображають сприйняття та оцінку минулого в усьому його різноманітті, властивому як для суспільства в цілому, так і для різних соціально-демографічних, соціально-професійних і етносоціальних груп, а також окремих осіб. Історична свідомість охоплює важливі та другорядні події; вбирає як систематизовану інформацію (в основному через систему освіти), так і неврегульовану (через засоби масової інформації, художню літературу тощо). Чималу роль у функціонуванні історичної свідомості відіграє випадкова інформація (частково опосередкована культурою оточення, сім'ї тощо), а також традиції, звичаї, які несуть у собі певні уявлення про життя народу, країни, держави.

Перешкоду на шляху до повного примирення та широкого порозуміння обох народів становить психологічний бар'єр у вигляді синдрому упередженості, негативних стереотипів, а то й проявів ворожості, породжених драматичними подіями минулого. Опозиція «ми – вони», навколо якої зазвичай вибудовуються вітчизняні конструкції історичної пам'яті, пов'язана з відмінністю особи та групи. Як зазначає Л. Нагорна, «тут ми безпосередньо стикаємося із явищами динамічної стереотипії, завжди ціннісно зафарбованими й замкненими «самі на себе». Американський журналіст В. Ліпман, якого вважають автором теорії соціального стереотипу, ще у 1920-х рр. з'ясував походження феномену «хибної стереотипізації», виводячи його не з гносеологічних, а з функціональних чинників. Історичні стереотипи як образи мислення й сприйняття сусіднього народу формуються під впливом різних історич-

них обставин, ідеологічних, пізнавальних чи емоційних чинників, маркуючи відповідні ситуативні характеристики. У багатьох випадках стереотипи є частиною культурної традиції, а також системи цінностей, що культивуються певною суспільною групою. Відтак можна стверджувати, що зміна уявлень польського та українського суспільств (відповідно й модифікація, характер і стійкість стереотипів) відбувається суголосно інтенсивності польсько-українських контактів.

На підставі аналізу стереотипів і образів України та українця в сучасній польській журналістиці М. Павлюх поділяє їх на групи: політичні, історичні, культурні, релігійні, економічні. При цьому «волинську дискусію» дослідниця виділяє як окремий типаж – історико-політичний стереотип. Аналізуючи стереотипи польсько-українських відносин у польській пресі 90-х рр. XX – початку XXI ст., основними проблемами української історії, з якими пов'язані певні сте-

реотипи в польській свідомості, Л. Хахула вважає відносини Київської Русі та Польського королівства у X–XII ст., перебування українських етнічних територій у складі Польської корони та Речі Посполитої, українців і поляків у Австрійській (пізніше Австро-Угорській) та Російській імперіях, національне відродження українців XIX ст., польсько-українські конфлікти XX ст. (війна 1918–1920 рр., діяльність української національної меншини в міжвоєнній Польщі, військово-політичне протистояння на Холмщині та Волині в 1938–1947 рр., акція «Вісла» 1947 р. тощо).

На жаль, у колективній пам'яті обох народів найміцніше закарбувалися драматичні події останньої світової війни та повоєнних років. «Волинські події», трагедійні за сутністю й характером, стали «обопільним вибухом накопиченої поколіннями взаємної агресивності, спровокованої соціальним катаклізмом – тотальною війною». Наголосимо, що аналіз подій,

які мали характер травми в історії спільноти, неможливий без урахування темпорального виміру «процесу становлення травми». Зокрема, ідеться про те, що між подією та її усвідомленням проходить певний проміжок часу, впродовж якого відбувається ідентифікація «природи болю, природи жертв і відносин відповідальності».

Дослідження польської суспільної думки показують, що у свідомості поляків дуже важливе місце посідає минувшина. За даними 2001 р. польської дослідниці Й. Конечної, називаючи причини, що перешкоджають можливості примирення, найчастіше зверталися до історії (33%), яку не можуть забути, або до національного характеру українців (24%), який, на думку опитуваних, виключає таке примирення (фальшиві, мстиві, хамовиті). Рідше як причину називали «суттєву культурну відмінність» (10%). У найбільш неприємному до українців південно-східному регіоні Польщі найчастіше як перешкоду на шляху до порозуміння називали історію (63% відповідей). Кожен п'ятий

респондент з цього регіону посилався на національний характер українців.

Зважаючи на репрезентативність історіографії, а відтак, не вдаючись у деталізацію причин, перебігу та сутності конфлікту, мету дослідження вбачаємо в спробі окреслити моделі примирення.

Конфлікт пам'ятей має щонайменше три виміри – історичний, політичний, соціоментальний (соціо-психологічний).

У процесі формування новітньої культури відповідальної та діалогічної міжсусідської пам'яті важливим видається врахування дискурсу етики діалогу українсько-польських стосунків, яка скеровує європейську культуру пам'яті від міжсусідської «історії взаємних зрад» (Р. Траба) до «спільних імпульсів досвіду» (Р. Козеллек), здатних у довгостроковій перспективі деконструювати «криївки» (Й. Тішнер) травмованими тоталітаризмами свідомості. Її постулати базуються, зокрема, на поновному зміцненні спільних позитивних й солідарних «пунктів віднесення» (наприклад, етосі християнського прощення) та терпеливому

взаємному розпрацюванні «бункерів» національних кривд і образ.

Моделі діалогічної праці з колективними пам'яттями запропонував П. Рікер:

- Модель прощення. Ця модель також наголошує на спільному перегляді пам'яті про минуле, як «кладовище недотриманих обіцянок», але вже не задля вивільнення позитивних траєкторій «зарядів сподівання», а щоб позбутися саме тих, які функціонують у площині страждання. Обмін пам'яттями в такому разі «вимагає чогось більшого, аніж уява та симпатія», він перевершує політичні та навіть моральні категорії. Процес зрозуміння «страждання інших у минулому і теперішньому» є нічим іншим, як дискурсом милосердя та взаємного співчуття. «Воно

не зліквідує боргу, оскільки ми й надалі залишаємося спадкоємцями минулого, але знімає покарання за борг», – пише П. Рікер. Він також підкреслює, що при використанні цієї моделі необхідно уникати двох пасток: байдужої легковажності щодо мови принижених і нетерплячості у просінні та прийняття прощення: «Є час для непростимого, є час і для прощення. Прощення потребує великого терпіння».

- Модель обміну пам'яттями. Рікер стверджує: «Говорити про пам'ять не означає вести мову тільки про психофізіологічну здатність, пов'язану зі збереженням і пригадуванням слідів минувшини (...). Навіть на індивідуальному рівні саме завдяки розповідям про інших і про нас самих

ми артикулюємо й окреслюється власну «часність» [19, с. 2]. Він підкреслює мобільний, комбінативний характер творення смислового простору, у якому переплітаються та перехреснюються нарації багатьох ідентичностей: «історія мого власного життя стає сегментом історії вашого життя» і це сприяє «новому фігуруванню як нашого власного минулого, так і минулого інших осіб завдяки безупинному перемодельюванню історій, що ми їх взаємно переповідаємо». Таким чином проходить прийняття «історії іншого» та її визнання. Застигла й фіксована пам'ять, на думку французького мислителя, є викличною та добровільно невисловленою.

- Модель амнезії або забуття. Ідеться про спробу прийняття минулого, але без акцентуації на драматичних моментах спільного напруженого минулого.

- Модель перекладу. Суть її значно глибша,

аніж проста комунікація, адже вона є жестом мовної гостинності, скерованим на обмін смислами, закладеними в семантичний світогляд кожної культури та просторів, де означається її пам'ять. «Перекладачі з культури на культуру» привертають увагу до «іншого» мовлення, диференційованого фонологічно, лексично, синтаксично, стилістично, але наголошують на універсальному осерді етичного й духовного життя індивідів і народів.

Дослідниця О. Лосик наголошує, що здатність усвідомлювати та відтворювати своє існування в часі (себе в минулому) становить основу цілісності ідентичності спільноти, що конституює своє існування в соціальному та культурному просторі.

Слушною видається думка О. Монжена стосовно загалом пам'яттєвого дискурсу: склалася досить парадоксальна ситуація: ми спостерігаємо знецінення пам'яті, що спричиняє

непевність у спільному спадку та ідентичності, але ми відчутно опікуємося лише тим, чому загрожує забуття. Отже, з одного боку, маємо необхідність забути, потребу «сортувати історію», – щоб не підпасти під владу занадто тяжкої та паралізуючої пам'яті, а з іншого, – постає невідкладність пам'яті супроти забуття. Сьогодні з обох сторін необхідно докласти чимало зусиль, щоб і українці, і поляки зуміли перебороти стереотипи, упередження,

бар'єри та без емоцій об'єктивно оцінити спільну історію.

Список використаних джерел:

1. Мінк Ж. Європа та її болісні минушини: стратегії історизування та їх використання в Європі / Жорж Мінк // Європа та її болісні минушини / Авт.-упоряд. Ж. Мінк і Л. Неймайєр у співпраці з П. Боннарком. Пер. з фр. Є. Марічева. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 272 с. – (Серія «Ідеї та історії»; Вип.4). – С. 13-38.
2. Лукас Е. (Велика Британія) Тягар історії / Едвард Лукас // Український тиждень. – 2010. – № 46 (159). – С. 34-37.
3. Пачковський А. Польща й Україна. Важкі питання, складні відповіді / Анджей Пачковський // Європа та її болісні минушини / Авт.-упоряд. Ж. Мінк і Л. Неймайєр у співпраці з П. Боннарком. Пер. з фр. Є. Марічева. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 272 с. – (Серія «Ідеї та історії»; Вип.4). – С. 142-154.
4. Рікер П. Яким має бути новий етос Європи? // Критика. – № 6. – 2005. – С. 2-4.
5. Монжен О. Виклики скептицизму. Зміни інтелектуального пейзажу Франції. Переклад з фр. Т. Голіченко, С. Йосипенко. А. Репі / Олів'є Монжен. – К.: Дух і літера, 2011. – 360 с. – («Філософські контакти: Україна-світ»).

АНОТАЦІЯ

Здатність усвідомлювати та відтворювати своє існування в часі (себе в минулому) становить основу цілісності ідентичності спільноти, що конституює своє існування в соціальному та культурному просторі. Водночас конфліктне минуле й труднощі «вгамування пам'ятей» парадоксальним чином реанімуються в ХХІ столітті. Відтак постає нагальне завдання пошуку моделей примирення. Особливо актуальним це завдання видається для українсько-польських відносин.

Ключові слова: пам'ять, колективна пам'ять, примирення, модель, українсько-польські відносини.

АННОТАЦИЯ

Способность осмысления и отображения своего существования во времени (себя в прошлом) составляет основу целостности идентичности сообщества, которое конституирует свое существование в социальном и культурном пространстве. Одновременно конфликтное прошлое и трудности «усмирения памятей» парадоксальным образом реанимируются в ХХІ веке. Отсюда, важность задания поиска моделей примирения. Особенно актуальным оно представляется для украинско-польских отношений.

Ключевые слова: память, коллективная память, примирение, модель, украинско-польские отношения.

Австралія:

повертаючись обличчям до Азії

УДК: 94:327

Павло ІГНАТЬЄВ,
доктор політичних наук,
професор

Частина II

Японія, що була противником Британської імперії в роки Другої світової війни, опинилася під потужним впливом США після її завершення. Це сприяло її зближенню з Австралією, з якою ще в 1957 р. була досягнута домовленість про лібералізацію торгівлі. У 1976 р. сторони уклали Договір про дружбу та співробітництво – відомий як Договір Нари. У ньому підкреслювалося, що підґрунтям відносин мають виступати: мир і співпраця; розвиток міждержавних зв'язків у всіх сферах; повага до прав громадян під час візитів і проживання на території одна одної; надання динамізму торгівлі мінеральними ресурсами. Згодом офіційні Токіо та Канберра стали найбільш послідовними противниками розповсюдження ядерної зброї, що зближувало їх позиції в ООН і сприяло консультаціям у питаннях запровадження санкцій проти країн-порушників. У 2007 р. сторони опри-

люднили Декларацію про безпекову співпрацю, завдяки якій було організовано зустрічі міністрів закордонних справ і оборони у форматі «2 + 2». З іншого боку, між партнерами існує серйозний конфлікт, пов'язаний із критикою австралійською стороною японської практики вбивства китів у «наукових» цілях. У 2010 р. Австралія подала позов проти Японії до Міжнародного суду, аргументуючи, що остання брутальним чином порушує положення Міжнародної конвенції з регулювання китобійного промислу і повинна негайно припинити подібну діяльність. У 2013 р. ця інституція дозволила Новій Зеландії також приєднатися до позову, який досі нею розглядається. Цікаво, що починаючи з 1987 р., коли Японія ініціювала вилов океанічних велетнів, австралійські неурядові організації наймають судна та постійно перешкоджають такій діяльності [1].

Хоча Японія і є другим за значенням економічним партнером Австралії (12,4% торгівлі), багато економістів вважають, що це не так, оскільки 40% випуску продукції Країни вранішнього сонця ще нещодавно забезпечували її підприємства, розміщені на китайській території та у Південно-Східній Азії, а отже, цифри значно більші. У 2012 р. товарообіг сторін оцінювався в 71,4 млрд. австралійських

Summary
The article analyses the causes behind the rise of Australia's economic dependency on Asian countries on the background of chronic recession in the USA and Western Europe.
Keywords: export, military blocks, Australia

доларів, із яких 51,2 млрд. становив експорт сировини і продуктів харчування з Австралії. Серед його основних складових домінували: вугілля (17 млрд. австр. доларів), залізна руда (10,8 млрд.), яловичина, мідь та мідні концентрати. Австралійське м'ясо має репутацію якісного та безпечного, тому його охоче купують японці похилого віку, які захоплюються здоровим харчуванням. У 2012 р. Японія була найбільшим ринком збуту для яловичини, риби, фруктових соків, природного газу, вугілля та урану з Австралії. Офіційний Токіо вважає, що австралійські ресурси життєво необхідні для забезпечення стабільної роботи японської економіки. Зокрема, вона задовольняє 70% свого імпорту зрідженого газу завдяки виробникам цієї країни. У свою чергу, місцеві підприємства завозили з Японії транспортні засоби, бензин, запасні частини та інженерне обладнання, однак обсяги таких закупівель зростали повільно, адже подібну продукцію

постачають як КНР, так і Південна Корея. Японські корпорації розглядають багату сировиною Австралію як збиральний майданчик для своїх автомобілів, що згодом продаються по всій Океанії. Зокрема, починаючи з 2004 р. корпорація «Toyota» інвестувала понад 1 млрд. доларів у заводи на австралійській території та нині щорічно випускає там 90 тис. легкових машин і 54 тис. двигунів. Уже сьогодні 50 тис. жителів країни – японського походження, а 11300 японських студентів навчається в місцевих вузах [2].

Важливе економічне значення для процвітання Австралії також має Південна Корея. У 1961 р. офіційна Канберра започаткувала дипломатичні відносини з Республікою Корея і стала її основним партнером у боротьбі з північнокорейською ядерною програмою завдяки своєму багаторазовому членству в Раді Безпеки ООН і політиці з обшуку підозрілих суден, що могли перевозити зброю масового знищення. Позбавлена комерційних покладів корисних копалин Південна Корея поступово перетворилася на великого імпортера сировини з Австралії. У 2012 р. товарообіг сторін становив 33,2 млрд. австралійських доларів і складав-

ся з австралійської залізної руди, вугілля та яловичини й південнокорейських автомобілів і комп'ютерів. Країна вранішньої роси планує вже у 2015 р. налагодити ввезення зрідженого газу з Океанії та Австралії, щоб скоротити свою критичну енергетичну залежність від близькосхідних постачальників, урахувавши нестабільність регіону. У австралійських вищих навчальних закладах здобуває освіту 30 тис. південнокорейських студентів, які переважно покращують свою англійську мову чи намагаються отримати технічні спеціальності [3].

На відміну від Японії та Південної Кореї, Китай є новим гравцем у регіоні, але протягом останнього десятиріччя встиг повною мірою утвердитися в ньому. У 1972 р. сторони започаткували дипломатичні зв'язки після того, як це зробив офіційний Вашингтон. У 2011 р. вони створили Китайсько-австралійський форум, у рамках якого відбуваються зустрічі 30 урядовців і відомих учених з обох країн. Із 2007 р. КНР – найбільший торговельний партнер Австралії, що поглинає чверть її експорту, причому дві третини двосторонньої торгівлі, обсяг якої у 2012 р. становив 128 млрд. австралійських доларів (14,7% товарообігу країни), припадало на залізну руду, а решта – переважно на кам'яне вугілля. Китайські підприємства також закуповують 80% австралійської вовни, яка раніше ексклюзивно постачалася до Великої Британії. Останніми роками все більше австралійських вин потрапляє на ринок Піднебесної, як

наслідок – на сьогодні КНР є 4-м найбільшим імпортером австралійського червоного вина після Великої Британії, США та Канади. Сучасне судно долає відстань між обома економічними партнерами всього за 19 днів, що в поєднанні з надзвичайним китайським «апетитом» до мінеральних ресурсів визначає динамічне партнерство сторін. За останні п'ять років інвестиції з Піднебесної в економіку Австралії перевищили 81 млрд. доларів і надійшли переважно у сфері видобування газу та вугілля.

Офіційний Пекін зацікавлений брати в оренду великі території австралійських угідь, щоб у майбутньому вирішити проблему голоду серед свого динамічно зростаючого населення. У свою чергу, Австралія, яка споживає лише половину власної сільськогосподарської продукції, готова задовольняти потреби Піднебесної. 160 тис. китайських студентів і людей середнього віку, які відвідують мовні курси, становлять основний контингент жителів Азії, який здобуває освіту на австралійській землі. Більше того, у 2012 р. цю країну відвідало 650 тис. туристів із Піднебесної, причому в середньому під час тижневої

подорожі вони витрачали до 7 тис. доларів. Загалом значення китайського потягу до природних ресурсів є надзвичайним для австралійської економіки, адже він дав можливість Австралії спокійно пережити світову фінансову кризу 2008 р. і зберегти високі темпи зростання ВВП. Однак учені вважають, що у КНР рано чи пізно розпочнеться рецесія, яка призведе до скорочення сировинного експорту із Зеленого континенту [4].

Серед державних акторів Південної Азії Індія вже багато десятиріч є одним із провідних політичних і економічних партнерів офіційної Канберри. Коли британські колоністи в Австралії потерпали від неврожайів, зумовлених посухами, саме з території Британської Індії сюди завозили пшеницю, рис, спеції, сушені фрукти та пакувальні матеріали з джуту. Як правило, всі довготривалі службові відрядження колоніальних чиновників і бюрократів також здійснювалися до Австралії через індійські порти. У 1944-1945 р. Індія та Австралія обмінялися Високими комісіями, що можна прирівняти до встановлення дипломатичних відносин усередині Бри-

танської колоніальної імперії. Щоправда, у роки холодної війни відносини сторін були напруженими внаслідок орієнтації офіційного Делі на СРСР і здійснення ним «мирного» ядерного випробування в 1974 році.

У 1970 р. Австралія відмовилася від концепції «білої» еміграції на користь «жовтої», щоб поліпшити демографічну ситуацію в усіх регіонах, крім південно-східного. Як наслідок, індійці та китайці почали масово прибувати до країни після 1990 р. і нині в Австралії мешкає 450 тис. вихідців із Індостану. Однак у 1990-х роках під час реалізації зовнішньополітичної концепції прем'єр-міністра Нарасімухи Рао під назвою «Погляд на Схід», офіційна Канберра була обрана в якості одного з найбільш перспективних партнерів для Делі, який міг сприяти боротьбі з океанічним піратством і терактами. У 2000 р. сторони створили спільну робочу групу, яка займалася питаннями контртероризму, а у 2009 р. – проголосили започаткування стратегічного партнерства. На запрошення Індії Австралія стала у 2008 р. спостерігачем у Південноазійській асоціації регіонального співробітництва. У 2012 р.

австралійсько-індійський товарообіг становив 18,3 млрд. австралійських доларів, причому індійські підприємства завозили на ринок Зеленого континенту прикраси, автобуси, малолітражні транспортні засоби, медикаменти, текстильні вироби, а вивозили звідти золото, вугілля, мідь, енергоносії та добрива. Понад третину австралійського експорту до Індії становлять золоті вироби. У 2011 р. австралійський уряд погодився відмінити заборону на продаж урану до Індії, яку він тривалий час розглядав як країну, що порушує режим нерозповсюдження ядерної зброї. Місцеві компанії можуть взяти активну участь у розбудові індійської інфраструктури в перенаселених містах, життя в яких є доволі хаотичним, а виробники сільськогосподарської продукції – у перспективі забезпечити продовольчу безпеку індійського населення, чисельність якого динамічно зростає і вже у 2028 р. має перевищити китайське. В Австралії навчається 80 тис. індійських студентів – другий за чисельністю контингент після китайського, який приносить економіці країни 2 млрд. доларів на рік [5].

Для Австралії, що залежить від сировинного експорту, важливу роль відіграють відносини з монархіями Перської затоки та державними акторами Східного Середземномор'я. По-перше, ці пустельні регіони є хронічними імпортерами продовольства, тому у них добре продаються халяльні баранина та яловичина, пшениця і молоко. По-друге, у світі налічується 1,57 млрд. мусульман, які заби-

вають тварин на священне свято Курбан-Байрам, але саме на Близькому Сході мешкають найбільш платоспроможні покупці, які після ритуалів жертвують м'ясо тварин жителям багатьох бідних мусульманських країн. Австралійські фермери є основними постачальниками овець і верблюдів, хоча останніх араби не приносять у жертву, а розводять для проведення традиційних спортивних змагань. Нині Саудівська Аравія, яка є осередком хаджу, викупує 27% усього експорту австралійських овець. Щоправда, захисники живої природи вимагають, щоб цей вид торгівлі було заборонено, адже покупці брутально поведуться з тваринами, а транспортування їх здійснюється в неймовірному скупченні. По-третє, оскільки нафтовидобувні монархії мають намір зменшити свою залежність від «чорного золота» та розбудувати альтернативні галузі економіки, Австралія виступає основним постачальником до них бокситів і залізної руди – сировини для металургійних та алюмінієвих комбінатів, що працюють на дешевому місцевому природному газі. Нарешті, австралійські автомобілебудівні заводи («Toyota Australia», «Holden

General Motors» і «Ford Australia») збувають ліву частку своєї продукції на Близькому Сході. У свою чергу, місцеві імпортери завозять із монархій Перської затоки добрива, сиру нафту та пластмаси. Спроби Ірану побудувати низку АЕС призвели до ланцюгової реакції в Саудівській Аравії та ОАЕ. Отже, у майбутньому ці країни можуть стати перспективними споживачами австралійського урану [6]. Монархії Перської затоки сприймають Австралію як союзника США, а їх політичні еліти добре пам'ятають, що під час подій навколо Кувейту 1990-1991 р. офіційна Канберра надіслала до регіону 1800 військовослужбовців і ескадру з шести кораблів, а отже – розраховують на її підтримку в можливому протистоянні з Іраном.

Австралія є великим сусідом країн Південно-Східної Азії, тому бере активну участь у процесах, що відбуваються на теренах цього регіону. Зокрема, офіційна Канберра стояла біля витоків проголошення незалежності Східного Тимору – невеликої території з площею 15,4 тис. кв. км і населенням 1,1 млн. осіб, яка перебувала під індонезійською владою протягом 1975-1999 років. У колоніальну добу острів був відомий кавовими

деревами та плантаціями сандалового дерева, тому на нього одночасно претендували Нідерланди і Португалія, що були змушені поділити його між собою в 1860 р. відповідно на західну та східну частини. У 1975 р., після виведення військових з'єднань Португалії, схід Тимору окупували індонезійські війська, а президент Сухарто наказав зробити його 27 провінцією Індонезії. Крім християнських зв'язків із цією колишньою португальською колонією, австралійський уряд цікавився енергоносіями Тиморського моря – природний газ і нафта, які залягали у глибокій западині в його центральній частині на полях Баю-Ундан та Велике Сонцестояння. У 1999 р. країна надіслала свій 5000-й контингент на острів, щоб допомогти тимчасовій адміністрації ООН навести там лад на противагу озброєним бандам, які підтримували продовження його перебування у складі Індонезії. Східний Тимор оголосив свою незалежність 20 травня 2002 р., ставши першою колонією у ХХІ ст., що наважилася на такий крок. У 2006 р. Австралія та Нова Зеландія спрямували загони миротворців до Східного Тимору для участі в Інтегрованій місії ООН у Тимор-Лешті, створеній з метою врегулювання ситуації після повстання звільнених із збройних сил солдатів, коли половина їх особового складу в одну мить втратила роботу. Однак нині тиморський уряд, який переважно складається з колишніх борців за незалежність, дуже незадоволений політикою офіційної Канберри, оскільки вважає, що його змушують надати в користування

найкращі родовища енергоносіїв австралійським компаніям. З іншого боку, він і надалі потребуватиме підтримки Австралії, щоб приєднатися до Співдружності Націй, що дасть йому змогу подолати ізоляцію в регіоні, адже йому так і не вдалося стати членом ASEAN.

Напружені відносини з Індонезією, спричинені проголошенням незалежності Східного Тимору, вдалося суттєво покращити вже у 2004 р. Унаслідок теракту в нічному клубі на Балі 12 жовтня 2002 р. загинуло 88 австралійських туристів, а у 2004 р. було підірвано бомбу біля австралійського дипломатичного представництва в Джакарті. Згодом сторони були змушені розпочати спільне розслідування цих подій і оголосили про започаткування антитерористичної співпраці. Австралія також надіслала Індонезії значну допомогу під час ліквідації наслідків цунамі 2004 р., а громадяни цієї країни зібрали 300 млн. доларів добровільної пожертви тим регіонам Суматри, які зазнали найбільших руйнувань. У 2004 р. австралійський та індонезійський уряди створили у Джакарті центр регіональної співпраці правоохоронних органів, що став антитерористичною школою, через яку пройшли 11 тис. поліцейських і представників заго-

нів спецпризначення. У 2006 р. на острові Ломбок Австралією та Індонезією була підписана угода, що регламентувала спільну боротьбу з тероризмом і організованою злочинністю, військові та поліцейські обміни, здійснення узгоджених заходів із забезпечення авіаційної та морської безпеки. В Австралії навчається 15 тис. індонезійських студентів, щорічно приносячи їй економіці 500 млн. доларів. Індонезія, як найбільша мусульманська країна світу, також виступає важливим покупцем австралійських овець напередодні свята Курбан-Байрам. Нарешті, географічна наближеність курортного острова Балі до австралійського узбережжя призвела до того, що у 2012 р. з 2,88 млн. туристів, які відвідали його, 684 тис. були австралійцями. Серед жителів Зеленого континенту вважається важливою ознакою приналежності до середнього класу щорічно проводити відпустку саме на цьому індонезійському курорті.

Варто підкреслити, що загалом співпраця офіційної Канберри з членами ASEAN розвивається доволі динамічно. Ще в 1974 р. Австралія стала їхнім партнером із діалогу. У 2007 р. сторони оприлюднили Декларацію про всеохоплююче партнерство, якою зобов'язалися протидіяти

безпековим викликам (тероризму та піратству), організовувати регіональні форуми, спільно боротися з інфекційними захворюваннями та наслідками природних катаклізмів. У 2009 р. була підписана Угода про вільну торгівлю між ASEAN, Австралією та Новою Зеландією. У 2011 р. товарообіг між Австралією та членами організації становив 88 млрд. доларів. Країна виступає одним із провідних постачальників м'яса і вина до туристичних осередків регіону. Найбільшим торговельним партнером офіційної Канберри у Південно-Східній Азії є Сінгапур, із яким була укладена окрема угода про вільну торгівлю у 2003 році. Він слугує реекспортером продукції ASEAN, оскільки знаходиться в географічному центрі регіону та має один із найбільших контейнерних портів світу. У австралійських університетах навчається 104 тис. громадян із країн-членів цієї організації.

Отже, заселена на першому етапі свого історичного розвитку англійськими переселенцями Австралія завжди була зорієнтована на англосаксонський світ, однак такі чинники як значна просторова віддаленість, економічний застій у Західній Європі та США, поява потужного середнього класу в країнах Східної Азії та в Індії, що породив значний просянок туристів і студентів,

колосальний попит на мінеральні ресурси з боку КНР, Японії та Південної Кореї призвели до переорієнтації офіційної Канберри на азійський напрямок зовнішньої політики, тому нині населення країни пов'язує своє економічне процвітання, у першу чергу, з Азією. Колосальні поклади корисних копалин у поєднанні з продуманою експортною діяльністю дали змогу Австралії підтвердити своє прізвисько «країни доброї удачі», дане їй ще в 1964 році.

Список використаних джерел:

- [1] Japan country brief // Australian government. Department of foreign affairs and trade. – Режим доступу до сайту: http://dfat.gov.au/geo/japan/japan_brief.html
- [2] Thomas Escritt. Australia and Japan in court battle over whaling/Escritt Thomas// Reuters. – 2013. – June 25.
- [3] Jeffrey Robertson. Australia - Korea – going forward, looking backward//The Diplomat. – 2013. – July 4.
- [4] Australia targets China for tourism boost // ABC news. – 2013. – June 4. – Режим доступу до сайту: <http://www.abc.net.au/news/2013-06-04/china-tourism-boom/4732668>
- [5] India-Australia relations // Ministry of external affairs of India. – January 2012. – Режим доступу до сайту: <http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Australia-January-2012.pdf>; Ballast for Australia-India relations // The Japan Times. – 2013. – 2013. – March 4.
- [6] Government on Middle East trade mission // Weekly Times Now. – 2013. – February 20.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано причини зростання економічної залежності Австралії від країн Азії в контексті тривалої кризи в США та Західній Європі.

Ключові слова: експорт, військові блоки, Австралія.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы причины возростания экономической зависимости Австралии от стран Азии в контексте продолжительного кризиса в США и Западной Европе.

Ключевые слова: экспорт, военные блоки, Австралия.

Неканонічна стратегія

УДК 94:327

Ірина ВИШНЕВСЬКА,
аспірант Інституту світової
економіки і міжнародних
відносин НАНУ

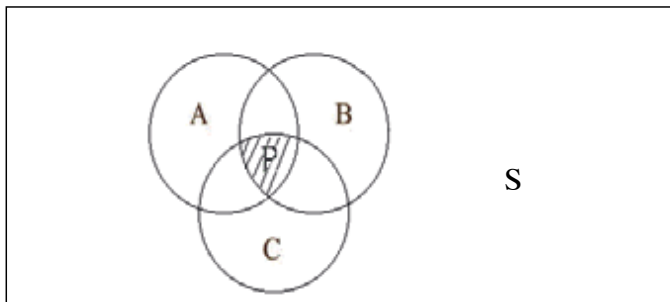
Частина II
(початок у № 1 «З.С.»
за 2014 рік)

3.4. СКЕЛЕТ

Знаючи план твору – неважко спрогнозувати, про що в ньому йтиметься, а знаючи план дій – можна передбачити результат. Розглянемо американську стратегію стримування і залучення Китаю та гіпотезу, що американсько-китайські відносини, як і сама стратегія, – це форма, яку визначає так званий скелет. Кістяком виступає конкретна структура, що базується на маніпуляції категоріальним апаратом. Це – так званий код, який треба розпізнати. КНР і США – партнери, але не союзники (немає відповідного договору). Слід розрізнати поняття «партнер» і «союзник». «Союзники існують для короточасних цілей, а партнери – для довгострокових. Між союзниками може виникнути війна в майбутньому, а між партнерами війни не можливі» [8, с. 50]. Стратегічне партнерство передба-

чає надання військової допомоги на прохання країни-партнера, однак партнерство не зобов'язує країну до таких дій, як це прийнято за союзницьких взаємин [9, с. 57].

Отже, союзники надають гарантії безпеки, на відміну від стратегічних партнерів. Теорія міжнародних відносин детермінує поняття «взаємозалежність» держав як наявність їх співпраці в декількох сферах. Взаємозалежність не дозволяє партнерам воювати між собою, оскільки це призводить до обопального програву. Аби КНР не обійшла країну-лідера, американці розробили механізм стримування Піднебесної за допомогою створення кільця союзників США (кільце анаконди). У маніпуляції категоріальним апаратом «партнер – союзник» закладена сутність американської стратегії стримування та залучення КНР. Цю стратегію можна зобразити схематично:

Зовнішньополітична стратегія США, що складається з набору тактик. З одного боку – це тактика Р, виражена партнерством між США і КНР (на малюнку зображено заштрихованою частиною). $P = (A \cap B) + (A \cap C) + (B \cap C)$, де Р утворено шляхом перетину різних сфер співробітництва (торгово-економічного, науково-технічного, культурно-гуманітарного тощо). Таким чином, зв'язки стають взаємозалежними. Інша тактика S має на меті стримувати Китай шляхом укладання мережі союзницьких договорів із сусідами КНР. S є запереченням Р, водночас доповнюючи його.

Summary

The article examines the basic theoretical ideas about genesis, nature and properties of non-canonical strategy in order to understand the reasons for emergence of some unforeseen political processes. To that end, firstly, the essence of the "strategy" concept is analyzed, a comparative description is conducted with tactics, then it is contrasted with similar categories "game", "stratagem" in substance and, finally, the main factors are specified which help to detect non-canonical strategy in time.

Keywords: non-canonical strategy, tactics, stratagem, game, information noise, legitimacy, time and space.

За подібним принципом формується стратегія конгейджмента. Отож, засекреченим «кодом» американсько-китайських відносин, що скеровує реальність, є нічим не примітна схема з категоріального апарату. Маніпулюючи ним у межах легітимності, вибудовуючи ряди-ходилабіринти, теоретики складають так звану «музику».

Як кожна кістка скелета знає своє місце, так і складові національної стратегії повинні бути поставлені у вигравшну зону. Поміняйте місцями кістки рук із кістками ніг. Безглузда пропозиція? Але часто подібне пропонують робити ті, хто визначає долю національної стратегії. Лише пролобіювавши перестановку місцями незначних пунк-

тів у нашій національній стратегії, конкуруюча країна отримує прерогативу бігти завжди попереду. Можливий також інший варіант: ліквідація узгодженості дій.

Відомий італійський генерал, військовий теоретик Дж. Дуге головною причиною поразки в Першій світовій війні назвав відсутність єдиної стратегії, кожен рід військ вів власну війну, звітуючи перед своїм відомством. Як наслідок – великі людські та фінансові втрати [10, с. 9-11].

3.5. ПРИМАНКА

Скільки агрегатів – стільки й механізмів роботи неканонічної стратегії. Про кількість деталей годі й говорити. Однією зі складових у неканонічній стратегії часто є приманка, на кшталт блешні для ловлі щук. Країна, мов та риба, заковтує гачок, стаючи легкою здобиччю рибалок. Приманкою бувають не лише гроші, а навіть жарт чи сумнівна можливість потрапити в авторитетне коло. Наприклад, у оголошенні одного тиму йшлося про таку обіцянку відвідувачам: «Два часа тренувальної стрельби в нашом тире – и вы сможете попасть в Книгу рекордов Гиннеса». Адміністрація тиму, як не дивно, майже завжди свою обі-

цянку виконувала. У чому ж так званий стратегічний секрет? Власник закладу щомісяця закуповував кількасот примірників Книги рекордів Гіннеса.

Неканонічні стратегії не гребують обіцянкою-приманкою, яка заздалегідь є брехнею. Людей заманюють на слизьке – показавши там щось дуже привабливе, те, що користується найбільшим попитом. І хоча зараз народ розумніший, однак стратеги вдаються до цукерки-обманки, у якій об'єм забезпечується тією ж таки обіцянкою дати бажане, наприклад, гроші, а обгортка-жарт притягує погляд, гіпнотизуючи. Наприклад, в Англії було введено страхування для цнотливих дівчат. Будь-яка щасливиця могла отримати 1 мільйон фунтів стерленгів, якщо завагітніє від «непорочного зачаття». Жириновський обіцяв кожній жінці – по чоловіку. Оскільки політика Володимира Вольфовича прославилася своєю епотажністю, то, зрозуміло, що такі заяви були сприйняті зі звичною усмішкою. А от заяви Горбачова, який обіцяв за кілька років дати кожному по квартирі, – сприймалися з довірою. У цьому разі було застосовано «стратегічну мишоловку».

Китайська мудрість повчає: «Майстерний стратег розкладає кожен свій маневр на ланцюг вкрай дрібних, приватних, майже непомітних вчинків, так що стає неможливо помітити його початок і кінець» [11, с. 241].

3.6. ПАРАДОКС

У системі міжнародних відносин стає дуже популярним метод «гри на

парадоксах». Парадокс (із гр. *paradoxos* – несподіваний, дивний) – це парасуджень, які заперечують одне одного і водночас є рівноцінними.

На сучасному етапі в системі міжнародних відносин фіксуються «ігри без правил», козирем яких стає штучно створений парадокс.

Узимку 2009 р. офіційний Київ потрапив у пастку «гри на парадоксах». Оскільки холодною зимою не можна було відмінити чи зупинити, тому Ю. Тимошенко за будь-яких умов повинна була підписати газовий контракт із Росією.

«Гра на парадоксах», як і кожна змагальна гра – дає лише миттєву перемогу, не гарантуючи її закріплення. Може статися, що сьогоднішній виграв – це рубання гілки, на якій сидиш. Скажімо, енергетичний тиск з боку Росії змусив українських стратегів прокинутися і розпочати перемовини із США, які мають досвід видобутку сланцевого газу. На сучасному етапі застосування жорстких методів – програшний варіант, оскільки існує варіантність стратегічних партнерів. Росія, діючи щоразу в межах тактики, а не стратегії, отримує виграв на сьогодні, однак програш – на завтра.

У сучасній міжнародній системі спостерігаються парадокси, викликані не тільки «іграми без правил», а й застосуванням застарілих штампів та умовностей. Наприклад, коли Б. Обама відмовився діяти в Сирії традиційно (як поведився, скажімо, його «сильний» попередник в Іраку) – його охрестили слабаком. За будь-яких обставин Обама

потрапляє в парадоксальну ситуацію: якби розпочав війну – засуджували б, не розпочав – назвали б слабаком. Хоча насправді легко йти протореним шляхом, легко сильному демонструвати свою силу. Найважче першому йти, торуючи шлях для інших.

3.7. РОЗКОЛ

А. Жоміні писав, що стратегія – це мистецтво вмільо управляти масами. Нині світ намагається звести збройні війни між державами до мінімуму шляхом переведення людської агресії на внутрішньодержавний рівень. Так, В. Ворошилов, відомий як ведучий гри «Що? Де? Коли?», ще за радянських часів написав цікаву книгу «Феномен гри», у якій розглядав механізм розколу суспільства на угруповання: за «міжнаціональними відмінностями, вулиця на вулицю, місто на місто, клас на клас, інститут на інститут – усе ті ж стимули, ті ж важелі психологічного впливу... Коли ж протироборчі сторони розведені

в просторі та спрямовані один проти одного, залишається тільки активізувати кожен з них. Яким чином?» – запитує Ворошилов, а потім доводить, що ця справа є справжнім мистецтвом. Та якщо Ворошилов зумів повернути його в русло благородне – розкол – заради об'єднання соціуму навколо процесу пізнання, де перемога є результатом чесної гри, її може отримати будь-хто, то розкол всередині країни з використанням «брудних ігор» заради об'єднання навколо якогось політика – це вже брудна справа. Тут варто звернути увагу на ключові моменти: Ворошилов залишався завжди в тіні, весь цей розкол був спрямований не заради якогось лідера, а заради великої справи – ерудиції громадян. Усі отримували зиск: і держава цілком, і глядачі, і кожна команда гравців. У розколі ж громадян, скажімо, за територіальними ознаками, відсутній конче необхідний об'єднуючий

чинник, який би забезпечував усім виграш, на кшталт синергетичного ефекту. Тут задіяний лише механізм розколу. Це – швидше диверсія проти свого народу, ніж бажання йому допомогти. То чи варто застосовувати такий механізм приходу до влади якогось одного, хай і дуже симпатичного політика, якщо нація буде хворіти ще довго й після складання його повноважень?

3.8. РЕСУРСИ

Це може дозволити собі лише 3% жителів Японії. Велика кількість японців беруть участь у щотижневій загальнонаціональній лотереї за право отримати це. Що саме в Японії є настільки цінним? Земля. А в лотерею можна виграти клаптик землі для захоронення на цвинтарі поки що живої людини. Однак стратегічним ресурсом держави не можна назвати те, чого в ній обмаль. Із цієї логіки випливає, що земля в Японії не є стратегічним ресурсом, тоді як в Україні вона ним є.

У цьому контексті виникає бажання донести до читача цікаву інформацію: Ціолковський вирахував, що для вічного харчування одного космонавта в польоті достатньо одного квадратного метра ґрунту, засіяного бананом. Проте зараз фіксуються слабкі сигнали, які вказують, що земля може стати основним стратегічним ресурсом. Її скуповування грандами – Сполученими Штатами (4 136 973 га, найбільше придбання здійснила американська компанія BHP Billiton в Індонезії – 364 тис. га землі) та Китаєм (5 354 502 га, найбільше придбала землі інвестиційна група Phou Mady в Кам-

боджі – понад 10 тис. га під лісове господарство) – створює ажіотаж. З'являються прогнози щодо загрози голоду для людства. Ось, мовляв, чому змушені використовувати генетично модифіковані продукти харчування. Чи є виправданою така політика? Чи дійсно існують такі загрози? Чи, можливо, це – стратегічний хід задля якоїсь мети? Скажімо, отримання прибутку, на кшталт того, як зараз заробляють на діагностиці цукрового діабету, стерши з пам'яті копійчений метод вимірювання рівня цукру лакмусовим папером. Національним стратегічним ресурсом України є чорноземи, які швидко можуть втратити свою цінність унаслідок переведення їх на технічну основу (виращування ріпака) і на виращування ГМО-рослин, після яких звичні культури не родять.

Кожна країна має свій стратегічний ресурс, який за своєю важливістю з плином часу може втрачати силу чи навпаки. У Голландії національним стратегічним ресурсом вважаються корови голландської породи, отож комп'ютерна інформація про них (на 2 млн. об'єктів) зберігається в секретному бункері, здатному витримати ядерну війну.

Стратегічним ресурсом Росії до середини XIX ст. були, наприклад, коноплі, однак із появою пароплавів різко скоротилася кількість вітрильників, а отже, попит на корабельні конопляні канати упав до мінімуму.

Хоча стратегічні ресурси здатні забезпечити державі добробут, іноді вони стають справжнім прокляттям. Термін «прокляття

ресурсів» уперше ввів у науковий обіг у 1993 р. Річард Аут для характеристики ситуації, коли країна зі значними природними ресурсами є менш розвинутою економічно, ніж країни з невеликими запасами або без них. Це явище було підмічено давно. Скажімо, у 1959 р., коли Голландія відкрила родовища природного газу, з'являється «голландська хвороба», за якої великі прибутки від експорту природних ресурсів призвели до падіння конкурентоспроможності інших секторів економіки. На ресурсне прокляття хворіє африканське населення: на тлі значних запасів природних ресурсів Чорного континенту – його населення на межі виживання. Ресурсне прокляття зумовлює критичне розшарування суспільства на багатих і бідних; ресурси опиняються в руках невеликої групи політичної еліти, тому в ресурсозалежних країнах дуже високий рівень матеріального розшарування, особливо за наявності недосконалих інститутів і корупції.

Країни «з майбутнім» формують свої національ-

ні стратегії на догоду більшості. Згадаймо китайців, які надають перевагу та, відповідно, фінансують тільки ті проекти, що дають зиск якомога більшій кількості населення. Багатий на ресурси Катар також не страждає на «прокляття». Держава забезпечила своїм громадянам безкоштовну освіту, медицину та навіть електроенергію. Катар виходить на перше місце у світі за показником ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в 103,9 тис. доларів.

Верді-Дю-Вернуа писав: «Уся стратегія – знання та вміння вести масштабні операції – обертається в межах цих двох питань, але якщо вишколене розуміння може привести до правильного вибору цілей і шляхів до них, то таких досягнень можна чекати лише від стійкого й енергійного характеру» [12, с. 222]. Отож, у будь-якій національній стратегії ключову роль відіграє людський ресурс. Багато важить і те, хто саме візьметься за справу.

Згадаймо блискавичне сходження на Олімп визнання бренда Kenneth

Cole. Усе почалося з бажання тоді ще нікому не відомого Кеннета Коула розмістити свою продукцію на нью-йоркській виставці індустрії взуття. Однак за участь треба було сплатити велику суму, якої не було. З'явилася ідея арендувати місце в одному з численних магазинів навколо виставки. Але знову дорого! Здатися? Це не для Кеннета. Він вирішив арендувати трейлер, який стояв би при вході на виставку. Проте товариш попередив, що досі ніхто не зміг отримати дозвіл на паркування величезного транспортного засобу в центрі Манхеттена. Але ж повинні бути винятки з правил... І бізнесмен-початківцеві їх знайшов: дозвіл отримували ремонтні служби газу, електрики та інших комунікацій, а також кіностудії, що знімали у Нью-Йорку фільми. Кеннет помчав до сусіднього магазину, де можна було надрукувати візитівки та бланки фірми. За короткий час назва компанії Kenneth Cole Inc. трансформувалася в Kenneth Cole Productions Inc. Дозвіл на зйомку фільму «Народження Компанії Взуття» був отриманий із легкістю.

У день відкриття виставки посеред Манхеттена, прямо навпроти входу до неї, стояв величезний трейлер із написом «Kenneth Cole Productions Inc.», у який урочисто вела червона доріжка. Довгоногі моделі приваблювали потенційних покупців. Усе було в межах закону: два оператори; дві камери, у яких навіть іноді була плівка; два поліцейські, яких міська влада змушена була надати для зйомки фільму. Отож, усі 40 тис.

пар взуття, виготовлені на той час, було продано за перші 2,5 дні, а за тиждень Кеннет Коул уклав величезні контракти з усіма оптовими покупцями.

Серед стратегічних варто назвати такі невидимі ресурси держави, як патріотизм, моральний дух громадян, позитивні імпульси (добрий настрій) тощо. Суцільний негативний потік телевізійних новин сприяє підтриманню дисипативного стану в суспільстві. Ще Наполеон говорив, що перемога на три чверті залежить від моральних елементів і на одну чверть від інших умов. Англійський фельдмаршал Монтгомері в одному зі своїх виступів стверджував: «Без високого морального стану ніякого успіху не можна досягти, якими б вдалимими не були стратегічні й тактичні плани та все інше» [13, с. 184-185]. Проте авторка статті вважає, що погляди Монтгомері дещо застарі-

ли, оскільки стан морального духу громадян держави повинен забезпечуватися самою національною стратегією. Щодо важливості морального духу громадян у досягненні державою вигрешного положення – то тут фельдмаршал мав рацію.

У формуванні морально-політичного чинника вирішальна роль належить політиці, яка створює для цього ідеологічні та економічні умови [14, с. 51].

Стратегічним ресурсом може бути інтерес, заборонений плід, що завжди притягує. За цим принципом діяв у Франції Антуан Огюст Пармантьє: щоб змусити селян вирощувати картоплю, яка вважалася «чортовим яблуком», аптекар посадив її у себе на городі, а потім найняв загін солдатів для охорони. Удень солдати виконували свою справу дуже пильно, а вночі відпочивали. Цікавість перемогла – і селяни потайки серед ночі вири-

вали бульби й саджали у себе на городі. Таким чином, цікавість стала тим ресурсом, який допоміг реалізувати план вирощування картоплі по всій Франції.

3.8.1. ЕКСЕРГЕТИЧНИЙ РЕСУРС

Найбільш ефективним є застосування ексергетичних стратегічних ресурсів, які характеризуються багатозафазовістю. Розберемося на прикладі. В одному з готелів канадської провінції Квебек збереглося оголошення з 1882 р.: «Переконаливо просимо всіх гостей встати до шостої ранку, оскільки простирадла потрібні до сніданку як скатертини».

Ексергетичне рішення? Ні, хоча одна річ виступала і як простирадло, і як скатертина. У жінок деяких азійських народів одна й та ж спідниця вказувала і на святковий, і на

буденний день. Якщо наживоріт – то день буденний, а якщо на лице – то у них свято. Однак це, знову ж таки, не вказує на ексергію, бо і спідниця, і простирadlo перебували у своєму звичайному стані, ось тільки виконували різне призначення.

Ексергетичним ресурсом є вода, яка перебуває в різних станах: рідкому, газоподібному, твердому. Ексергетичним ресурсом є люди, розбурхавши емоції яких можна досягти політичних цілей. Ернест Гемінгвей (Хемінгуей) назвав 5 складових, без яких не буде письменника: вино, гроші, жінки, карти й честолюбство. Однак, як зазначив Гемінгвей, їх наявність також губить письменника. Отож, у системі міжнародних відносин та в окремо взятій державі ексергетичний ресурс може бути використаний як для добрих справ, так і для поганих.

У багатьох геніальних людей був індивідуальний ексергетичний ресурс, що викликав творчу наснагу. Бальзак і Вольтер не могли писати без кави, а Шіллер – без тазика з холодною водою для ніг. Філософ Кант, обдумуючи свої ідеї, обов'язково сідав біля вікна, щоб було видно старовинну вежу; а композитор Сарті творив у порожній кімнаті, куди не пробивався жоден промінь світла. Таким чином, важливим є врахування індивідуальних особливостей об'єкта, на який спрямовано дію ексергетичного ресурсу.

Ексергетичний ресурс – як каталізатор, що приводить систему в дію. Наприклад, каталізато-

ром є платина: у її присутності загоряється водень сам по собі при кімнатній температурі. Каталітичні системи мають підвищену активність і селективність, тобто відрізняються вибірковістю дій: при золоті водень не горить, а при платині – загоряється.

Ексергетичний ресурс відкидає зайві зусилля, він дає найбільший результат за найменших затрат. Міністр ВПК Німеччини в 1943-1945 рр. Альберт Шпеєр, аналізуючи стратегію союзницьких військ під час Другої світової війни, висловив у своїх спогадах думку про те, що війну можна було б припинити протягом 2-3 місяців, якби союзники вивели з ладу лише три шарикопідшипникові заводи, від яких залежало все машинобудування рейха.

Мінімізація витрат та мінімізація шляху до бажаного результату – коронний процес ексергії. У Чилі існувала проблема контролю за виручкою вуличних торговців, яку вдалося подолати завдяки двом тактичним ходам: по-перше, кожен торговець мав встановити касовий апарат. По-друге, було оголошено національну лотерею на чеки. Тепер покупці, а не чиновники, стали вимагати чек за кожную, бодай і невеличку, покупку. Скорочення проміжного ланцюга контролю пришвидшило бажаний результат.

У книзі Денніса Медоуза «Межі зростання», концепція якої була прийнята Римським Клубом як базова, йдеться про те, що наш світ можна представити як певну математичну систему, яка складається

з п'яти змінних: зростання населення, виробництво продуктів харчування, використання невідновлюваних природних ресурсів, індустріалізація та забруднення довкілля.

На думку авторки цієї статті, усі ці ресурси, навіть негативні (наприклад, промислові відходи), за умов ексергетичного переходу до єдиної системи-організму, стають у вищій мірі раціональними. Коли ж вони розрізнені, тоді й виникає можливість перевести, скажімо, людський ресурс у негативне русло. Людина, мов той кришталевий бокал, уміст якого може спричинити й дебош у компанії. Людські емоції стають головним стратегічним ресурсом політики.

Отож, якщо система застосовує ексергетичні ресурси, то це надає їй перевагу. Усе геніальне – просто. Сунь-цзи стверджував, що коли піднімають легку пір'їнку, то це не вважається великою силою; коли бачать сонце і місяць, це не вважається гострим зором; количують гуркіт грому, це не

вважається тонким слухом... Тому ідеальним є тільки той переможець, що не має ні слави розуму, ні мужніх подвигів. Побачити його мистецтво, оцінити його талант зазвичай можуть тільки ті, хто володіє великим розумом і проникливістю.

(Завершення статті в наступному номері «З.С.»)

Список використаних джерел:
8. Skidelsky R. Imbalance of power // Foreign Policy. – 2002. – March-April. – P.40-68. 9. Перепелиця Г. Як жити, відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин // Політика і час. – 2002. – № 4. – С. 50-64. 10. Ниязов Н. С. Основные стратегические концепции и вооруженные силы ведущих стран мира межвоенного периода. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. – 128 с. 11. Китайская наука стратегии. Серия «Каноны» / Сост. В.В. Малявин. – М.: Белье альвы, 1999. – 416 с. 12. Стратегия в трудах военных классиков. Т.1 / Под ред. А. Свечина. – М.: Высший Военный Редакционный Совет, 1924. – 367 с. 13. Мильштейн М.А., Слободенко А.К. О буржуазной военной науке. – М.: Воениздат, 1957. – С. 184-185. 14. Военная стратегия / под ред. В.Д. Соколовского. – М.: Воениздат, 1968. – 464 с.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні теоретичні уявлення про генезу, природу та властивості неканонічної стратегії з метою розуміння причин появи деяких непередбачуваних політичних процесів. Для цього проаналізовано сутність поняття «стратегія», здійснено його порівняльну характеристику з «тактикою»; проведено співставлення з близькими за змістом категоріями «гра», «стратегема»; виокремлено основні фактори, які допомагають виявити неканонічну стратегію своєчасно.

Ключові слова: неканонічна стратегія, тактика, стратегема, гра, інформаційний шум, легітимність, час і простір.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются основные теоретические представления о генезисе, природе и свойствах неканонической стратегии с целью понимания причин появления некоторых непредсказуемых политических процессов. Для этого проанализирована сущность понятия «стратегия», осуществлена его сравнительная характеристика с «тактикой»; проведено сопоставление с близкими по смыслу категориями «игра», «стратегема»; выделены основные факторы, которые помогают выявить неканоническую стратегию своевременно.

Ключевые слова: неканоническая стратегия, тактика, стратегема, игра, информационный шум, легитимность, время и пространство.

Конституція для Європи.

Участь Італії в Європейському конституційному процесі

УДК 94:327

Вікторія ВДОВИЧЕНКО,
здобувач II року навчання
кафедри зовнішньої політики
та дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

Частина 1

Створення та розвиток Європейського Союзу – це багатоступеневий процес взаємодії національних демократичних країн Європи та їх урядів у пошуку взаємоприйнятних компромісів. Необхідність знаходити та підтримувати консенсус є складовою кожного з етапів інтеграційного розвитку, оскільки лідери різних країн Євросоюзу завжди ставили різну мету в процесі інтеграції.

Початок ХХІ ст. вносить корективи та зміни в інтеграційні процеси ЄС, які стали базисом для системи міжнародних відносин у Європі. З одного боку, необхідно відмітити процеси інтенсифікації інтеграційної взаємодії в межах об'єднаної Європи, які на практиці імплементувалися в ефективне впровадження спільної валюти та розширення ЄС на Схід. З іншого, ЄС опинився перед дилемами, що

пов'язані з поглибленням європейської інтеграції та можливостями подальшого розширення.

Договір про Конституцію для Європи мав стати основним документом Європейського Союзу, який замінив би єдиним текстом існуючі угоди ЄС. Конституційний договір повинен був базуватися на Римському (1957 р.), Маастрихтському договорах (1992 р.), їх мали доповнити Амстердамський (1997 р.) та Ніццький договори (2001 р.). Водночас європейська конституція у зв'язку з наближенням великого розширення ЄС на 10 нових країн (2004 р.) повинна була забезпечити інституційне реформування Євросоюзу та гарантувати більшу прозорість дій.

Процес підготовки Конституції для Європи та Лісабонського договору розділено на кілька періодів. Перший етап включає в себе період європейських конвентів (2001-2002 рр. після Лаекенської декларації), міжурядових конференцій (2003-2004 рр.) та національної ратифікації Конституційного договору (2005 р.). До другого етапу відноситься період 2007-2008 рр., що розпо-

Summary

The article attempts to make light on the role of the Italian Republic in the process of development of European Constitution and Lisbon Treaty. The analysis is provided taking into account Italian Republic as one of the EC and EU founding members. It shows the aspects of the Italian decision-making process related to the issues of the Treaty itself and the peculiarities of the formation and implementation of Italian national interests on the international arena. The article examines the attitudes of the Italian political leaders and Italian society towards the processes of further European integration. The analysis is contextualized by taking a historical perspective in particular the period of 2001-2009 which was characterized by the number of Intergovernmental Conferences leading to the development of European Constitution and Lisbon Treaty themselves.

Key words: European Constitution, Lisbon Treaty, Italian Republic, European Union.

чався з головування Німеччини в ЄС і лівоцентристського уряду при владі в Італії, під час якого було прийнято Лісабонський договір.

Уже в грудні 2000 р. Європейська Рада ухвалила Ніццький договір, яким засвідчила намір проводити подальші інституційні зміни. Договір визначив три кроки реформ: відкриття дебатів про майбутнє ЄС; Конвент для підготовки інституційної реформи; скликання 2004 р. міжурядової конференції. Через рік, у грудні 2001 р., на Лаекенському саміті (м. Брюссель) глави держав та урядів ухвалили рішення про створення Конвенту з питань майбутнього ЄС. Згідно з Лаекенською декларацією він мав розглянути чотири ключові питання щодо майбутнього Союзу: розподіл повноважень, спрощення договорів, роль національних

парламентів і статус Хартії основних прав.

Під час першого періоду (2002-2005 рр.) на національному рівні не виникало розбіжностей ні в проурядовій партії, ні в опозиційних, щодо займаної позиції Італії під час розпочатих переговорів щодо майбутньої Конституції для Європи. Опозиційні партії обмежувалися критикою італійських урядовців, відповідальних за проведення переговорів під час конвентів, особливо під час головування Італії в ЄС у 2003 році. На думку Президента Італії К. Чіампі, Італія була частиною тієї «авангардної групи країн», від яких залежала доля та розвиток усього Європейського Союзу.

У 2001 р. головою Ради Міністрів Італії став С. Берлусконі, голова правлячої партії «Форца Італія». За цей час і до другої половини 2003 р., коли ця країна очолила ЄС, у ньому по черзі головували Бельгія, Іспанія, Данія та Греція. У ході їх президентства було прийнято робочі програми та озвучено основні напрями діяльності, однак лише підсумком бельгійського головування стало створення

нового органу, покликано-го реформувати загальний політичний стан справ Євросоюзу – Європейського Конвенту, який очолив колишній Президент Франції В. Жіскар д'Естен. Італійського дипломата Дж. Амато, що став одним із заступників д'Естена, було залучено до розроблення європейської конституції. Процес вироблення цього документа був важливим, оскільки останній мав прояснити подальше існування Європейського Союзу після його масштабного розширення у 2004 році. Прийняття Конституції Європи стало також головним пріоритетом Програми Президентства Італії в ЄС у другій половині 2003 р., коли уряд цієї країни намагався зробити все, щоб прискорити її підписання. Цього не сталося в зазначений строк і призвело до появи заяв також і в італійських колах щодо неминучого краху самого Союзу.

Однак прихід до влади С. Берлусконі у 2001 р. все ж означив нові зміни в позиції Італії щодо ЄС. Головним важелем стали національні інтереси Італії та, відповідно, більш неохоче відношення до питань поглиблення європейської інтеграції у сфері оподаткування, соціальної політики та кримінального правосуддя. Водночас, спостерігалася підтримка переговорів щодо інших сфер – міграції, боротьби з тероризмом і зовнішніх зносин. Така відданість національним інтересам С. Берлусконі визначається терміном «national interests euroscepticism» («євроскептицизм на користь національних інтересів»), коли вислов-

люється твердження про захист національних інтересів та віддається перевага саме їм, а не спільним інтересам об'єднаної Європи під час постійного декларування «європейського кредо». Така вибірковість одних і стриманість щодо інших сфер пояснюється тим, що позиція Прем'єр-міністра Італії полягала в затягуванні переговорного процесу з іншими європейськими колегами до часу проведення міжурядових конференцій, які було заплановано на період головування Італії в ЄС (липень-грудень 2003 р.). Берлусконі, таким чином, хотів підкреслити виключну «медіаційну» роль Італії та внесок італійського уряду у віднайдений компромісу позицій щодо європейської інтеграції та європейської конституції.

Незважаючи на віддаленість поглядів від інших скептично налаштованих країн щодо поглибленої інтеграції ЄС, Італія початку 2000-х рр. стала вибірковою у своїй підтримці євроінтеграційного процесу та передачі суверенної влади Брюсселю. Великою мірою така позиція країни зумовлена достатньою впливовістю лобістської групи, що підтримує міжурядовий підхід. Як результат, багато науковців критикують Іта-

лію, що, таким чином, знизила свій вплив на процес європейської інтеграції в порівнянні з іншими країнами ЄС. З іншого боку, невизначеність позиції щодо майбутньої європейської конституції залежала від відмінностей програмних документів самих італійських партій. Партія «Ліга Норд», відома своєю риторикою євроінтеграційної політики, критикувала передачу повноважень «офіційному» Брюсселю, а особливо Європейській комісії. Цю позицію підтримали багато з видатних членів проурядової партії Берлусконі «Форца Італія» на відміну від самого С. Берлусконі, який заявляв про необхідність інституційного посилення Єврокомісії та водночас прихильність засадам міжурядового підходу. У свою чергу, міністр оборони А. Мартіно та міністр фінансів та економіки Дж. Тремоні заявили про свою негативну позицію щодо перспектив поглибленої інтеграції в ЄС, особливо в економічній сфері.

Центристи із проурядової більшості, представляючи «Об'єднання демократичних християн», заявили про продовження європейської лінії. Заступник прем'єр-міністра Дж. Фіні, голова об'єднання «Аллеанца націонале» та представник уряду на Європей-

ському Конвенті, зайняв посередню позицію, але просував проєвропейську позицію під час самого конвенту, чим викликав спротив з боку колег із урядової більшості. Це не завадило йому отримати крісло міністра закордонних справ наприкінці 2002 р. після 10-місячного сумісництва С. Берлусконі на цій посаді.

Із повноправним міністром закордонних справ Італія зайняла більш активну проєвропейську позицію на дипломатичній арені. Країна відкрито критикувала уряди Великої Британії, Франції та Іспанії, які висловили згоду провести вибори Президента Європейської Ради, що забезпечило б постійність і гласність дій ЄС у таких сферах, як спільна зовнішня та безпекова політика і європейська оборонна політика. Лідери країн ЄС також підтримали намір Італії провести міжурядову конференцію із зазначених вище питань під час головування Італії в Євросоюзі. Такими закликами Італія пробувала привернути увагу інших країн-членів ЄС до її дій щодо майбутньої європейської конституції. Специфікою такої ідеї було Perezatвердження ролі основних країн-засновниць Євросоюзу через вплив на пошук

компромісу між великими та малими державами щодо нової інституційної архітектури ЄС. Італійський уряд прагнув змістити франко-німецьку вісь, яка перехопила лідерство під час проведення конвенту, представляючи 5 спільних пропозицій із ключових питань розвитку ЄС, завдяки яким ці країни стали домінуючими в утвердженні концепції реформування Євросоюзу.

Італії вдалося лише долучитися разом зі своїми пропозиціями до фінального погодження питань, пов'язаних з інституційною будовою ЄС. У своїх офіційних заявах під час Європейського Конвенту, заступник прем'єр-міністра Дж. Фіні наполягав на потребі балансування між повноваженнями Європарламенту, Єврокомісії та Ради, закликаючи до їх паралельного підсилення повноважень. У механізмі саме такої посиленої взаємодії уряд Італії вбачав ключову передумову для Євросоюзу щодо вироблення більш ефективної інституційної архітектури ЄС. На підтвердження своєї позиції італійський уряд також під-

тримував ініціативу відмовитися від механізму 6-місячної ротації країн на користь повноправної посади Президента Європейської Ради. Дж. Фіні також пропонував створити Адміністрацію цього президента та посади одного чи двох віце-президентів, ініціатива, якою міністр прагнув розвіяти сумніви «малих» країн ЄС про дисбаланс між членами Євросоюзу, якщо процедуру ротації буде відмінено. Таким обґрунтуванням пояснюється також його пропозиція подовжити термін мандата Президента до 18 місяців чи 2-х років, період, що був значно коротшим за надані заяви від інших держав-членів. Італійський уряд пропонував значно скоротити кількість структур Ради міністрів ЄС і підтримував ідею створення єдиної законодавчої Ради з повноваженнями обговорювати та ухвалювати законопроекти, роблячи, таким чином, функції Ради більш прозорими. На думку Дж. Фіні, така прозаконодавча складова Ради міністрів могла стати ядром для другої палати Європарламенту.

Італійський уряд також пропонував ідею створення посади єдиного Президента для Європейської Ради та Єврокомісії. Вона пропонувалася членами Європейського Конвенту від Італії. Заступник Голови Конвенту Дж. Амато разом із аналітичним центром «Астрід» висунув пропозицію злиття посади Президента Єврокомісії та Європейської Ради до 2015 року. Крім того, усі представники від Італії на Конвенті підтримували ідею поширення механізму спільного прийняття рішень для Ради міністрів замість процедури голосування за принципом більшості голосів, щоб у подальшому зробити її разом із Європарламентом повноправним учасником законотворчого процесу.

Міністр закордонних справ Дж. Фіні заявляв про потребу посилення ролі національних парламентів. Ініціатива була перетворена на пропозицію Президента Конвенту В.Ж. д'Естена створити структуру, що складалася б із представників як європейського, так і національних парламентів. Однак вона не була підтримана Італією, як і більшістю тогочасних держав-членів ЄС, через можливість ще більше ускладнити процедуру прийняття рішень у ньому. Замість цієї пропозиції італійський уряд підтримав механізм «раннього попередження», який давав право національним парламентам брати безпосередню участь у моніторингу функціонування принципу субсидіарності.

У питаннях зовнішніх справ Євросоюзу Італія підтримувала створення посади Міністра закордонних справ ЄС, яка заміни-

ла б існуючі посади Високого представника з питань спільної зовнішньої та політики безпеки та комісара з питань зовнішніх справ. Крім того, італійський уряд вважав за необхідне зберегти принцип подвійного підпорядкування («*principio di duplice ruolo*», «*double-hatting*») під час введення цієї посади: новий міністр повинен бути членом Єврокомісії, але звітувати Раді міністрів з питань спільної зовнішньої та політики безпеки й очолювати Раду з питань зовнішніх справ. Дж. Фіні пропонував поширити принцип голосування кваліфікованою більшістю голосів на спільну зовнішню та безпекову політику, даючи змогу, таким чином, державам-членам ухилятися від відповідальності за рішення ЄС.

Друга половина 2003 р. була важливим періодом обговорення конституційної реформи ЄС і часом італійського головування в Союзі. Під час цього періоду було проведено міжурядову конференцію, на якій обговорювалась остаточна версія проекту конституційного договору, вироблена протягом Європейського Конвенту. Визначну роль тут відіграло Міністерство закордонних справ Італії, Фарнезіна, зокрема, його Генеральний директорат з питань європейської інтеграції. Усі видатні здобутки в розробленні тексту конституційного договору належать двом італійцям – директору Директорату, послу Р. Канджелозі та його заступнику, міністру Ф.Н. Ферочі, яких було залучено до проведення переговорів щодо усіх договорів ЄС.

Італія доклала чимало

зусиль, щоб час проведення цієї міжурядової конференції припадав на період італійського головування, як це відбулося й під затвердження проекту Маастрихтського договору. Уже вдруге Італія вважала питанням національного престижу отримати пріоритетність у проведенні міжурядових конференцій, де узгоджуються тексти двох найбільш важливих договорів ЄС.

Підсумки саміту Європейської Ради у Брюсселі 13 грудня 2003 р. показали, що 25 країн не були готові до ухвали тексту конституційного договору. Такий результат пояснюється тим, що проведена міжурядова конференція не виявила внутрішні відмінності в баченні самих держав-членів щодо конституційного договору. Ці відмінності проявилися лише під час проведення референдумів. Незважаючи на постійний розвиток європейської інтеграції та прагнення наблизити до європейців різні інститути ЄС, у багатьох із них, особливо у «нових» членів ЄС (із 2004 р.), виникли труднощі з розумінням впливу Євросоюзу та його інституцій на повсякденне життя громадян.

Різність поглядів «малих» і «великих» країн на конституцію та повноваження інституцій ЄС були також спричинені неготовністю діяти на користь європейській спільноті. Так, Польща та Іспанія відмовилися йти на поступки Німеччині та Франції з питань структури голосування в Раді міністрів. Італійський прем'єр С. Берлусконі, виступаючи як головуючий саміту, виявляв суперечність позицій щодо

майбутньої конституції, висловлюючись на користь лінії національних інтересів та, водночас, просування атлантичної лінії. І саме завдяки С. Берлусконі саміт у Брюсселі мав певні позитивні наслідки. У першу чергу, він висвітлив бачення державами-членами процесу європейської інтеграції станом на 2003 р., хоч і не торкнувся питання його структуризації. Під час саміту було прийнято економічну «Програму дій для сталого розвитку», що аналізувала процес розширення ЄС і висвітлювала питання зовнішньої політики. Крім того, було ухвалено нову стратегію безпеки та декларацію до неї, яка пояснювала вагомість трансатлантичного діалогу та висвітлювала план дій для укріплення зв'язків із США та НАТО.

Узгодження тексту Конституції для Європи затягнулося, і лише під час головування Королівства Нідерландів із 1 липня по 31 грудня 2004 р. було підготовлено текст документа. Церемонія підписання Конституції Європейського Союзу відбулася в Римі 29 жовтня 2004 року. Лідери 25 держав-членів зібралися в залі Гораціїв та Куріаціїв на Капітолій-

ському пагорбі, де в 1957 р. було підписано Римський договір про утворення Європейського Економічного Співтовариства та Євратому. Прем'єр-міністр Італії С. Берлусконі виступив із промовою, у якій закликав членів європейської спільноти не відкладати ратифікацію конституції.

Серед нововведень Конституції для Європи можна виділити такі:

- Хартія фундаментальних прав людини із широким тлумаченням поняття «громадянин ЄС»;

- закріплення положення про пріоритетність законодавства Євросоюзу над національним законодавством країн-членів;

- поява посади Президента ЄС, який обирався на 2,5 роки з можливим продовженням мандата ще на один термін (ч. 1, ст. 20-23) і посади міністра закордонних справ (ч.1, ст. 27);

- уведення нового принципу системи голосування: подвійна більшість. Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало 55% країн-членів, які представляють 65% населення ЄС (ч. 1, ст. 24);

- надання можливості формувати «меншість бло-

кування» у складі чотирьох країн;

- уведення супер- або надподвійної більшості, яка становить 72% країн-членів, що представляють 65% населення (для ухвалення рішення, ініційованого учасником ЄС, а не Єврокомісією або міністром закордонних справ);

- поступове скорочення кількості комісарів Єврокомісії з 2014 р., що представлятимуть дві третини країн ЄС;

- обумовлення процедури виходу країни-члена з Євросоюзу;

- закріплення необмеженого терміну дії конституції.

Однією з інновацій конституції є те, що вона визначає ЄС як суб'єкт міжнародного права. Це означає, що посилюються положення стосовно пріоритетності законодавства Євросоюзу над національним законодавством країн-членів. Тобто, у конституції спостерігається зіткнення двох начал – національного та наднаціонального. Загалом передбачалося поступове перелиття функцій із національно-державної сфери в наднаціональну (або транснаціональну).

Критики конституції ставили під сумнів її внесок у справу зміцнення загальноєвропейської демократії, тобто те, чим її розробники найбільше пишалися. На думку критично налаштованих оглядачів та експертів, Конституція ЄС лише загострює проблеми з браком демократії в його інституційній системі, оскільки значно посилює повноваження Ради міністрів ЄС. Крім того, головним недоліком конституції є те, що вона містить багато повторів,

перехресних посилань, громіздких юридичних конструкцій.

Для вступу документа в силу на території кожної країни, що входить до спільноти, він повинен бути прийнятий за результатами голосування в місцевому парламенті або на референдумі. Саме різність поглядів країн виявилася під час ратифікації цього документа. Франція та Нідерланди 29 травня і 2 червня 2005 р. проголосували на референдумах проти ратифікації європейської конституції. Відмова громадян цих країн ратифікувати конституцію висвітлює зростаюче невдоволення процесів політичної та економічної інтеграції, які здійснював Європейський Союз. Це зумовило виникнення нового питання, оскільки без ратифікації Конституційного договору ЄС не набуде нової якості та не перетвориться на більш тісний союз європейських держав і народів.

Що стосується Італії, то Верхня палата Парламенту (сенат) 6 квітня 2005 р. ратифікувала Європейську конституцію. При голосуванні «за» текст єдиного основного закону для 25 країн висловилися 217 депутатів, «проти» – 16. Нижня палата (Палата

депутатів) схвалила Євроконституцію в січні 2005 року. Італійський парламент став першим із найбільших країн ЄС, що схвалили конституцію. Під час парламентських дебатів партія комуністів «Ріфондаціоне комуніста» (РФ) висловила доволі критично щодо Договору, у якому вбачала посилення механізмів неоліберального управління та вважала його недемократичним, оскільки конституція оминала принцип консультування з громадянами. Партія висловила на користь «соціальної Європи» на «Європи народів», популяризуючи партиципаторну демократію та мир. Комуністи не бачили в конституції вирішення цих питань і тому проголосували «проти». Партія комуністів Італії (ПКІ) теж не вважала Конституційний договір достатньо амбітним порівняно з його проектом, представленим під час Європейського Конвенту. Однак ПКІ проголосувала на користь конституції, оскільки вважала, що голосування «проти» уповільнить процес європейської інтеграції, спричинить політичну кризу в Європі та слугуватиме на користь тих сил, які прагнули її економізувати.

Список використаних джерел:

Бобицький Н. Лісабонський договір і майбутнє ЄС – «пацієнт швидше живий, ніж мертвий» / Н. Бобицький // *Зовнішні справи*. – 2008. – № 8. – С. 24–28.

Віднянський С., Мартинов Ю. *Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу*. – К., 2009.

Головко В. *Чинники формування політичних рішень в контексті фракціоналізації ЄС*. – Електронний доступ: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/2399/2/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%BE%20%D0%92%D0%9C.pdf> – 27 січня 2014.

Посельський В. Оновлені

договори чи ерзац-конституція / В. Посельський // *Дзеркало тижня*. – 2007. – № 40 (669). – 27 жовтня – 2 листопада.

Сидорук Т. Лісабонський договір: зміни та нововведення в інституційній історії і праві ЄС. – Електронний доступ: <http://www.kyivi.edu.ua/vtn/v/10/08.htm> – 27 січня 2014.

Чекаленко Л. Лісабонський компроміс // *International Review. Відносини Україна – ЄС*. – 2008. – № 2 (6).

Барабанов О.Н. *Італія після холодної війни: от «мира протагонистов» до середньої держави*. – М.: МГІМО, 2002. – 160 с.

**Завершення
в наступному
номері «З.С.»**

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено роль Італійської Республіки у процесі вироблення Конституції для Європи та Лісабонського договору. Показано аспекти процесу прийняття рішень щодо положень цього договору та особливості формування і реалізації італійських національних інтересів на міжнародній арені.

Ключові слова: Конституція для Європи, Лісабонський договір, Італійська Республіка, ЄС.

АННОТАЦИЯ

В статье освещена роль Итальянской Республики в процессе подготовки к подписанию Конституции для Европы и Лиссабонского договора. Показаны аспекты процесса принятия решений в отношении положений настоящего договора и особенности формирования и реализации итальянских национальных интересов на международной арене.

Ключевые слова: Конституция для Европы, Лиссабонский договор, Итальянская Республика, ЕС.

Виробництво повертається додому

У розвинених країнах знову звернули увагу на промисловість. Після довгих років деіндустріалізації уряди порушують питання про те, як відродити виробництво – один із найважливіших двигунів економічного зростання. Водночас кілька великих компаній, насамперед американських, планують повернути деякі потужності в Сполучені Штати.

Повернення виробництва: анекдот чи факт?

Генеральний директор компанії Apple Тім Кук 6 грудня 2012 р. оголосив про інвестиційний план на загальну суму 100 млн дол. з метою відкриття в США лінії з виробництва комп'ютерів Mac. Завдяки обіцяним інвестиціям починаючи з 2013 р. такі комп'ютери вироблятимуть виключно в Америці, а кілька моделей марки Apple більше не будуть мати позначення «Розроблено в Каліфорнії, зроблено в Китаї». Наступного дня компанія Foxconn, один із найбільших виробників високотехнологічних пристроїв, таких як смартфони та плати для комп'ютерів і телевізорів, оголосила про намір розширювати присутність на батьківщині для задоволення запитів своїх клієнтів на виготовлення виробів у Сполучених Штатах.

Аналогічний курс проводить ще низка серйозних компаній, таких як Caterpillar, General Electric і Ford. Вони також оголосили про плани

повернути деякі виробничі активи до США. Що це: випадковий збіг чи перші ознаки тенденції, що набирає силу?

Дебати про репатріацію індустрії до Сполучених Штатів стають усе палкішими. Особливо гаряче обговорюється питання про те, чи потрібні Америці великі виробничі потужності. Як це часто трапляється з публічною дискусією про тенденції, розмах яких ми поки що собі чітко не уявляємо, найцікавіше пов'язане не стільки зі спорами про порівняльну статистику відновлення виробничих ліній і робочих місць, тим більше, що дані поки що не зібрані, скільки з витокми та рушійними силами цього явища.

Скептики вказують, що повернення виробництва в США досі не призвело до різкого зростання кількості робочих місць у промисловому секторі. Із січня 2010 р. зайнятість у американській промисловості збільшилася на 520 тис. робочих місць, однак при цьому 50 тис. із них створено іноземними компаніями. Це чимало, але поки що непорівнянно з кількістю робочих місць, скорочених у зв'язку з перенесенням виробництва в інші країни. Згідно з даними Американського бюро з трудової статистики, з 2000 по 2009 р. країна позбулася 6 млн робочих місць у промисловому секторі.

У березні минулого року Ян Хациус із компанії

Goldman Sachs вказав на те, що зростання американської промисловості з 2000 р. представляє собою не більш ніж циклічне відновлення після рецесії, і цей факт усе ще не може служити переконливим доказом відродження американської промисловості.

Скептики стежать за зростанням масштабу операцій, тоді як оптимісти приділяють більше уваги обставинам такого сплеску промислового виробництва. Крім скорочення розриву в зарплатах між Китаєм і США постійно зростає продуктивність праці американських робітників. Збільшуються витрати на транспортування товарів, що робить роботу за кордоном більш дорогою. При цьому вартість енергії в Сполучених Штатах знижується у зв'язку з величезними обсягами видобутку природного газу. Ці та інші фактори могли б зробити індустрію в США більш конкурентоспроможною не тільки в порівнянні з Європою та Японією, а й із таким промисловим гігантом, як Китай.

Звичайно, не варто очікувати, що Сполучені Штати відновлять усі 19 млн. робочих місць у промисловому секторі, що існували в 1980 році. Крім того, сам характер праці буде істотно відрізнятися від роботи, яку свого часу виконували ті самі 19 млн робітників. Однак будь-яке зростання виробництва після тривалого зане-

паду минулих десятиріч могло б зробити важливий вклад в економіку і технологічний прогрес.

Не тільки послуги

Після довгих років деіндустріалізації уряди розвинених країн шукають можливість відродити виробництво, розглядаючи його як важливий фактор економічного зростання та ставлячи під сумнів існуючий розподіл праці між висококваліфікованим Заходом, приреченим на сферу послуг, і Сходом із характерно низьким рівнем зарплат, а тому краще пристосованим для промислового виробництва.

У доповіді про становище країни в січні 2012 р. Президент США Барак Обама включив до переліку інших пріоритетних завдань адміністрації зміцнення та відродження міцної виробничої бази і, насамперед, промисловості, а також розроблення податкових пільг та інших заходів стимулювання виготовлення товарів у майбутньому. Три із 17 сторінок документа присвячені «плану відродження промислового виробництва», пожевженню індустріального потенціалу Америки за рахунок зниження собівартості продукції, податкових стимулів і пільг для компаній, які повертають у країну активи, раніше переміщені в інші країни, і створюють робочі місця для американців у промисловому секторі.

У черговій доповіді про становище країни від 12 лютого 2013 р. Обама підкреслив, що головне завдання полягає в тому, щоб зробити Америку магнітом для нових робочих місць і нових виробництв. Після 10 років скорочень в індустріальному секторі, за словами американського президента, протягом останніх трьох років виробничі компанії створили близько півмільйона робочих місць. Обама також навів кілька прикладів, зазначивши, що компанія Caterpillar повертає робочі місця з Японії, Ford – із Мексики та Китаю, Intel відкриває в Сполучених Штатах своє найпередовіше підприємство. Він також згадав про повернення компанії Apple потужностей в Америку.

Аналогічні зміни відбуваються у Франції, де уряд нещодавно взяв на озброєння нову промислову політику, аби визначити сценарії індустріального розвитку. Навіть британський консервативний кабінет на чолі з Девідом Кемероном не залишився осторонь цієї тенденції та всерйоз обговорює з найпрестижнішими університетами Сполученого Королівства питання про

те, як стимулювати «відродження виробництва», створивши найбільш сприятливі умови для цього у Великій Британії.

Такий процес розпочинається з відповіді на запитання про те, чи може розвинута в економічному відношенні країна, така як Сполучені Штати, жити і процвітати без промислового виробництва. В Америці проблема надзвичайно актуальна – до такої міри, що Массачусетський технологічний інститут (МТІ) запустив нещодавно дослідницьку програму під назвою «Виробництво в інноваційній економіці», у якій аналізується стан промисловості в США та рекомендуються нові стратегії. Ідеться про інновації, що вимагають оновлення виробничої бази, яке сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць.

На думку економіста, професора МТІ Сюзан Бергер, проблема породжена колосальною соціальною нерівністю в Сполучених Штатах, що викликана економікою, позбавленою виробничої бази, а також зростаючою прірвою між такими «гарячими анклавами», як Силіконова долина, Бостон, Дарем-Ралей, Остін, і

«чорними дірами» на кшталт Детройта. Бергер вважає, що інновації, не забезпечені промисловим потенціалом, не призводять до утворення середнього класу – станового хребта американської демократії. Отже, мета проекту – показати, як інновації можуть трансформуватися в нові потужності.

Аргументи прихильників ренесансу в промисловому виробництві підтверджуються цілим рядом аналітичних досліджень. Визнати індустрію двигуном економічного зростання дає змогу наявність декількох якісних ознак.

Промислове виробництво – джерело знань. Воно вимагає максимальних витрат на наукові дослідження та розробки, інтенсивних і глибоких інновацій, що сприяють значному зростанню продуктивності праці. Промислові товари несуть у собі нові технології, які стають надбанням усієї економіки. Отже, знання не обмежується потенціалом індустрії, а й охоплює економічну систему в цілому двома каналами: субпідрядні відносини між компаніями і технологія виготовлення промислових товарів, що використовуються в інших галузях як знаряддя виробництва. Більш висока продуктивність праці сприяє підвищенню оплати праці, що зумовлює залучення висококваліфікованих кадрів і створення сприятливого циклу їх ротації. Нарешті, промислове виробництво необхідне для торгівлі з рештою світу. Його занепад неминуче йде поруч зі зростаючим дефіцитом

торговельного балансу, який у довгостроковій перспективі знижує внутрішній попит, а це несприятливо позначається на рівні життя.

Акіо Моріта, засновник компанії Sony, стверджував багато років тому, що, втративши виробничу базу, будь-яка світова держава рано чи пізно перестане бути такою. Ось чому китайці так рішуче налаштовані на розвиток промисловості, розуміючи, що в ній – ключ до економічного зростання.

Нова математика глобалізації

Із цими міркуваннями тісно пов'язаний феномен повернення виробничих потужностей до рідних берегів. Але чому компанії вирішили змінити курс? Частково це могло бути зумовлене політичним тиском на великі американські підприємства. Однак більшість аналітиків солідарні в тому, що головні причини лежать в економічній площині.

Одна з них – ціна на нафту, яка потроїлася за останнє десятиріччя. Як наслідок, відбулося здорожчання транспортування товарів між континентами. Водночас бум видобутку природного газу в Америці знижує енергетичні витрати заводів і фабрик. Високі транспортні витрати в поєднанні з низькою собівартістю виробництва в США є переконливою причиною для розгляду можливості повернення активів додому.

Крім того, згідно з дослідженням Boston Consulting Group (BCG), починаючи з 2000 р. зарплати в Китаї також зростали на понад 10% щорічно.

Відповідно до інших статистичних даних вони виросли на 43%, а вартість одиниці праці в доларах з 2007 р. збільшилася на 20%. У підсумку КНР значною мірою втратила конкурентну перевагу, пов'язану з низькою вартістю робочої сили. До цього варто додати появу незалежних профспілок на китайських заводах. За повідомленням The Financial Times, компанія Foxconn вперше в Китаї запустила на своїх підприємствах процес обрання незалежних профспілкових органів, не пов'язаних із дирекцією.

Американські профспілки між тим змінили стратегію, виявляючи велику гнучкість в організації роботи та погоджуючись на зниження зарплат і пільг. У промисловому парку в місті Луїсвілл, штат Кентуккі, створеному General Electric в 1951 р. для виробництва побутової техніки, погодинна оплата праці 70% працівників становить 13,5 дол., що на третину нижче рівня, передбаченого трудовими угодами від 2005 року. Продуктивність праці зростає, а співвідношення вартості американської робочої сили та кінцевої продукції знижується.

Згідно з останнім дослідженням, опублікованим економістами Міжнародного валютного фонду Міта Дас і Папа Н'Діаїе, через кілька років Китай упритул підійде до так званого переломного моменту Льюїса. Лауреат Нобелівської премії сер Артур Льюїс розрахував момент, коли робоча сила в економіці стає настільки дефіцитною, що це призведе до раптового зрос-

тання зарплат, зниження прибутку промислових компаній і подальшого падіння обсягу інвестицій. Очікується, що ця точка неповернення настане в КНР між 2020 і 2025 роками. Однак якщо активізується профспілковий рух, то перелом відбудеться набагато раніше. Справа не тільки в цьому. Для своєї прогнозової моделі аналітики МВФ використовували дані ООН, згідно з якими працездатне населення Китаю почне скорочуватися у 2020 році.

Альтернативні сценарії, що передбачають зростання народжуваності, збільшення числа економічно активних громадян або підвищення продуктивності праці, можуть уповільнити або прискорити настання цього поворотного моменту, але демографія залишиться ключовим фактором, що зумовлює виснаження додаткових трудових ресурсів. У 2012 р. Національне бюро статистики в Пекіні вже оголосило про скорочення активного населення (з 15 по 59 років) на 3,5 млн осіб – до 937 мільйонів.

Однак є ще одна причина, яка змушує Америку переглянути модель аутсорсингу: відділення протягом тривалого часу стадії розроблення та проектування виробів від виробничої фази стає перешкодою для інновацій і породжує конструкторські проблеми. Масачусетський технологічний інститут нещодавно провів анкетування, щоб дізнатися, що американські підприємці насправді думають про повернення виробництва в США та які чинники впливають на

процес прийняття рішень і реальні зміни в географії промисловості.

Усього анкету заповнили 340 учасників, у тому числі 198 виробничих компаній; із них 156 американських. Так, 33,6 % респондентів відповіли, що розглядають можливість репатріації своєї діяльності в Сполучені Штати, водночас 15,3 % заявили, що виношують реальні плани повернення. На думку МТІ, цей відсоток можна лише почасти пояснити ефектом скорочення робочих місць у США, оскільки згідно з опитуваннями головна причина – у зміні місцевих економічних факторів. Якщо минуле перенесення потужностей за кордон було вигідною справою, то сьогодні з урахуванням усіх супутніх витрат бізнес робить переоцінку ситуації на світовому ринку. За даними BCG, яка займалася цією темою, сім промислових галузей (у сукупності забезпечують дві третини американського імпорту з Китаю) наближаються до того стану, коли дешевше буде виробляти промислові товари в Сполучених Штатах.

У поєднанні зі зростаючим експортом, обумовле-

ним поступовим поверненням виробництва в США, це може привести до створення від 2 до 3 млн. прямих і непрямих робочих місць і додаткового зростання виробництва на 100 млрд дол. у поточному десятиріччі.

У першому звіті BCG, де було порушено цю тему («Зроблено в Америці», серпень 2011 р.), пояснювалося, як зростання зарплат китайських робітників та інші місцеві явища поступово знижують переваги КНР у частині собівартості виробництва, а також знижують роль Китаю як плацдарму для експорту продукції до Північної Америки. Приблизно у 2015 р., коли поєднання високої продуктивності праці американських робітників із перевагами в логістиці буде більш відчутним, ми зможемо стати свідками реального ренесансу промислового виробництва в Сполучених Штатах.

Однак у яких сферах варто очікувати прориву в першу чергу та як він вплине на економіку? Це сім промислових галузей, згаданих у доповіді BCG, які імпортують товари з Китаю на загальну суму 200 млрд дол., але можуть

у майбутньому повернутися в Сполучені Штати через зростаючі виробничі витрати – побутова та електротехніка, комп'ютери й електроніка, металеві вироби, меблі, верстатноінструментальна промисловість, пластмасові та гумові вироби, транспортні засоби. Економічний ефект обіцяє бути значним. Від 10 до 30% промислових товарів у семи галузях, які США на сьогодні імпортують із КНР, можуть повернутися на батьківщину до кінця десятиріччя, додавши від 20 до 55 млрд дол. до американського ВВП.

За попередніми оцінками, репатріація виробничих потужностей із Китаю в поєднанні зі збільшенням експорту в силу зростаючої конкурентоспроможності Сполучених Штатів у порівнянні із Західною Європою та іншими великими розвиненими ринками могли б знизити безробіття на 1,5-2% та зменшити торговий дефіцит, не пов'язаний із нафтопродуктами, на 25-35%. І це за найбільш консервативними підрахунками. Бостонські експерти вважають, що нова «виробнича математика» обіцяє далекоюсяжні наслідки.

При цьому американці – не єдині, хто збирається переносити виробничі потужності в США. Компанії інших країн також оцінюють доцільність швидкого розміщення промислових ліній у Сполучених Штатах. Зокрема, йдеться про виробників промислових товарів із Західної Європи, Японії, Південної Кореї та навіть самого Китаю.

Повернення до промислової політики

У червні 2011 р. президент Обама оголосив про створення Передового партнерства із промислового виробництва, у завдання якого входить розроблення рекомендацій із повернення США конкурентних переваг у виробничій сфері. У грудні того ж року створено національний плановий відділ з упровадження відповідних рекомендацій і визначення найбільш перспективних технологій, у які можна інвестувати задля створення нових робочих місць, підвищення якості промисловості та глобальної конкурентоспроможності Сполучених Штатів. У доповіді про становище в країні в січні 2012 р. президент Барак Обама запросив широкий пакет заходів, спрямованих на створення нових робочих місць, включаючи зниження корпоративних податків і навчання робітників.

Одним із наслідків глобальної економічної кризи є реанімація дебатів про промислову політику, хоча і в дещо іншому вигляді. Ось уже кілька років у центрі уваги – прямі й особливо побічні заходи, спрямовані на зміцнення виробничого потенціалу, і ця тема рішуче виходить на передній план дебатів про економічний курс, оскільки немає ознак ослаблення кризи.

Криза прискорила темпи зміщення центру ваги в напрямі швидкозростаючих економік і проявила слабкі місця тих економічних систем, у яких не відбулося модернізації промислової основи. Процес повернення потужностей у базові кра-

їни, що почався в розвинених державах і, зокрема, в США, змушує по-новому поглянути на це важливе питання.

Одним із прикладів є вищезгадана програма МТІ. Серед інших її аспектів можна відзначити такі:

- здатність Америки винаходити нові технології та виробляти товари, а також уміння зіставляти американські та інші компанії; економіки з високими витратами і заробітними платами, такі як Німеччина і Японія, та економіками, що швидко розвиваються, такі як Китай та Індія;
- нові виробничі парадигми, здатні прискорювати перехід від лабораторії до ринку, об'єднувати стадії первинного виробництва з науковими дослідженнями та розробками, а також із наданням благ і послуг населенню;
- потенціал перетворення технологій та пов'язаних із ними процесів з метою зробити їх доступними для нових підходів до бізнесу, які проклали б шлях до інновацій в управлінні ланцюжком поставок і організації праці;
- навчання новим навичкам і всебічна підготовка робочої сили сьогоднішнього і завтрашнього дня;
- транскордонні партнерства між американськими та зарубіжними компаніями, так щоб новий поділ праці справляв позитивний вплив на створення додаткової вартості в США.

Як нещодавно підкреслив професор Роберт Уейд, протягом 30 років, тобто з часів адміністрації Рональда Рейгана, спосте-

рігається широкий консенсус з приводу того, що жоден уряд не повинен проводити промислову політику. Саме словосполучення було табуїровано в західних демократіях і в таких міжнародних організаціях, як Світовий банк, що знаходиться під управлінням переважно західних держав. Проте останні два роки економісти в усьому світі знову почали обговорювати цю тему як передбачуваний шлях виходу з нинішньої економічної кризи, що вразила розвинені держави й ті, що розвиваються.

Якщо в минулому економісти дбали про те, щоб по можливості згорнути промислову політику, то тепер вони вважають, що настав час подумати, як більш ефективно діяти в цьому напрямі. Те, що об'єднує як держави, що розвиваються, так і розвинені країни – це пріоритетна увага до виробничого сектору.

Рецепти проведення промислової політики включають різні фактори, технології, знання, доступність і собівартість різних видів енергії, захист навколишнього середовища, утворення та накопичення навичок робочої сили і, нарешті, що важливо, комплексне зростання, засноване на зайнятості населення.

П'єра МАНЬЯТТІ,
науковий директор
дослідницької групи
Notisma при
Болонському
університеті

Статтю опубліковано в щорічнику *Notos & Chaos* за 2013/2014 рік

«З.С.» висловлює вдячність журналу «Россия в глобальной политике» за право публікації цієї статті

Нові аспекти американської зовнішньої політики щодо Росії

Джордж ФРІДМАН,
засновник і керівник аналітичної групи Stratfor

Боротьба за одну з найважливіших у стратегічному плані територій у світі набула вельми цікавого розвитку. Не так давно ми обговорювали суттєві зрушення в національній стратегії Німеччини, у рамках якої Берлін проголосив нову доктрину посилення своєї напористості на міжнародній арені. Ці зрушення відбулися у зв'язку з підвищеним інтересом Німеччини до України. Тепер заступник держсекретаря Вікторія Нуланд прославилася своєю телефонною розмовою, у якій висловила потужне презирство до Євросоюзу і його слабкостей, а також порекомендувала Послу США в Україні діяти швидко і без європейців, створити цілком конкретну опозиційну коаліцію до того, як росіяни збагнуть, що відбувається, і вживуть відповідних заходів.

Це новий момент, і не лише тому, що він показав, що телефонні розмови перехоплюють не тільки

Сполучені Штати, а й тому, що показує американську політику в Україні в новому світлі, змушуючи нас інакше поглянути на стратегію США щодо Росії та Німеччини. Телефонну розмову Нуланд навряд чи можна назвати визначальним моментом, однак це додатковий індикатор американського стратегічного мислення.

Останні зрушення в зовнішній політиці США

Американська зовнішня політика останніми роками поступово змінює свої обриси. Раніше Сполучені Штати були зосереджені в основному на ісламському світі та, що важливіше, вважали застосування сили одним із першочергових варіантів при реалізації своєї зовнішньої політики, а не останнім засобом. Ми спостерігали це не тільки в Афганістані та Іраку, а також у Африці та інших місцях. Така стратегія була успішною, коли мета полягала у зни-

щенні військової сили супротивника. Але при окупації країн і формуванні їх внутрішньої та зовнішньої політики застосовувати її було набагато складніше. У військової сили є свої межі можливостей.

За цим стоїть протиріччя в зовнішній політиці США, більше пов'язане з мотивацією, ніж із реальною дією. З одного боку, є ті, хто свідомо виступає за сирійську модель – не тому, що це кращий із моральної точки зору варіант, а тому що це єдино можливий практичний варіант. З іншого боку, є ті, хто ратує за високоморальне втручання, схоже до того, що ми бачили в Лівії, і вважає самоціллю усунення тиранів. З урахуванням лівійського результату ця група перейшла в оборону, оскільки їй доводиться пояснювати, як інтервенція реально поліпшить моральну обстановку. Крім того, після подій в Іраку існує необхідність довести, що інтервенція не виліється у війну за іракським сценарієм. Зробити це складно, і тому, незважаючи на свою риторику, Сполучені Штати за замовчуванням обирають модель балансу сил.

Геополітична битва в Україні

Росія перетворилася на проблему для США після помаранчевої революції 2004 року, коли Сполучені Штати, підтримавши в Україні антиросійські сили, зуміли домогтися

створення відносно прозахідного й антиросійського уряду. Росіяни побачили в цьому операцію американських спецслужб, покликану сформувати антиросійську політику України, яка має напрому кидати виклик стратегічним та економічним інтересам РФ. Більше того, Москва в помаранчевій революції (і в революції троянд) побачила генеральну репетицію того, що згодом може статися в Росії. У відповідь росіяни скористалися власними таємними з економічним тиском. Вони зупиняли подачу газу, послаблювали український уряд, а війну з Грузією використовували як наочне нагадування про відродження російської військової потуги. У зв'язку з цими діями та розчаруванням у західній допомозі в Києві з'явився проросійськи налаштований уряд, що зменшило страхи росіян і посилило їхню впевненість у собі. З часом Москва навчилася більш ефективно та напоисто розігрувати свої карти на Близькому Сході, що спричинило виникнення нинішньої ситуації в Сирії, Ірані та інших місцях.

Вашингтон мав два варіанти. Варіант перший: дати можливість утвердитися балансу сил із розрахунком на те, що європейці будуть стримувати росіян. Другий варіант полягав у наслідуванні моделі балансу сил, але без пасивності. Як показав дзвінок Нуланд, Сполучені Штати

не впевнені в тому, що Європа має волю і зацікавленість перешкоджати діям росіян. Наступний крок полягав у найнижчому ступені участі у стримуванні росіян і в протидії їхнім крокам на Близькому Сході. Це мало на увазі дуже стриману і не дуже приховану підтримку антиросійських і проєвропейських демонстрантів, а також відтворення прозахідного і антиросійського уряду в Україні. Американські переговори з Іраном також дадуть змогу Вашингтону позбавити росіян можливості розигрувати іранську карту, хоча приклад Сирії демонструє, що певний простір для маневру у Кремля ще залишається.

Сполучені Штати не готові до інтервенції на пострадянському просторі. Росія – не світова держава, і в її збройних сил маса недоліків. Однак це найсильніша країна в регіоні, яка набагато випереджає всіх інших і здатна демонструвати свою міць на колишній радянській периферії, про що свідчить війна з Грузією. На сьогодні американська армія теж має багато проблем. Збройні сили США більше десяти років воюють у самому центрі ісламського світу, й ці війни не мають жодного відношення до колишнього Радянського Союзу. Структура навколишнього пострадянського простору стала слабкою і його члени не підтримують війну. А після війни неминучими є скорочення, які негативно вплинуть на бойовий потенціал США. Пряма інтервенція, навіть за наявності таких задумів (а їх немає), це не варіант. Значення має тільки те співвідношення сил, яке

існує на цей час і в цьому місці. Тому, чим більше американські війська будуть наближатися до російської території, тим більше переваг матимуть росіяни.

Однак Сполучені Штати зробили те ж саме, що й перед помаранчевою революцією: підтримали втручання, за яке можуть виступити правозахисники і прихильники балансу сил. Надавши фінансову та психологічну підтримку демонстрантам, які протестували проти рішення Януковича відмовитися від більш тісних взаємин із Європою, а пізніше, виступивши проти урядових спроб придушити демонстрації, вони зберегли можливість для зміни режиму в Україні з мінімальною участю та ризиком для США.

Розчарування в підходах Німеччини

Склалося враження, що саме німці, у першу чергу, чинять тиск у цьому питанні, і що вони фактично керують одним із лідерів протестів Віталієм Кличком. Здавалося, що США віддали Німеччині водійське крісло. Та й заяви з Берліна про готовність більш активно та наполегливо діяти на світовій арені здавалися історичною зміною в німецькій зовнішній політиці.

Ці заяви тим більш примітні, що з роками виникло враження про зближення Німеччини з Росією в економічних і стратегічних питаннях. Обидві країни відчували себе некомфортно через американську агресивність на Близькому Сході та в Південно-Східній Азії. Обом державам потрібні були нові економічні відносини

перед лицем європейської економічної кризи, і обидві потребували політики стримування США. З цієї причини очевидні зрушення в позиції Німеччини стали несподіванкою.

Україна може створити колосальну стратегічну проблему для Росії. У якості порівняння можна сказати, що це схоже на те, як Техас стає проросійським, і річкова система Міссісіпі, видобуток нафти, Середній Захід і південно-західні райони виявляються незахищеними. Можливості Росії щодо участі в сирійських та іранських справах різко скоротяться. У нових умовах Москва повинна буде зосередитися на Україні.

І навіть якщо Сполучені Штати зазнають невдачі в цій грі, вони продемонструють, що повернулися до неї. Тепер росіянам доведеться оглядатися по всіх боках і чекати, де США виступлять наступного разу. Щоб поставити суперника в оборонну стійку, зовсім не обов'язковий перший успішний удар. Опонентові достатньо зрозуміти, що наступний удар буде завдано в найнесподіваніший для нього момент. Сама готовність США діяти змінить очікування Центральної Європи, спровокує напруженість між центральними європейцями і німцями, а також дасть сприятливий шанс для Америки.

Тиск на Росію

Звичайно, важливе питання полягає в тому, чи дадуть відповідь росіяни американцям, і як вони це зроблять. І взагалі – чи вважатимуть вони американські дії суттєвими. У певному сенсі Сирія була

ходом Москви, і це був її хід у відповідь. Росіяни можуть вирішити, що треба сурмити відступ. Причини на те є. Економіка РФ перебуває у непростій ситуації. Німці, можливо, й не стануть гуртуватися зі США, але й відриватися від них теж не захочуть. А якщо Вашингтон підніме ставки в Центральній Європі, то російські посягання припиняться.

Якщо росіяни є на сьогодні проблемою для Америки – а вони проблемою є – і якщо Сполучені Штати не збираються переходити до прямого втручання – а вони не збираються, – то така стратегія має сенс. Вона, як мінімум, створить для росіян проблему та відчуття небезпеки, а це утримає їх від активних дій на інших напрямках. У кращому разі така стратегія призведе до появи режиму, який хай і не створюватиме протипагу Росії, але зробить уразливими її трубопроводи та порти – особливо за допомогою США.

Перехоплення й оприлюднення телефонної розмови Нуланд не справила ні на кого серйозного враження. Це довело світові, що не Німеччина, а США грають головну скрипку в Україні. Це також показало росіянам, що американцям настільки наплювати на інших, що вони готові говорити про це по відкритій телефонній лінії. Нецензурний відгук Нуланд про Євросоюз і поводження з Росією, як із проблемою, що вимагає вирішенням, є зайвим свідченням американської зовнішньої політики. Сполучені Штати воювати не збираються, але їх пасивності наступив край.

Півострів розбрату

Деякі коментарі в статтях про вимогу жителів Криму від ВР АРК провести референдум про незалежність півострова рясніють різними точками зору, що варіюються від глибокого шовінізму до урапатріотизму. Не можна не погодитися з досить конструктивною думкою про невтручання міжнародної спільноти в разі провокації конфлікту в Криму. Постає інше запитання: яка вигода від відділення Криму для РФ? Адже її повноважні представники спростовують «роздачу» російських паспортів серед місцевого населення, але водночас не заперечують можливість прийняття півострова в обійми «єдиної та неподільної Росії» в разі загострення політичної ситуації в Україні.

Ідеї потенційного сепаратизму серед деяких кримчан, на тлі проявів відцентровості в низці пострадянських держав, є одним зі страхів і побоювань не одного покоління політичної еліти з часів незалежності України. Існування потужної та досить активної російської діаспори в Криму, базування ЧФ РФ нерідко виступали чинниками політичного тиску з боку Росії на позицію України щодо вибору векторів зовнішньої політики. Ніби барометр, питання відділення Криму спливало як постфактум тенденцій дистанціювання України від впливу РФ. Так було на початку 90-х, після здобуття незалежності Україною (хвилювання на чолі з Ю. Мешковим), у 2005 р.

– як постфактум «Помаранчевої революції» та вибору на користь курсу на інтеграцію в ЄС і НАТО. Зрештою, сьогодні в контексті революційної зміни політичного режиму в Україні та зняття з порядку денного питання про вступ до Митного союзу. У всіх випадках ми бачимо, що питання відділення Криму порушувалося в період якісних політичних трансформацій в Україні, наслідком яких могло стати виведення ЧФ РФ. Не секрет, що останній відіграє здебільшого політичну, а не військово-стратегічну роль. Наявність бази Чорноморського флоту в Севастополі є одним із важелів стримування євроатлантичної інтеграції України. Наявність іноземних контингентів третьої сторони на території країни-здобувача суперечить критеріям членства в Північноатлан-

тичному альянсі.

Відповідно, наявність морської бази в Криму дає можливість РФ стримувати розширення НАТО на схід до своїх рубежів. Не секрет, що частина політичної еліти Росії, навіть попри закінчення «холодної війни» і трансформацію ролі НАТО в сучасній системі міжнародних відносин, розглядає Альянс як потенційного противника. Свою роль відіграє питання конкуренції точок зору відносно забезпечення безпеки в Каспійсько-Чорноморському регіоні. Так чи інакше, РФ бачить себе центром сили на пострадянському просторі. Плановане до 2015 р. створення Євразійського союзу на базі Митного союзу, з бажаним членством України, розглядається російським істеблшментом як опора в цьому регіоні, альтернатива євроатлантичній системі безпе-

ки. Адже проект Єдиного простору безпеки, запропонований Д. Медведевим, так і залишився на папері. На сьогодні активні спроби нової політичної еліти України позбутися проявів радянського минулого, у прямому та переносному сенсі, рано чи пізно торкнуться ЧФ РФ. Активізація російськоцентричних організацій, підтримуваних східним сусідом, сигналізує не стільки про побоювання деяких кримчан щодо свого соціокультурного майбутнього та рішучої незгоди з приходом до влади нової політичної еліти, скільки про бажання Росії запобігти потенційній можливості перегляду «Харківських угод» і термінів базування флоту. Сама ідея потенційної загрози відділення Криму використовується РФ для психологічного залякування нової української політичної еліти.

Існують і чисто «технічні» моменти зацікавленості Росії у збереженні своєї присутності в Криму. Севастополь – єдиний незамерзаючий порт із доступом для ЧФ РФ, крім порту Сухумі, який знаходиться на території Абхазії – неправосуб'єктного сепаратистського утворення на території Грузії. У свою чергу, цілком обґрунтованим, із позиції Росії, є збереження базування ЧФ РФ на території суб'єкта, визнаного міжнародним співтовариством. Так чи інакше ЧФ РФ виконує тактичні завдання бойового чергування в Середземному морі, а його прохід через протоки Босфор і Дарданелли потребує нормативно-правового підкріплення. Теоретично базування флоту на території зони конфлікту або невизнаного утворення нівелює його статус військової бази на території іншої держави.

Задоволення геополітичних амбіцій РФ за рахунок українського Криму може призвести до негативних наслідків. Росія отримає нову дірку у своєму бюджеті, яка вже нині вимагає регулярних

матеріальних вливань, подібно до Абхазії, Південної Осетії, ПМР. Це при тому, що фінансово стимулювати доводиться власні відцентрові суб'єкти, включаючи Чечню, Дагестан, Татарстан, Якутію, забуваючи про Далекий Схід, який уже понад 10 років зазнає демографічної експансії з боку мігрантів із КНР.

Не варто забувати і про мінуси для самих жителів Криму. Складно посперечатися з тим, що в цю частину нашої країни традиційно приходило менше відрахувань із держбюджету. Водночас, якщо тверезо оцінити ситуацію, відкинути міфи про «утиск» прав національних меншин у зв'язку з відміною закону про мови (українська та російська мови гармонійно співіснували і до прийняття цього закону), то від відділення Криму не так уже й багато плюсів для його жителів, навіть для відставних офіцерів ЧФ РФ, які залишилися на ПМП у Криму і які відіграють не останню роль у формуванні громадської думки кримчан. Отримуючи українське громадянство та зберігаючи росій-

ський паспорт, вони отримують дві пенсії – українську та російську. Навряд чи знайдуться кошти в незалежного Криму, і тим більше російського, щоб платити окрему пенсію морським офіцерам.

У разі перемоги сепаратистів неминучо також є люстрація кадрів у органах місцевого самоврядування Криму та Севастополя, щоб не допустити засилля чиновників, призначених із центрального апарату України. Це не вигідно жодному посадовцю-представникові місцевого самоврядування Криму. Про це свідчить визнання, де-факто, першими посадовими особами АРК влади Верховної Ради України.

Щодо геостратегічного фактора, то Крим може бути повністю блокований із суші (Перекопський перешийок). У такому разі неминучий розрив комунікацій із континентальною Україною, включаючи постачання товарів першої необхідності, дефіцитної для півострова питної води трубопровідним транспортом. Блокада Криму з боку України вже мала місце в 1918 р. режимом П. Скоро-

падського після здійснення спроби проголошення незалежності півострова.

І нарешті, рівень життя кримчан, за винятком Севастополя, нижчий, ніж у низці інших регіонів України, включаючи Донбас, Слобожанщину, Київську область. Прецедент Абхазії, Південної Осетії та ПМР свідчить про стагнацію економіки в умовах міжнародної ізоляції та надмірної односторонньої залежності сепаратистських утворень від імпорту з РФ і проблематичності реалізувати свою продукцію на зовнішніх ринках. Особливо постраждає туристична галузь, яка в курортний сезон є однією з найбільш прибуткових сфер економіки Криму. До того ж, сільське та рибне господарство вимагають регулярних дотацій з боку держави. Негативним наслідком кримського сепаратизму стане зростання безробіття серед місцевого населення, вимушена нелегальна міграція до РФ і України.

Про суть подій, що відбуваються в Криму, можна дискутувати довго. Однозначні мінуси навіть теоретичного виходу півострова зі складу України очевидні для всіх зацікавлених сторін. Водночас, загроза для територіальної цілісності країни, навіть у латентній стадії, повинна стати тривожним сигналом для нової влади, що зобов'язана незалежно від ідеологічних переконань і політичної орієнтації захищати та обстоювати національні інтереси України.

**Георгій
КУХАЛЕЙШВІЛІ,**
політолог-
міжнародник,
магістр політичних
наук

З думкою про батьківщину – українці в Шанхаї

Сергій БУРДИЛЯК,
Генеральний консул України в
Шанхаї

Проблема національних спільнот у Європі й сучасна геополітична ситуація в Україні роблять вивчення проблем формування й розвитку української культури за кордоном, у тому числі в Китаї, доволі актуальним і важливим як у політичному, так і в дипломатичному аспектах. На жаль, узагальнюючих робіт про життя українців у цій та інших далекосхідних країнах досі створено не було. Натомість існує велика кількість документів, які розкривають цю важливу тему.¹

Дослідження досвіду адаптації людей, питань взаємодії різних етносів, зближення культур і збереження національних особливостей постають у низці найважливіших проблем вивчення в наш час. Багаторічне проживання українських іммігрантів поруч із іншими народами, поза сумнівом, сприяло Азіатсько-Тихоокеанській взаємодії в

цілому та взаємному збагаченню. Приклад локальної української діаспори, яка склалася в Китаї, дає змогу простежити закономірності, тенденції й особливості розвитку міжетнічної взаємодії та збереження власної української культури.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) став ареною останнього етапу громадянської війни в Росії та подальшого розміщення майже мільйона вихідців із колишньої імперії, в тому числі й українців. Серед далекосхідних емігрантів були представники різних національностей, що мешкали у Росії, утім найбільша кількість біженців виїхала з Приморської області – сусіднього з Китаєм регіону, де, як відомо, проживали численні переселенці з України. Географічний фактор став одним із головних у процесі утворення національних спільнот, ставши рушієм їхнього формування. Переважна більшість емігрантів очікувала можливості повернутися на Батьківщину. Дослідники відзначають великий відсоток українського населення, що концентрувалося поруч із радянським кордоном і станціями Китайсько-

Summary

On the example of the local Ukrainian Diaspora, which has developed in China in the first half of the twentieth century, the author traces patterns, trends and peculiarities of the development of interethnic interaction and saving your own Ukrainian culture.

Східної залізниці (КСЗ).

Глобальна катастрофа в громадянській війні та, як наслідок, вимушена відмова від батьківщини становили невідворотну загрозу, передусім, окремій особистості. Українець у Китаї був змушений не лише боротися за існування, а й доводити всім своє право на гідне життя. Зв'язок між загальнолюдською трагедією та долею окремих індивідів перетворився на загальне поняття в нових умовах. При цьому неодноразово проявлялися різноманітні форми ставлення до загальнолюдських цінностей і різна реакція на події світового масштабу, зокрема, Другої світової війни. Більшості представників української діаспори та інших національних утворень, що жили з тягарем недавніх трагедій, було притаманне внутрішнє відчуження від країни перебування. Його результатом стала невисока соціальна активність. Натомість, спостерігалися й ситуації, у яких

українці намагалися доводити оточенню, що вони відрізняються від росіян як етнос із іншою мовою та культурою.

Українська діаспора в Китаї складалася зі спільнот, що знаходилися в різних містах. Поки що можна говорити про 50-100 тис. українців у Китаї, включаючи тих, хто працював на Китайсько-Східній залізниці (КСЗ).

Українську мову можна було почути на вулицях інших китайських міст, утім найбільші українські спільноти розташовувалися у містах Шанхай і Харбін. Зокрема, у Харбіні була українська церква, українське видавництво «Наклад Української видавничої спілки», клуб, школа та інші суспільні організації, виходила газета українською мовою «Маньчжурський вісник».

Японська окупація півночі Маньчжурії на початку 1930-х рр. майже повністю згорнула їхню діяльність. Японія в майбутньому планувала окупувати далекосхідні терени СРСР, проте Україна не становила для Японії жодного інтересу. Однак із початком окупації багато українських суспільних діячів вирішили виїхати до Шанхая.

Політичні розбіжності й песимізм відносно питання майбутньої незалежності України призводили до протистояння українців із російськими емігрантами. Водночас, дехто з українців охоче брав участь у діяльності російських громадських організацій. Так, колишні військові, учасники Першої світової,

Залізничний вокзал у Харбіні. 30-ті рр.

¹ Автор висловлює подяку професорові Далекосхідного федерального університету Аміру Олександровичу Хісамутдінову (Владивосток) за наукові консультації й надані матеріали, що були знайдені ним в архівах різних країн

Шанхай, район Хонка. У середині 1920-х тут жили українці

були членами Товариства Ветеранів Великої війни.

Релігійний аспект побуту визначався за типом приналежності до певних конфесій або юрисдикцій (Українська православна церква, Російська православна зарубіжна церква або Московська Патріархія). Відносини всередині православ'я, яке відіграло величезну позитивну роль у становленні українських спільнот у Китаї, Японії та Кореї, склалися непросто.

Українська діаспора будувалася на таких головних ознаках: мова, культура, суспільні формування та релігія. Беручи до уваги те, що українська мова стала не лише основою для спілкування українських емігрантів із Російської імперії, а й підґрунтям, яке об'єднувало більшість українських іммігрантів у країнах Далекого Сходу, було вирішено зупинитися на терміні саме «українська діаспора».

Існують свідчення, що перші спроби офіційного оформлення української спільноти в Шанхаї робилися ще на початку 1920-х років. Утім, боротьба за існування та пошуки хліба насущного відсунули її створення. Це вдалося зробити лише після приїзду з Харбіна українських діячів: у вересні 1932 р. за ініціативою І.І. Сокольського, Г.Ф. Тоцького, Й.Й. Вонсовича та М.Т. Квашненка було засно-

вано українську суспільну організацію «Українська громада». Установчі збори обрали управу, голову, секретаря та ревізійну комісію.

«Українська громада» в Шанхаї мала такі цілі: а) захист культурних і національних інтересів місцевих українців; б) збереження нормального соціально-культурного життя української спільноти; в) матеріальна та моральна підтримка співвітчизників у Східній Азії за допомогою українського друкованого слова.²

Діячі «Громади» потрапили до Китаю через різні обставини. Найстарішим із них був виходець із Західної України Йосип Йосипович Вонсович, який народився 10 жовтня 1867 року.³ Він закінчив реальне училище з хіміко-технічним класом у Кременчуці, до революції завідував торговельно-довідковим бюро в головному управлінні КСЗ у Петрограді. Водночас він брав участь у видавництві щомісячного журналу «Вісник Російсько-японського товариства», будучи одним із організаторів цього товариства та добре володіючи японською

² Федеральний архів США. SMPF. Лист І. Світа від 16 червня 1942 р.

³ Особова справа Й. Й. Вонсовича див.: Державний архів Хабаровського краю (ДАХК). Ф. 830. Оп. 3. Д. 6390. 9 л.

мовою.

Захоплення Сходом спонукало переїхати до Харбіна, де Вонсович у 1907 р. став секретарем Біржового комітету. Пізніше він повернувся у Петербург, утім громадянська війна змусила його знову вирушити до Харбіна, де опинився у вересні 1921 року. Навіть коли його дружина вирішила переїхати до сина до Лос-Анджелеса⁴, Вонсович залишився в Китаї: йому здавалося, що радянська система ось-ось впаде і можна буде повернутися в Україну. До січня 1930 р. він працював на відповідальній посаді комерційного агента правління КСЗ, аж доки не був звільнений за відмову прийняти радянський паспорт. Довгий час Й.Й. Вонсович залишався без роботи й заробляв літературною працею: він був талановитою людиною, часто друкував статті в газетах, писав вірші та видав у Китаї дві поетичні збірки.⁵

Багато для організації української спільноти зробив уродженець Полтави Гаврило 4 Данилов Л. Вера Петровна Вонсович: (Некролог) // «Русская жизнь». Сан-Франциско, 1959. – 3 дек.

⁵ Вонсович І.І. Покуривая трубку... Рифмов. блокнот: Стихи. Харбін: Тип. «Гун-Бао», 1930. 211, IV с.; Він же. Проблески: Блокнот 2-ой. Шанхай, 1934. – 79 с.

Федорович Тоцький, про якого відомо лиш те, що він народився 23 березня 1902 р.⁶ і в 1929 р. закінчив юридичне відділення юридичного факультету в Харбіні. Майже немає відомостей про Микиту Трохимовича Квашненка, уродженця Києва (14 вересня 1891 р.), учасника громадянської війни. Живучи в Харбіні, він заповзятю працював в Українському клубі.

Відомим суспільним діячем був голова Українського емігрантського комітету в Харбіні, а пізніше в Шанхаї японознавець Борис Іванович Воблий. Він народився 2 серпня 1883 р. в Костянтинівському повіті Полтавської губернії⁷. Після закінчення в 1904 р. Полтавської духовної семінарії став псаломником Свято-Миколаївської церкви на станції «Прикордонна» (до 1907 р.). Проживаючи поблизу російсько-китайського кордону, Борис Воблий захопився східними мовами, що зумовило вступ на японсько-китайське відділення Східного інституту у Владивостоці. Після закінчення інституту в 1908 р. Воблий працював перекладачем на Сахаліні та в Амурській області, а потім, переїхавши до Харбіна, пра-

⁶ Федеральний архів США. SMPF. Reel 82.

⁷ ГАПК. Ф. 115. Оп. 1. Д. 195. 32 л., портр.; ГАХК. Ф. 830. Оп. 3. Д. 14058.

Шанхай. Офіцерські збори. У їхніх лавах перебували українці, які брали участь у воєнних діях під час громадянської війни в Україні

цював співробітником управління КСЗ. Він вступив до відомого своїми публікаціями Товариства російських орієнталістів і залишив помітний слід у сходознавстві. Разом із українськими однодумцями Воблий намагався заохотити співвітчизників, особливо молоде покоління, до вивчення Китаю. З цієї причини почав викладати українцям китайську та японську, а китайцям – російську мову.

Просвітницькій діяльності завадила Перша світова війна. Узявши участь у бойових діях, Б.І. Воблий вирішив повернутися на Далекий Схід. Уряд Колчака призначив його дипломатичним консульським представником у японському порту Цуруга, де він водночас викладав японцям російську мову. Після перебування в Японії Воблий недовго мешкав у Харбіні, але пізніше поїхав до Шанхая, де проявив свій талант громадського діяча. Розуміючи, яке велике значення для згуртування українців має друковане слово⁸, він запропонував І.В. Світу видавати українською мовою націоналістичну газету «The Call of Ukraine» («Поклик України»).

Іван Васильович Світ народився 27 квітня 1897 р. у Харківській губернії⁹. У 1913 р. закінчив Куп'янську школу, а в 1915 р. – Харківську семінарію. Навчався на математичному факультеті Харківського університету. Після участі в Першій світовій та громадянській війнах Світ опинився у Владивостоці, де у 1918–1922 рр. працював журналістом, зокрема, редагував популярний журнал «Восход»¹⁰. Владивосток він залишив разом із останніми білими загонами, вирушивши до Харбіна, де продовжив журналістську діяльність – дописував у газету «Гун-Бао» тощо, редагував україномовний тижневик «Маньчжурський вісник». Ця робота давала вельми скромний прибуток, тож протягом деякого часу Світ працював на Південно-Маньчжурській залізниці (ПМЗ), водночас видавши декілька робіт на політичну та економічну тематику¹¹. Не забув він

і про українців¹². Пізніше захопився філателією й у 1922–1941 рр. працював, продаючи поштові марки. Іван Світ 22 червня 1941 р. оселився в Шанхаї й відкрив там філателістичну крамницю. Б.І. Воблий та І.В. Світ залучили до роботи в українській газеті Сергія Івановича Васильєва. Той народився 2 листопада 1905 р. у Шепетівці¹³. Оселившись у 1937 р. в Шанхаї, Васильєв працював охоронцем, був заступником голови Української емігрантської організації.

Фінансові й організаційні питання щодо видання газети лягли на плечі її формального власника – Михайла Олександровича Милка. Він народився 12 жовтня 1903 р. у Харбіні, закінчив 2-гу Харбінську комерційну школу. Пізніше, поїхавши в Європу для здобуття освіти, Милко навчався у Празі, Берліні та інших містах, набувши тісних зв'язків із українськими емігрантськими колами у Старому Світі. До Харбіна він повернувся в 1932 р. зі ступенем доктора політичних наук. За п'ять років переїхав до Шанхая.

Важливу участь у виданні «Поклику України» брав Олександр Іванович Дроб'яжко (нар. 1891 р. у Харкові). Після закінчення школи в 1903 р. аж до 1918 р. працював садівником в Україні й на Кавказі, у тому числі на садівничому підприємстві А.К. Горке у Харкові. Коли до влади прийшли більшовики, Дроб'яжко виступив проти них, за що був засуджений, але спромігся втекти до Маньчжурої. Харбін: Изд. авт., 1924. 28 с. 2-е изд.; Він же. Порты Маньчжурии и ее внешняя торговля. Харбін, 1926. 44 с. та ін.

12 Світ І.В. Украинский Дальний Восток (Зеленая Украина). Харбін, 1934. Ч. 2. – 43 с.

13 Федеральний архів США. SMPF. Реєстр. F 151 от 10 лют. 1942 р.

14 Репорт сектора закордонних справ ШМІП від 30 вер. 1942 р.

чжурії. З 1920 р. по 1928 р. жив у Тяньцзіні, де мав власну квіткову крамницю. Тут він знову захопився садівництвом і облаштовував різноманітні парки. У 1939 р. тяньцзінський антикомінтерн обрав О.І. Дроб'яжко членом економічної секції. Після нетривалого перебування в Пекіні Дроб'яжко з'являється в Шанхаї, де знову займається садівництвом і занурюється в суспільне життя.

За даними «Української громади», на початку 1930-х рр. в Шанхаї проживало близько 5 тис. українців. З різних причин в організації зареєструвалися далеко не всі з них: у 1933 р. вона нараховувала лише 48 членів, а в 1937 р. – 100. Треба відзначити, що в ті роки українці, як і представники інших народів, були змушені докладати всіх зусиль, аби забезпечити свої родини, й мало думали про суспільне об'єднання.

Поволі українці увійшли до кола успішних комерсантів Шанхая. Їм належали фешенебельні ресторани (брати Ткаченки), крамниці й торговельно-промислові підприємства. Саме тоді з'явилася можливість провести перереєстрацію членів «Громади». Вона відбулася у грудні 1937 року¹⁴. Організація придбала невелике приміщення для канцелярії. Репорт сектора закордонних справ ШМІП від 30 вер. 1942 р.

Шанхайський полк. 1930-ті роки. У ньому служили від 50 до 80 вихідців з України

рії, відкрила власну школу й театральний гурток. Багато хто того часу відзначав поживання у проведенні різноманітних заходів.¹⁵

Також українці організовували власні радіопередачі. У Харбіні та Шанхаї щонеділі між 14 та 15 годинами транслювалися регулярні передачі українською мовою – музика, новини й коментарі. Перед співвітчизниками часто виступали Милко, Світ, Дроб'язко. Відповідальними за передачі були п. Квашненко й п. Тоцька¹⁶.

Українські діячі взяли до уваги недоліки у своїй роботі й 31 грудня 1939 р. перетворили «Громаду» на Українську національну колонію (УНК)¹⁷. Метою цієї організації було «об'єднання, допомога й захист інтересів українців у Китаї, зокрема, у місті Шанхай»¹⁸. Українці обрали правління, Український представницький комітет (Ukrainian Reprehensive Comittee), який складався з

голови, його заступника, секретаря, скарбника, трьох членів і ревізійної комісії. До складу УНК входили дійсні члени та члени-співробітники. Дійсними членами могли стати люди, старші за 18 років, здатні «бути гідними представниками українства у всіх випадках життя й підтримувати добре ім'я Української національної колонії»¹⁹. У члени-співробітники з правом дорадчого голосу приймали українців старших за 17 років. Існувала й молодіжна частина УНК, у якій перебували українці у віці 14-17 років. Охочий вступити до УНК подавав заяву й заповнював анкету. Кандидатуру обговорювали на загальних зборах, які були вищим органом, після чого прохання про вступ затверджували або ж відхиляли. Рішення приймали за участі понад 50% членів УНК.

У міру зміцнення фінансового стану українців у Китаї з'явилися можливості для висловлення своєї національної ідентичності. Діячі української спільноти змогли довести власними справами серйозність намірів. У цей час у Шанхаї діяв Російський емігрантський комітет (РЕК), який мав юридичне право на видачу посвідчень особистості. Українці вирішили, що також мають на це право й тому зареєстрували у китайської влади в Шанхаї, а також

у Шанхайській муніципальній раді Український національний (емігрантський) комітет (Ukrainian Association in Shanghai). Усі установчі документи були відправлені для реєстрації в політичний відділ Шанхайської муніципальної поліції (ШМП)²⁰. При цьому в листі було зазначено, що українці не згодні з тим, що їх зараховують до категорії «росіяни»²¹.

Діячі УНК розробили особливе посвідчення Українського національного комітету, для отримання якого потрібно було заповнити анкету, повідомивши повне ім'я, дату і місце народження, національність, релігію, професію й місце роботи, політичні зв'язки. Окрім детальних біографічних відомостей в анкеті були питання про час від'їзду з України, соціальний статус до 1917 року. Колишні військові вказували військове звання, а також відомості про дружину та дітей. До посвідчення приклеювалася фотографія²².

«Шанхайська зоря» опублікувала звернення, в якому закликала українців зареєструватися: «Тим українцям-емігрантам, які не зареєструвалися до цього часу не внаслідок неспроможності, а через будь-які інші міркування, Український емігрантський комітет повідомляє, що в даний момент, коли вирішується доля європейських націй, у тому числі й української, не час для угруповань, всі українці-емігранти, незважаючи на приналежність до тієї або іншої політичної партії»²³.

²⁰ Федеральний архів США. SMPF. Лист сектора закордонних справ ШМП від 28 жов. 1942 р.

²¹ Федеральний архів США. SMPF. Лист українського національного комітету від 1 вер. 1942 р.

²² Федеральний архів США. SMPF. Certificate No... Ukrainian Association in Shanghai (бланк).

ті, повинні передусім усвідомити, що **ВОНИ УКРАЇНЦІ** (виділено у зверненні). Настає час, у цьому ми глибоко переконані, й українці-емігранти повернуться на свою Батьківщину – Україну, буде скликано всенародні установчі збори й тоді кожен матиме можливість вільно захищати свої погляди, свої політичні й соціальні ідеї»²³.

Бюро поліції Шанхайського міського самоврядування розповсюдило оголошення, в якому запропонувало всім українцям, старшим за 18 років, надати в паспортний відділ посвідчення Українського національного комітету й документи, з якими українець прибув у Шанхай, на підставі яких буде видано реєстраційне свідоцтво²⁴. Одразу заповнили докладні анкети й зареєструвалися 164 людини. Переважно це були чоловіки, голови родин. При цьому виникли деякі проблеми з РЕКом, оскільки багато українців були зареєстровані в

²³ Воблий Б. І. (голова), Сніжний І. Г. (член-секретар). Звернення до українців-емігрантів Української колонії м. Шанхай // Шанхайська зоря. 1939. – 13 вер.

²⁴ Федеральний архів США. SMPF. Начальник поліції Шанхайського міського самоврядування. Оголошення від 29 червня 1939 р. // Слово. Шанхай, 1939. – 30 чер.

¹⁵ Життя української колонії в Шанхаї // Шанхайська зоря. 1940. – 11 січ.

¹⁶ Федеральний архів США. SMPF. Рапорт сектора закордонних справ від 9 жов. 1942 р.

¹⁷ Життя української колонії в Шанхаї. Створено Український емігрантський комітет // Шанхайська зоря. 1940. – 11 січ.

¹⁸ Федеральний архів США. SMPF. «Статут Української національної колонії в Китаї, м. Шанхай. 15 вер. 1942 р. Б. с.

¹⁹ Так само

ньому також.

УНК 12 липня 1942 р. обрав нового голову – Микиту Трохимовича Квашненка (народився 14 вересня 1891 р. в Києві). Його заступником знову став І.І. Вонсович, а секретарем – Гаврило Федорович Тоцький²⁵. На цих зборах українці знову підтвердили, що метою їхньої організації є «національна, культурна й освітня допомога та діяльність»²⁶.

Діячі УНК підкреслювали, що їхнє товариство «стоїть на варті засад визвольної боротьби українського народу й стежить за розвитком національної свідомості власних членів». З цією метою було організовано декілька відділів і бібліотеку. Регулярно проводилися вечори й молебні, читалися доповіді й лекції на різноманітні теми – від мистецтва до політики. Також підтримувалися тісні зв'язки з іншими іноземними спільнотами Шанхая. Шанхайські українці надавали – нехай і невелику – допомогу не лише співвітчизникам у Китаї, а й надсилали гроші до Європи й Америки.

Ступінь соціальної активності будь-якої спільноти залежить від наявності інтелектуальних сил: чим значніше представлена культурно-інтелектуальна еліта спільно-

²⁵ Федеральний архів США. SMPF. Reel 81.

²⁶ Федеральний архів США. SMPF. Реєстраційна картка від 17 червня 1942 р.

ти, тим більш активну позицію займають її члени. Характерною особливістю українських діячів було те, що всі вони за допомогою особистих контактів, суспільних інститутів і періодичної преси підтримували тісні зв'язки не лише один з одним, а й із китайською владою та Шанхайським муніципалітетом. Згодом це сприяло тому, що функціонування спільноти створило єдине суцільне поле української зарубіжної діаспори.

Суспільні функції російських та українських емігрантських спільнот, – благодійність, просвіта тощо, – залишалися найголовнішими. Існування закладів, що мали подібні цілі, хоча й розвивалися незалежно один від одного, переконує в тому, що протягом історії однакові причини призводять до однакових результатів і наслідків. Услід за росіянами українці почали влаштовувати різноманітні благодійні заходи. Так, великий успіх мав видовищний Український бал, що відбувся у престижному шанхайському «Астор Хаузі». Бал спромігся показати іноземним підприємцям і китайській еліті красу українського одягу, танців і пісень, надаючи уявлення про самотність української культури.

Через низку причин, у тому числі політичних, діяльність українських спільнот переважно обмежувалася рамками культури в усіх її аспектах. Спроби створити в Китаї суто українську емігрантську партію були приречені на невдачу. Діячі російської еміграції всюди – як у Харбіні, так і в інших містах – були незадоволені діяльністю українських політичних груп. Це незадоволення призвело до певної ізоляваності низки діячів, у тому числі й прибічників радикальної самостійності. Рядовий український емігрант

Зустріч козаків у театрі Мажестік (1932). У їхніх лавах було багато українців. Зокрема, на знімку (ліворуч) видно козака в українському одязі

усвідомлював себе поза політикою. Друга світова війна дещо сколихнула політичний процес, однак невдовзі він знову пішов на спад.

Культурні досягнення українців на Далекому Сході були набагато більш цінними й перевищували досягнення їхнього політичного життя. Барвисті театральні вистави, цікаві лекції про українські мистецтво й літературу прислужилися не лише українським емігрантам, а й китайцям. Багато українців пишалися тим, що далеко від Батьківщини вони змогли не лише примножити свої таланти, а й поділитися ними з навколишнім світом.

Обмеження більшості членів української діаспори вилилися в локальне культурне розмаїття, що створило основу самотності української спільноти. Художня література, зокрема мемуаристика, образотворче мистецтво, музика, театр створювали у члена спільноти ірраціональне почуття України, що не лише деформувало пам'ять про минуле, а й перетворювалося на міфологічне сприйняття Батьківщини. Громадській думці більшості емігрантів-українців було притаманно багато надзвичайно емоційного, такого, що йшло від внутрішнього бажання якомога повніше зберегти у пам'яті минуле, знайти в ньому спосіб утечі від реалії боротьби за існування. Певним чином це призводило до деформації гро-

мадської діяльності. Варто зазначити, що певною мірою, це підтримувалося офіційною політикою Японії та Китаю, яка була характерною для періоду історичних катаклізмів: громадянська війна, міжособні конфлікти в Китаї, китайсько-японська війна, окупація Північного Китаю, друга світова та холодна війни. У цих умовах було неможливо глибоко переосмислити причини своєї моральної поразки та вимушеного від'їзду в інші країни.

Ностальгія була однією з найбільш істотних причин моральної кризи у переважній більшості представників української спільноти. Подібне почуття народжувало у частини українців прагнення виправдати свої історичні помилки. Причини еміграції сприймалися ними доволі суб'єктивно й подекуди мали досить суперечливий характер. Замкненість, розчинення української спільноти серед місцевого населення, природний відхід із життя представників старшого покоління стали головними причинами остаточного зникнення громади в період, що розглядається (тобто у 30-40 рр.). Пізніше ностальгія стала основною причиною репатріації.

Аналіз діяльності української діаспори в Китаї, у тому числі її соціальної структури, являє собою доволі складну справу з точки зору різноманітних характеристик і строкатості подій, серед яких

важко виявити дещо стале або типове. Так наприклад, формування ставлення до СРСР серед українських емігрантів у Китаї має декілька періодів. У 1930 р. вороже ставлення до радянської влади дещо пом'якшилося, оскільки потрібно було боротися за існування в новій країні, особливо під час переходу КСЗ під спільне китайсько-радянське керівництво. Під час японської окупації Північного Китаю ненависть до Радянської Росії зросла²⁷. При цьому жодної політичної роботи українці в Шанхаї не проводили, а лідери української спільноти намагалися «по мірі можливостей стримувати ті чи інші партійно-політичні прояви серед колонії»²⁸. Напад Німеччини на СРСР змінив ситуацію. Для багатьох українців – колишніх військових, учасників Першої світової війни, які пам'ятали свою поразку – маятник хитнувся в інший бік: вони щиро бажали Радянському Союзу перемоги. Натомість інші представники української діаспори в Китаї з великим зацікавленням шукали повідомлення про те, як німці почали відкривати українські школи та видавати газети українською мовою в окупованих районах.

Незважаючи на низку зовнішніх відмінностей, національна спільнота вихідців із України не надто відрізнялася від загальної маси емігрантів із Росії. Українські, татарські та єврейські спільноти вважалися найбільшими після російських. Українська спільнота, якщо не враховувати її найбільш радикальної частини, не висувала гасел щодо відділення України від Росії.

27 Р. К. *Україна. Шанхай: Вид. Укр. Далекосхідних націоналістів, 1937. — 54 с.: карти*
28 *Как живут украинцы в Шанхае: Беседа с секретарем Украинской национальной общины // Неделя. Шанхай, 1941. — 8 июня.*

«Українці-емігранти повинні виконати свій обов'язок перед Батьківщиною – Україною та згуртуватися в єдину українську родину. Той же, хто не бажає виконати свій обов'язок, той не буде достойний повернутися в Україну»²⁹.

При цьому деякі українці приймали громадянство Китаю, мали статус біженців, знаходилися на обліку в Бюро у справах російських емігрантів у Маньчжурії або в японської влади, реєструвалися в іноземних концесіях (наприклад у Шанхаї), іноді отримували радянське громадянство з метою зберегти або отримати роботу на КСЗ, утекти від переслідувань китайської або японської влади, записатися на репатріацію.

Криза ідентифікації була симптомом душевного розладу переважної більшості тих, хто поїхав з України під час або після громадянської війни. У процесі вивчення української діаспори найбільш цікавим вважається досвід соціальної трансформації тих особистостей, які змогли подолати внутрішній конфлікт і цілком поринути в емігрантську дійсність. При цьому надзвичайно цінними стають подробиці повсякденного життя таких людей. Аналіз деталей дає змогу відповісти на багато питань щодо асиміляції, яка врешті-решт призвела до розсіювання першої хвилі еміграції. У Китаї та Японії асиміляція була ускладнена, у країнах із європейською культурою – полегшена, хоча й незначно.

По-різному склалося життя діячів української діаспори у Китаї. У міру розсіювання ілюзій щодо можливості повернення на Батьківщину переважна більшість українців надавала перевагу переїзду

29 *Воблий Б. І. (голова), Сніжний І. Г. (член-секретар). Звернення до українців-емігрантів Української колонії м. Шанхая // Шанхайська зоря. 1939. — 13 вер.*

Храм на честь Покровів Пресвятої Богородиці. Український приход із храмом був заснований у 1922 році. Спочатку у вигляді хатньої церкви розміщувався в Українському домі. Кам'яний храм у візантійському стилі був закладений 1 червня 1930 року. Побудований на кошти приходу та мешканців Харбіну і освячений митрополитом Мефодієм 14 грудня 1930 року

в ті країни, де вже існували великі спільноти українців, а відтак, можливості збереження власної культури – у Канаду, США або Австралію. Так, чергову хвилю українських біженців із Китаю зумовило закінчення Другої світової війни.

Вонсович І.І., який приїхав до Сан-Франциско незадовго до Другої світової війни, брав участь у роботі Російського центру, намагався заснувати українську громадську організацію, друкував статті в газеті «Русская жизнь». Він помер 24 червня 1944 року.³⁰

Воблий Б.І. емігрував до Сполучених Штатів, мешкав у Нью-Йорку.

У 1949 р. І.В. Світ переїхав на Тайвань, пізніше жив у Нью-Йорку та Сієтлі, де й помер 8 березня 1989 року.³¹

30 *Помер І. І. Вонсович: (некролог) // Нова зоря Сан-Франциско, 1944. — 27 чер.*

31 *І. В. Світ: (некролог) // Бюл. рус. колонии Сеаттля. Сієтл, 1989. — № 219 (321). — С. 17.*

АННОТАЦІЯ

На прикладі локальної української діаспори, которая сложилась в Китае в первой половине XX века, автор проследивает закономерности, тенденции и особенности развития межэтнического взаимодействия и сохранения собственной украинской культуры.

АНОТАЦІЯ

На прикладі локальної української діаспори, яка склалася в Китаї у першій половині XX сторіччя, автор простежує закономірності, тенденції й особливості розвитку міжетнічної взаємодії та збереження власної української культури.

Людина планети

Минулого року пішов із життя український дипломат, політик Геннадій Йосипович Удовенко. Людина, чиї блискучі здібності парламентаря й аналітика цінували колеги в усьому світі, а доброзичливість, глибокі знання та висока духовність викликали щире повагу оточуючих.

Геннадій Йосипович до 1991 р. був постійним представником УРСР у Генеральній Асамблеї ООН. Із вересня 1992 р. – Послом України в Польщі. На цій посаді дипломат перебував до 25 серпня 1994 р., тоді ж був призначений Міністром закордонних справ України. Посаду глави МЗС Удовенко обіймав майже 4 роки. Саме в цей період був підписаний договір між Росією та Україною про статус Чорноморського флоту РФ.

У середині 1990-х років Геннадій Удовенко увійшов до Народного руху України (НРУ), був включений у виборчий список цієї партії під номером 3 як позапартійний кандидат. На парла-

ментських виборах у березні 1998 р. його було обрано депутатом Верховної Ради України.

Після загибелі В'ячеслава Чорновола, 25 березня 1999 р. Геннадій Удовенко 31 березня був обраний виконувачем обов'язків голови цієї партії. Із 14 травня 1999 р. по 3 травня 2003 р. він обіймав посаду голови НРУ. Тричі обирався до парламенту.

У першу річницю з дня смерті колишнього Міністра закордонних справ України, Голови Генеральної Асамблеї ООН, видатного дипломата і державного діяча Генна-

дія Удовенка керівний склад і дипломати МЗС поклали квіти на його могилу.

У рамках вшанування пам'яті про Г.Й. Удовенка на веб-сайті МЗС відкрито архівну фотогалерею про його життя та діяльність. А ми друкуюмо уривок одного з останніх інтерв'ю Геннадія Йосиповича нашому журналові, яке він дав напередодні виходу у світ біографічного есе «Людина планети. Штрихи до портрета Геннадія Удовенка».

- Геннадію Йосиповичу, Ви прийшли до Мініс-

терства закордонних справ України в часи так званої обмеженої дипломатії. Якою була тоді українська радянська дипломатія?

- Умови для дипломатичної кар'єри в ті часи були непростими ... Україна не була незалежною державою. Нам доводилося працювати в тіні Міністерства закордонних справ Союзу. Проте українські дипломати в радянський період намагалися бути дуже активними. Ми не сиділи і не чекали, коли ці часи пройдуть. Ініціативність була нашим гаслом. Ми постійно думали, як зробити, щоб Україна дійсно звучала на міжнародній арені. Але хочу відразу підкреслити, що в роботі дипломата є речі абсолютно необхідні за будь-яких обставин: професіоналізм, патріотизм, порядність. Вони йдуть поруч.

Щодо патріотизму... Тоді у Міністерстві закордонних справ народився, якщо хочете, український локальний патріотизм. Працюючи в галу-

зі зовнішньої політики, ми щодня мали справу з такими поняттями, як «суверенітет», «незалежність», «права людини», і постійно думали про інтереси нашої республіки, хоча вона тоді була «радянською».

До речі, ми абсолютно реально розуміли, що таке радянська Україна. Проте дипломат за своєю природою повинен бути лояльним до держави, яку представляє, інакше йому варто подати у відставку.

Ми, звичайно, вірили, що, наприклад, «американський імперіалізм» потрібно «міцно тримати». У нас був, так би мовити, антиколоніальний підхід. Але весь час дбали про свою республіку – і це, вважаю, певною мірою нас виправдовувало.

Коли спілкувалися з українцями-емігрантами, вони могли критикувати наш режим. Я завжди намагався їх зрозуміти, хоча в нашій діаспорі було багато різних політичних напрямів. Зараз діаспора іноді дратує сучасних дипломатів. Як не дивно, вона сьогодні виконує певну функцію

лакмусового папірця, вказує на наші недоліки. Діаспора не нав'язує нам свої ідеологічні поняття, проте вона і зараз продовжує те, що робила протягом усього свого існування, – обстоює інтереси України!

- Люди багато знають про сьогоднішні політичні провокації. Але були провокації проти дипломатів, що увійшли в історико-політичні хрестоматії.

- Здебільшого вони існували теоретично. Знаю деякі випадки, коли до наших людей підходили з бажанням вступити в ближчий контакт. Це за часів холодної війни... За нами завжди уважно спо-

стерігали, тому про такі контакти потрібно було доповідати. І коли люди доповідали, це для них, на жаль, нічим добрим не закінчувалося: їх надовго відлучали від конкретної роботи. Існувала й чисто фізична небезпека, коли кидали вибухові пристрої. Свідком цього я був, на жаль, не раз... Завжди є екстремісти, чие походження диктує час, політичні ситуації. Але в Америці спонтанних нападів, як у Європі, не було. У США антирадянські ексцеси виникали лише з дозволу влади...

- На чому, на Вашу думку, потрібно зосередитися, щоб Україна не виступала в ролі «розмінної монети» в міжнародній політиці?

- Це дуже важливе

питання. У сформованій ситуації ускладнення виникають через те, що українська зовнішня політика здійснюється несистемно. Наприклад, у політиці Росії щодо України все чітко спрямоване, все працює на одну мету... У нас щось робиться, а щось не робиться. Нашою метою має бути зміцнення Української держави, забезпечення її суверенного розвитку. І дипломати тут повинні відігравати велику роль. А що стосується нашого руху в євроатлантичній структурі, то тут потрібно переходити від декларацій до дій. І ніхто нас із Європи не викине, адже ми знаходимося в Європі, а не в Євразії. Інша справа, що нас можуть прийняти в певну організацію, а можуть не прийняти... Але якщо ми будемо жити за європейськими стандартами, то буде й відповідне ставлення до нас.

Зовнішня політика – дуже серйозна справа, що вимагає зваженого і цілеспрямованого підходу. А для дипломатів завжди є робота. І ще раз хочеться підкреслити: найважливіше в ній – принцип трьох «П» – професіоналізм, патріотизм, порядність!

Дипломатична кар'єра та еміграційне буття Михайла Єреміїва

УДК 94:327

Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук,
професор, заслужений діяч
науки і техніки України

(Продовження.
Початок у №1. 2014 р.)

Одразу після закінчення інституту М. Єреміїв був направлений до Фастова на посаду заступника директора військової школи з підготовки трактористів і танкістів. Працював там ще й завідувачем майстернями в 1915 – 1916 роках. Перебуваючи в цьому місті, використовував найменшу нагоду відвідати маєток у Тростянці, де 1916 р. взяв шлюб із донькою сусіднього землевласника і мецената Параскевою Ставро. Дівчина була йому близькою за вихованням і світоглядом. Батько дружини приятелював із братами Тобілевичами та М. Заньковецькою, фінансував їхні «театральні підприємства».

Невдовзі Михайла Єреміїва було направлено до інженерного відділу Генерального Штабу Київської військової округи як спеціаліста з моторів. Тут він мав можливість спілкуватися «з нечисленними діями,

які не були на фронті, або на засланні»¹: М. Міхновським, В. Крижановським, В. Ковалем та іншими. Зібрання відбувалися в Українському клубі «Родина», на одному з яких у грудні 1916 р. М. Міхновський «перед далеко не одноцільною і нефаховою аудиторією» виклав свій план організації українського війська, який полягав у тому, що кожен вояк російської армії родом з України мусить вважати себе вояком майбутньої української армії². Цю подію схильний до перебільшень щодо свого впливу на історичні події М. Єреміїв згадував так: «М. Міхновський, В. Коваль та я (всі мобілізовані) заклали ще в грудні 1916 р. першу українську військову організацію»³.

1917 р. він встиг попрацювати директором дослідної станції монокультури в Бобрику на Чернігівщині. Як представника студентських організацій було обрано на Всеукраїнському національному конгресі 1917 р. членом Української Центральної Ради. Єреміїв увійшов до складу ЦК УСДРП і репрезентував партію в Малій раді. Згодом обійняв посаду секретаря УЦР (6 листопада 1917 р. – 23 березня 1918 р.). Йому було доручено

1 Див. Про життя і діяльність Михайла Єреміїва: інтерв'ю переведене ред. М. Брадовичем у Швейцарії // Праця. – 1959. – Ч. 13-14 (1939-40).

2 Див. Єреміїв М. За лапшами Центральної Ради... – С. 100.

3 Див. Про життя і діяльність Михайла Єреміїва...

Summary

The article highlights the little known facts of life and activity of Ukrainian public and political personality, diplomat Michael Yermiyiv (1889 - 1975), gives more details and facts about his biography. Documents from Canadian archives are published in article.

Keywords: Michael Yermiyiv, diplomat, Library and Archives of Canada

Скульптурна композиція біля будівлі в Оттаві, де знаходиться
Бібліотека та архіви Канади

технічне забезпечення проведення засідань, організація роботи друкарні, видання «Вістей УЦР». Предметом особливої гордості Михайла Єреміїва був його обов'язок «оголошувати населенню Києва Універсали на Софійському майдані» та проведення поіменного голосування IV Універсалу. Зі складу УЦР вийшов, за його спогадами, за власною заявою напередодні приходу до влади П. Скоропадського. Під час Гетьманату на державній службі не працював. За допомогою професора В. Ковалю, який тоді працював директором механічного відділу Київського товариства західних земств, отримав посаду його помічника.

За доби Директорії УНР Михайло Єреміїв долучився до творення української дипломатичної служби. В

отриманні дипломатичної посади йому допомогло знання французької мови. Приймавши запрошення товариша по партії, Голови Ради міністрів і одночасно міністра закордонних справ В.М. Чехівського, 21 січня 1919 року разом із А. Чехівським та В. Пашенком він виїхав, забравши дружину та дворічного сина Юрка, через Відень до Риму на посаду секретаря Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Італії. У Відні, якого Місія досягла без жодних перешкод, виникли неочікувані проблеми – Італійський уряд зволікав із дозволом щодо виїзду українських дипломатів на чолі з Д.В. Антоновичем до Риму⁴. Очікуючи дозволу,

4 Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба). Архіви 206/1. Публ.: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924

Голова Місії Антонович писав до МЗС УНР численні донесення і навіть прохання про звільнення з посади, однак членам дипломатичного представництва довелося їхати до Риму спершу без нього⁵. Тимчасово обов'язки Голови Місії виконував радник В.П. Мазуренко. До приїзду керівника Місії дипломатам вдалося розташуватися в Римі в готелі «Regina», провести кілька аудієнцій у міністрів, розпочати вивчення питання щодо приїзду до Риму хору О. Кошиця, налагодити вихід друкованого органу Місії «La Voce del Ucraina». Однак непорозуміння, що виникли між М.М. Єремїєвим і Д.В. Антоновичем після приїзду останнього, змусили Єремїєва прийняти рішення про його виїзд на аудієнцію до Голови Директорії в Кам'янець-Подільський. Після розмови з С.В. Петлюрою він був призначений членом Ради Міністра Закордонних Справ і дістав особисте доручення Головного Отамана об'їхати всі дипломатичні представництва та скоординувати їхню інформаційну діяльність. До Риму М. Єремїєв повернувся вже з призначенням на посаду Голови НДМ УНР в Італії.

Після завершення діяльності місії 1921 р. він виїхав до Відня, де протягом трьох років редагував із В. Піснячевським тижневик «Воля». Очевидно, з його

пр.: Документи і матеріали. – К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. – С. 302-303.
5 Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба). Архів Є. Онацького. Опубл.: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924 pp.): Документи і матеріали. – К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. – С. 307-308.

Дипломатичний паспорт М.М. Єремїєва

ініціативи в тижневику з'явилася рубрика «Вісті з Української Центральної Ради». До постійних співробітників часопису належали професор Ф. Слісаренко (секретар), Л. Шопак (відповідальний редактор), І. Кедрин. Політика видання була орієнтована на підтримку закордонного центру уряду УНР, припинення емігрантських і політичних чвар, втілення головного завдання української еміграції «другої хвилі»: «...підготовки до повороту на Україну, вироблення конституційно-адміністративних, економічних і соціальних планів, рахуючися із сучасним станом речей на Україні і з вимогою теперішньої державної та соціальної культури на заході Європи»⁶. Дієвим засобом визнавалася в тижневику сатира⁷. Під псевдонімом

6 Наріжний С. Українська еміграція. Культура праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). – К., 1999. – С. 137.

7 Див.: Богуславський Олег. Роль політичної еліти та

«Самовидець» друкував власні фейлетони і Михайло Єремїєв.

У жовтні 1923 р., забезпечивши собі певну легальність перебування за кордоном наказом про призначення членом Ради Міністра Закордонних Справ і надання довготермінової відпустки, Єремїєв виїхав із родиною в Прагу. Тим самим він фактично залишався на дипломатичній посаді пожиттєво.

У Чехословаччині йому стали в нагоді знання, отримані в Київській Політехніці. До 1927 р. він працював в Українській господарській академії в Подєбрадах, де зустрівся зі своїм інститутським деканом – професором К.Г. Шиндлером. Спершу, у 1923-1924 pp., Михайло Єремїєв виконував функції асистента Каміла Гавриловича, а потім самостійно викла-

інтелігенції в житті української еміграції (за матеріалами віденського тижневика «Воля» (1919-1921) // www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti-Bohuslavskyi.htm

дав на посаді доцента сільськогосподарську механіку на агрономічному, лісовому та економічному відділеннях. У 1924 – 1926 pp. завідував кафедрою та кабінетом сільськогосподарської механіки, кабінетом машинознавства, читав лекції на українських автокурсах у Празі та Подєбрадах. Водночас відновив свої юнацькі сокільські вправи, залучаючи до них молодь, заснував і очолив Український центральний спортивний союз (Союз українського «Сокільства» за кордоном). Разом із родиною 1927 р. виїхав до Парижа, а згодом – до Женєви. Від 1928 р. до смерті 16 вересня 1975 р. (із деякими перервами) мешкав у Женєві. Очолив 1928 р. інформаційне агентство «Ofinor»⁸, бюлетені якого

8 За іншими даними, інформаційне агентство «Ofinor» створено 1927 р. в Римі (керівник – М. Єремїєв) з ініціативи польської військової розвідки спершу з метою пропаганди діяльності українського уряду в екзилі. 1928 р. офіс агентства перенесено в Париж, а

видавав до 1944 року. Від 1928 р. до 1939 р. Михайло Єремійв був акредитований як журналіст при Лізі Націй і висвітлював усі її конференції та асамблеї в Женеві, Лугано, Парижі, Римі, Локарно. У 1950-х роках мав акредитацію в Організації Об'єднаних Націй.

Крім журналістської діяльності, в еміграції виявив себе як перекладач («Мойсей» І.Я. Франка італійською мовою, «Запорожець за Дунаєм» П.П. Гулака-Артемовського та українські пісні — французькою) і письменник (новели «Дзвони над Києвом», «Смерть диктатора», «Слідами Тараса» та ін.; дитячі віршовані твори «Макс і Мориц», «Коза Дереза», «Виховані звірі»), працював над романами «За скарбом Мазепи» та «Срібна понорка». Організаційні зусилля як член, а пізніше голова Української громади в Парижі спрямовував на проведення українських свят, виставок, концертів. Зокрема, у квітні 1938 р. його зусиллями відбувся в Женевській консерваторії концерт української музики на спомин 25-річчя

1936 р. — у Женеву з філіями в Римі, Парижі та Мадриді. Кореспонденти агентства діяли в Ризі, Варшаві, Бухаресті, Стамбулі, Тегерані, Шанхаї, Відні, Празі. Інформації «Офінора» виходили чотирма мовами: французькою та італійською щоденно, українською та іспанською — раз на тиждень (та неперіодично — чеською і німецькою) приблизно 400 тис. примірниками. Потім вони друкувалися в швейцарській, бельгійській, французькій, італійській, іспанській пресі та в південній Америці — зокрема в понад 500 європейських та американських виданнях, більш як 20 мовами. Див. зокрема: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Ofinor>

смерті М.В. Лисенка, 1943 р. відбулися виставки художника І. Кураха в Женеві та Берні, 1948 р. він організував виступи українського хору «Ватра» в Женеві, Монтре, Бадені та Цюриху, а 1950 р. започаткував концерти українських пісень у виконанні швейцарського хору на радіо в Лозані. До Товариства швейцарських письменників він вступив 1950 року. Однак взаємини із земляками в Михайла Єремійва склалися непросто: архієпископ Євген Бачинський⁹ звинувачував його в присвоєнні книжок

9 Бачинський Євген Васильович (1885–1978) — видатний церковний і громадсько-політичний діяч, журналіст, дипломат, архієпископ УАПЦ (С). Випускник Артилерійської імператорської академії св. Михайла в Санкт-Петербурзі (1905), підпоручник артилерії. Навчався на історико-філологічному факультеті в Петербурзькому університеті (1907), на соціально-економічному факультеті Лозанського університету (1911). Представник віденського відділу Союзу Визволення України у Швейцарії (1915–1917), редактор «Вісника СВУ» («La Revue Ukrainienne»), видавець і редактор церковного журналу «Еклезія». У 1917–1919 — заступник директора українського пресового бюро, редактор тижневика «L'Ukraine et le Budget russe». Тимчасовий консул УНР у Швейцарії (1918). Генеральний секретар «Українсько-Швейцарської Торгової Палати» (1919–1922). Засновник «українського Архіву Швейцарії» (1935). Директор допомогового комітету українського «Червоного Хреста» на чужині (1939), засновник Центрального комітету допомоги «Українського Червоного Хреста» в Женеві. Хіротонізований на єпископа УАПЦ (Соборноправної) 7 травня 1955 р. для Західно-Європейської єпархії УАПЦ з осідком у Швейцарії (парафія Ружмон).

із його книгозбірні, «націоналісти приговорили його до страчення», серйозну образу мав на нього Євген Онацький¹⁰...

10 Онацький Євген Дометійович (1894–1979) — український громадський діяч, журналіст, науковець. Закінчив історико-філософський факультет Київського університету (1917), був членом Головної студентської ради. Як представник українського студентства 1917 р. обраний до Української Центральної Ради, працював у Секретаріаті УЦР. 1919 р. член делегації УНР на Мирній конференції в Парижі. 1920 р. переїхав до Риму, де очолив пресове бюро Надзвичайної дипломатичної місії УНР, був співредактором її друкованого органу. Викладав українську мову у Вишому Східному інституті в Неаполі (1936–1940), Римському університеті (1940–1943). Після закінчення Другої світової війни виїхав до Аргентини. В Буенос-Айресі заснував Спільку українських науковців, митців та літераторів, редагував тижневик «Наш клич», альманах «Відродження», щомісячник «Дзвін». Уклав «Українську малу енциклопедію». Від 1953 р. — Голова Української Центральної Репрезентації (українського координаційного центру) в Аргентині, а в 1960–1963 рр. очільник її Головної Ради.

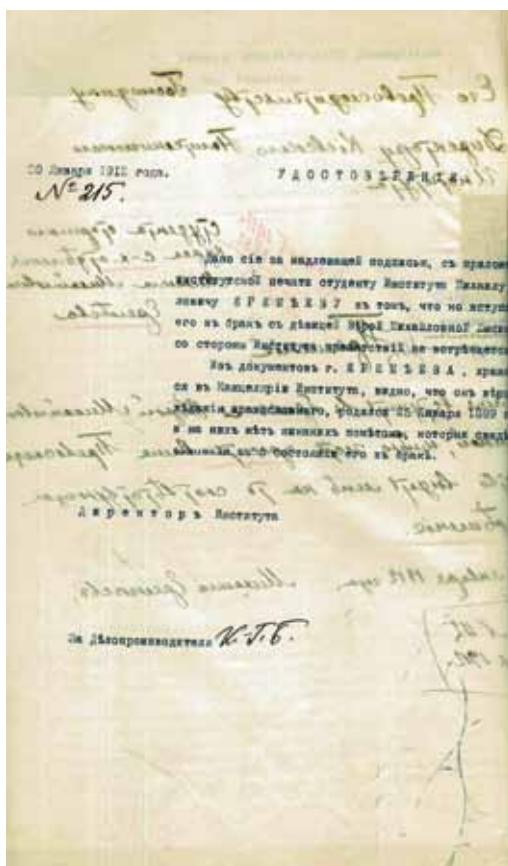
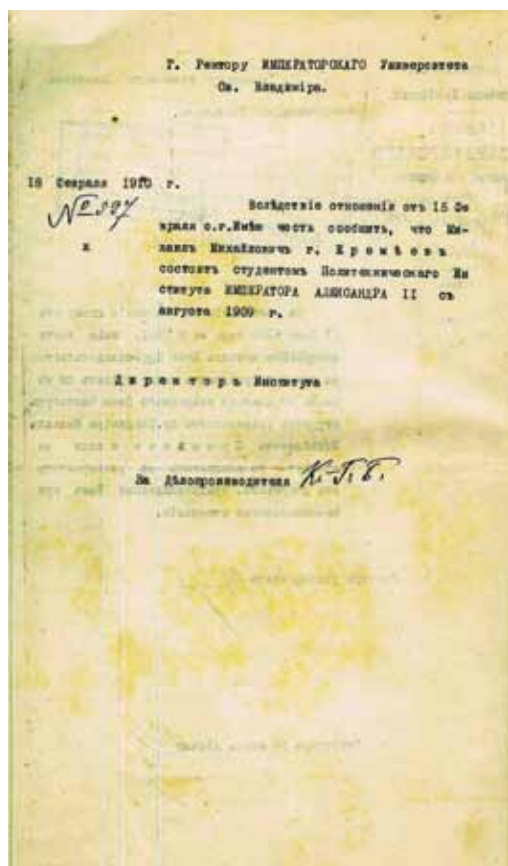
Продовжуємо друкувати добірку документів із фонду Михайла Єремійва в Бібліотеці та архівах Канади. Документи №№ 4, 7 друкуються вперше.

№ 4

Із неопублікованого інтерв'ю Михайла Єремійва невідомому кореспонденту

...Я працював у Ц[ентральній] Раді трохи більше року, від самого її заснування і до 7 квітня 1918 року, коли я подав на демісію через політичні розходження з більшістю. Я передбачав катастрофу і дійсно вона сталася через два тижні після моєї демісії. Центральна Рада була розігнана німцями.

В Цент[ральній] Раді нас було чотири секретарі, але я, як вже казав, взявся за адміністративну та організаційну працю і на засіданнях ніколи не секретарював, залишаючи це моїм трьом колегам. Вони сиділи за окремим столом зліва від Президії, а я здебільшого, на запрошення Грушевського, поруч з ним. На славному засіданні 22

січня, Грушевський, прочитавши відредагований нами IV-й Універсал, доручив мені перевести поіменне голосовання. З реєстром членів Малої Ради в руці я вийшов наперед і, ставши з правого боку президіального столу, став голосно вичитувати імена. Майже всі були «за», четверо було проти і декілько утрималися. Швидко підрахувавши, я оголосив наслідки і цей момент треба юридично вважати проголошенням незалежності України. Я передав документ Грушевському, який встав, а за ним вся Президія і всі присутні і проголосив урочисто: «IV-й Універсал прийнято. Україна стала незалежною». Слова його були покриті могутнім співом «Ще не вмерла Україна». Члени Президії і всі присутні цілувалися як на Великдень. Ця незабутня сцена назавше залишилася

в моїй уяві як намальована. Довгий стіл Президії накритий зеленим оксамитом, за ним почесні гості, поміж яких генерали Скоропадський та Нуджевський. Зліва трибуна преси, де засідав беззмінно О. Олесь. Напроти, в приємній залі, такі знайомі обличчя Членів Малої Ради. Схудлі, перевтомлені, але очі сяють і всі молоді і старі відповідають твердим голосом. А там на горі, через розбитий кулями скляний дах, сяє зоряна блакить зімового неба України. Канонада ущухла, в місті панує мертва тиша і лише здалека з за Дніпра долітають глухі вибухи.

Я не можу залишити це Ваше запитання не сказавши коротко про політику Центр[альної] Ради, якої, як це не дивно, майже ніхто докладно не розуміє. На 45 ліття IV Універсалу закордонна українська преса в

переважній більшості ганьбила в безлічній спосіб діячів того часу (Великі події і малі людці) і я майже самотній став тоді в обороні моїх славних товаришів по цій історичній діяльності, то баришів, значна частина яких згинула під катівськими кулями.

«Як кропива ви руку жгете, що вас ростить, плекає», сказав геніальний Франко про своїх сучасників і я згадую ці слова раз у раз, коли наша багатомільйонова еміграція гучно святкує по всіх закутках земної кулі IV Універсал. Отже, я вважаю своїм першим¹¹ обов'язком ствердити і прошу мені заперечити, як хто зможе, що Центр[альна] Рада була самотнім явищем цілої всесвітньої історії, коли жменька патріотів створила, за яких десять місяців,

¹¹ Спершу було написано «святим».

майже з нічого велику Державу з конституцією, законами, фінансами і військом і то в хаосі війни та революції, ризикуючи щодня фізичним знищенням. Не лише большевицьке стрільно з за Дніпра могло поховати всіх нас під руїнами Педагогічного мізею, але й кожний патріотично наставлений російський старшина міг з декількома вояками вистріляти нас до ноги і одразу повернути в стан, куди її запроторила Катерина Друга. Це був той час, коли я був примушений озброїти урядовців і урядовок Центр[альної] Ради старими японськими рушницями і коли молодші з нами сиділи на засіданнях зі зброєю на поготові, бо майже всі наші полки з пишними гетьманськими назвами проголосили нейтралітет, а деякі, як Полк імені Тараса Шевченка просто перейшли на бік большевиків і вирушили на одсіч Чорним Гайдамакам Петлюри, які наступали з півдня. Наша молодь жертвенно билась під Крутами, на Печерську і коло Золотих Воріт, але, що вона могла зробити проти трьохколон Муравьова, Ремньова і Антонова-Овсієнка, які наступали з півночі, підсилені мадярськими та лотишськими відділами. Одинока наша поважна сила, Січові Стрельці Є. Коновальця боронили з успіхом підступити з Дніпра, але, коли б не наші залізничники, які під проводом Андрія Макаренка спровадили 2-й Гвардійський Корпус, який йшов з Фронту на Київ, на московський шлях, то сьогодні критики Центр. Ради не святкували б з такою урочистістю проголошення IV Універсалу.

Оглядаючися назад з від-

далі пів-століття я уявляю собі Центр[альну] Раду, як ту запорізьку чайку, що перпливає пороги. Течія вже підхопила її і повороту немає. Треба дивитися тільки наперед і боротися з могутнім Дніпром прямуючи в вузькі протоки поміж густими скелями. Але Запорозжці знали, що на тім боці Ненаситця вони знайдуть «тих води води і ясні зорі», а нас несло в невідоме по тих «кровавих ріках», які пророкував Шевченко. Але ми не згинули в водокрутах. Ми перші з усіх народів Росії проголосили незалежність і перші почали збройну боротьбу з Москвою. Хто міг би зробити більше, нехай зголоситься.

Ще з осені 1917 р. я був обраний Членом Всеросійських Установчих Зборів, куди не поїхав, а трохи пізніше, Членом Українських Установчих Зборів, які не відбулися. По упадку Гетьмана я дістав мандат Члена Трудового Конгресу, але його не використав і здемісйонував після пари засідань. Політика мене більше не цікавила і я вирішив стати до чинної праці по адміністрації. Всі мої товариши, тодішні міністри пропонували мені у себе високі посади, але я вибрав скромну посаду Секретаря нашої Дипломатичної Місії в Римі і виїхав з Києва 19 січня 1919 року. По приїзді до Риму з парою співробітників, я був змушений все організовувати сам, бо Голова Місії Д. Антонович запізнився на пів року. Коли він нарешті приїхав, моя організація йому не впадала і він все так переробив, що праця стала. Тоді я покинув Місію і виїхав до Ставки Петлюри. Це була епічна подорож, бо серби хтіли

мене розстріляти, а румуни втопити. Петлюра відкликав Антоновича і призначив мене спочатку Радником, а потім Головою Місії. В той же час він призначив мене своїм особистим уповноваженим закордоном для організації української пропаганди в Європі. З його доручення я виїхав назад до Риму через Варшаву, Відень, Прагу, Лондон і Париж. На жаль невдовзі сталася наша катастрофа і я мусів покинути Рим. В межі часі я брав участь в Київській виправі і виконував при Петлюрі обов'язки Секретаря і Радника, бо ніхто з наших міністрів, ні він сам не знали польської мови. По відвороті я був ще деякий час при Петлюрі в Варшаві, а затім виїхав до Відня де видавав з В. Пінячевським відому «Волю». 1 березня 1923 року я дістав довготермінову відпустку без утримання і залишаюся теоретично і по сей день Членом Ради Міністра Закордонних Справ УНР.

Бібліотека і архіву Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Curriculum Vitae M. Ieremijew ND 1936-1975, Box 1, File 1.

№ 5

Лист Євгена Деслава Михайлу Єремїєву

УКРАЇНЬКА АКЦІЯ В МІЖНАРОДНІЙ ДИПЛОМАТИЧНІЙ СФЕРІ ВІД 1921 РОКУ АЖ ДО ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДОКЛАДНО ВІДЗНАЧИЛАСЯ В ЖЕНЕВСЬКОМУ БЮЛЕТЕНІ «ОФІНОР», ДИРЕКТОРОМ ЯКОГО БУВ ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДИПЛОМАТ МИХАЙЛО ЄРЕМІЄВ. ОФІНОР ВИДАВАВСЯ МОВАМИ: УКРАЇН-

СЬКОЮ І ФРАНЦУЗЬКОЮ Й МАВ ВЕЛИКЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ВСЕСВІТУ З УКРАЇНСЬКИМИ ДИПЛОМАТИЧНО-ПОЛІТИЧНИМИ СПРАВАМИ.

ДИПЛОМАТИЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Ніцца, 23 листопада [19]65 р.

ДОРОГИЙ ПАНЕ МИХАЙЛО,

Щоби відзначити як належить бути Вашу українську акцію між двома війнами для ВИСТАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ІСТОРІЇ я зробив невелике пано з заголовків ОФІНОРА за всі роки і додав до пано оцей (нагорі) текст пояснення. Було б добре як би ми могли зробити розділ «ДИПЛОМАТИЧНА АКЦІЯ ОФІНОРА». Подумайте про це.

ВИСТАВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ІСТОРІЇ влаштовують на Різдво у Вінніпегу старші пластуни цього міста, наколи б Ви мали якісь дипломатичні фота, позбирайте їх і пошліть мені. Під кожним фотом або документом буде зазначено що це належить Вам.

Моя Дружина і я щиро Вас та Вашу милу дружину вітаємо

Євген Деслав

20 bis Avenue Mont-Rabeau NICE France

Бібліотека та архіву Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Anniversaries, ND 1924-74, Box 1, File 23.

№ 6

Лист Михайла Єремїєва Євгену Деславу

Женева, 24 листопада 1965 р.

Дорогий Пане Євгене.

Вашого листа одержав і

дуже Вам вдячний за Ваші добрі вислови, але трохи здивований, що не вважаючи на нашу довголітню знайомість, Ви так мало знаєте про мою діяльність. Отже, подаю декілька відомостей про ОФІНОР: Він надавався не двома мовами, а чотирма, а саме: українською, французькою, італійською та іспанською. Французьке та італійське видання були щоденні, а два інших – тижневі. Він обслуговував б.м. 500 європейських та американських газет і був надрукований на більш як 20 мовах, а в тому числі у мене є витинки з каталонських, фляманських, голландських, чеських, словацьких, арабських та, навіть, японських газет.

(Бачите, Вам докоряю, а сам забув, бо він виходив деякий час в чеській та німецькій мовах. Ви маєте примірники французького видання, а я Вам надішлю колекцію в інших мовах.

У Французькій мові він виходив 3-ма виданнями: паризьке щоденне, під доглядом Токаржевських, бельгійське в Брукселі і швейцарське в Женеві виходили 3 рази на тиждень. Він міг стати великою міжнародною агенцією, але Уряд УНР завше робив мені прикrostи, вважаючи на мою повну лояльність, бо хтів, щоб я писав виключно про нього, в той час, як я мусів писати те, що цікавить чужу пресу.

З великих органів я маю найбільш витинки з Осерваторе Романо, який регулярно, два рази на тиждень уміщав цілу сторінку, з найбільших швейцарських газет, з паризьких Матен, Ліберте, Тан та інші. Всі витинки зберігаються в моїх архівах

Вся українська преса в

Галичині та в Америці уміщувала мої артикули, за винятком комуністичної та Укр. Робітник, який все уміщував, а потім мене вилаяв, так що я спинив висилання.

Для Вас скажу довірно, що ні одна українська газета мені не заплатила а ні цента. Як бачите, Ваша афіша, так як Ви мені написали може тільки ввести в блуд українську молодь.

Що до фото, то я, певне, можу дати досить багато. На жаль ті, що я зробив під час походу на Київ в 1920 р. здебільшого пропали, але, все ж, де що є.

Акцію Офінора тяжко назвати дипломатичною, хоча дипломати користали з моїх інформацій, а це була, скоріше акція інформаційна. Моя особиста дипломатична акція йшла поза Офінором, бо я подав нечисленну кількість експозе до Лігі Націй та до окремих заступництв. За мене зненавиділи Прокопович¹² та Шульгин: як я смію, бо це їх [...] ¹³. Прок[опович] так і помер, а Шульг[ин] признав потім свою помилку.

От Вам коротко як стоїть справа. Я пошукав матеріяли і надішлю якнайскоріше, а Вас прошу написати мені, що Ви про це думаєте.

¹² Прокопович В'ячеслав Костянтинович (1881-1942) – український політичний і державний діяч, дипломат. Закінчив Університет св. Володимира в Києві. Член ТУП, згодом – УПСФ, від якої був обраний до УЦР та її Малої Ради. Соратник С. Петлюри. 1918 р. – міністр освіти, в 1919 – 1920 рр. – голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Югославії. Голова уряду УНР в екзилі (1926 – 1929 рр.), редактор тижневика «Тризуб».

¹³ Нерозбірливо написане слово.

З пошаною і привітання від нас обох Михайло Єремієв.

Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Anniversaries, ND 1924-74, Box 1, File 23.

№ 7

Некролог Михайла Єреміїва¹⁴

Михайло Єреміїв, секретар Центральної Ради, державний муж, діяч і журналіст, помер у Женеві

Женева, Швейцарія. -- У вівторок, 16-го вересня, помер тут на 87-му році життя, колишній секретар Української Центральної Ради, видатний державний муж, суспільно-громадський діяч і журналіст, довголітній дописувач "Свободи", св. п. Михайло Єреміїв,

¹⁴ Опубліковано: Свобода: Український щоденник. 1975, 27 вересня.

сеніор невеличкої української громади в Швейцарії, в якій Покійний прожив 46 років -- інформує Олександр Сірий з Берну, від Управи Об'єднання Українців у Швейцарії. Не пройшов ще один рік, як "Свобода" інформувала про цього видатного діяча та його відвідини в редакції 5-го листопада 1974, в товаристві його дочки Наталії з Парижу з нагоди його відвідин та виступів в Америці і Канаді.

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено маловідомі факти життя та діяльності українського громадського і політичного діяча, дипломата Михайла Єреміїва (1889 – 1975), уточнено факти його біографії, опубліковано документи з канадських архівів.

Ключові слова: Михайло Єреміїв, дипломат, Бібліотека та архіви Канади.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены малоизвестные факты жизни и деятельности украинского общественного и политического деятеля, дипломата Михаила Еремеева (1889 – 1975), уточнены факты его биографии, опубликованы документы из канадских архивов.

Ключевые слова: Михаил Еремеев, дипломат, Библиотека и архивы Канады.

Св. п. М. Єреміїв виїхав з України в 1919 р., діставши призначення на секретаря місії Української Народної Республіки в Римі. В роках 1924-1927 він був доцентом Української Господарської Академії в Подєбрадах в Чехо-Словаччині. Активним журналістом став з 1908 року, в 1917-1918 рр. редагував "Вісті Центральної Ради", та був членом редакційної колегії щоденника "Робітничая газета". По переїзді до Швейцарії, він у Женеві zorganizував в 1936 р. інформаційну службу "Офінор", видаючи французькою тієї з назви бюлетень "Офінор" був закритий в 1944 р. на безпосередню вимогу советського уряду. Публікував статті у швейцарській і французькій пресі. Михайло Єреміїв був цим, хто публічно вперше подав до відома на всенародних зборах в Києві III Універсал, яким проголошено Українську Народну Республіку.

Зі смертю св.п. Михайла Єреміїва велика українська діаспора, як і український народ втратили свого відданого, ідейного працівника, одного з небагатьох уже залишених при житті активних творців Української Держави, Української Народної Республіки.

Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Curriculum Vitae M. Jeremijew ND 1936-1975, Box 1, File 1.

Світові війни в історії та долі людства

У 2014 р. світ відзначатиме дві фатальні дати – 100-річчя початку Першої та 75-річчя початку Другої світових воєн. Дві всепланетні, жорстокі, цивілізаційні катастрофи, які докорінно змінили історію людства та карту світу. Деякі дослідники об'єднують ці події і говорять про 30-річну війну 1914-1945 рр. XX ст., якій немає рівних за масштабами людських втрат, тяжких руйнацій у економіці, суспільному устрої, культурі, моралі, свідомості. Про причини, наслідки та уроки цієї «всесвітньої бойні» науковці дискутують і сьогодні.

На початку лютого в Дипломатичній академії при МЗС України науковці-історики з різних регіонів нашої держави в черговий

За матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Світові війни в історії та долі людства (до 100-річчя початку Першої та 75-річчя початку Другої світових воєн)»

раз аналізували світові війни в історії та долі людства, які продовжують впливати на тенденції еволюції сучасних міжнародних відносин. Так, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії НАН України Степан Віднянський вважає, що всі нещастя XX ст., яке принесло людству тяжкі випробування, розпочалися саме з Першої світової війни – найважливішої події століття, що відкрила нову епоху в історії світової цивілізації. Генріх Манн назвав цю

війну «матір'ю катастроф століття». Вона стала насамперед проявом духовної та моральної кризи цивілізації та поклала початок розгортанню історичної драми тривалістю майже в століття. Історик зазначає, що вона була закономірним наслідком загострення суперечностей між великими європейськими державами, але одночасно й проявом їхньої внутрішньої кризи, насамперед кризи політичної системи Старого Світу, накопичення соціальних, міжнаціональних та інших проблем у суспільстві. Мабуть, ніхто з керівників держав-учасниць Першої світової війни, які розраховували на швидке тріумфальне завершення воєнної кампанії на свою користь (протягом 3-6 місяців), не міг навіть уявити справжніх її масштабів та наслідків. З боку держав обох блоків Антанти і Троїстого союзу, незважаючи на пропаговані ними гасла захисту вітчизни й майбут-

нього своїх народів, війна була несправедливою й загарбницькою; у неї було поступово втягнуто 38 держав світу з населенням близько 1,5 млрд. осіб, а до їхніх армій було мобілізовано понад 70 млн. осіб, близько 10 млн. із яких загине, понад 20 млн. буде поранено, а 3,5 млн. залишаться інвалідами.

Перша світова війна призвела до серйозних політичних, економічних і територіальних змін у багатьох регіонах світу, насамперед у Європі. Ще під час війни не витримав її випробувань державно-політичний устрій Австро-Угорщини, Німеччини, Російської та Османської імперій. Імперії Гогенцоллернів, Габсбургів, Романових і турецьких султанів розпалися й перестали існувати. Війна та революції спричинили крах монархій: із 41 правлячої династії в Європі після завершення війни залишилося лише 17. Натомість постали нові держави – Польська Республі-

ка, Республіка Чехословаччина, Королівство сербів, хорватів і словенців (із 1929 р. – Югославія), Австрія, Угорщина, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія. Відбулися радикальні зміни у співвідношенні сил в Європі та в усьому світі. Внаслідок поразки у війні стали державами-ізгоями Росія, Австрія, Угорщина, Німеччина, Болгарія і Туреччина. Англія та Франція, виснажені війною, істотно поступилися своїми позиціями США та Японії, значення та вплив яких незмірно зросли. Сполучені Штати Америки почали чимдалі більше відігравати роль кредитора європейських держав (їхня заборгованість США разом із відсотками на 1923 р. становила майже 12 млрд. доларів). Активізувався національно-визвольний рух у колоніальних і залежних країнах Азії та Африки.

Українці зазнали у війні особливо відчутних втрат, оскільки бойові дії велися практично на всій території України. Вони воювали по обидва боки фронту та змушені були вбивати одне одного, захищаючи імперії, які ігнорували їхні національні інтереси. Наддніпрянська, або Російська Україна, де проживало понад 25 млн. українців, дала російській армії 3,5 млн. солдатів, із Західної, або Австрійської, України з 6,5 млн. українців, які мешкали там, було мобілізовано 250 тисяч. Ще під час Першої світової війни в результаті національної революції на Наддніпрянській Україні було утворено Українську Народну Республіку (7 листопада 1917 р.), а наслідком посилення національно-визвольного руху на західноукраїнських землях стало проголошення 1 листопада 1918 р. Західноукраїнської

Народної Республіки. УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. заявили про своє об'єднання (Злуку). Проте землі України були поділені паризькими миротворцями між чотирма державами – радянською Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Думку колеги продовжив Олександр Сич, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Він також вважає, що Перша світова війна або Велика війна, як її називають сучасники, мала глибинний вплив на всі сфери суспільного життя. Доповідач зазначив, що найбільш відчутним результатом війни 1914-1918 рр. стала глобальна криза капіталістичного суспільства як пануючої тоді у світі системи соціально-економічних і політичних відносин. Ще одним глобальним наслідком стала криза власне європейської цивілізації. Були підірвані позиції євроцентризму, тобто поширені уявлення про Європейську цивілізацію як найвище досягнення світової культури, яка уособлює силу, багатство, інтелект, загальний прогрес усього людства, визначаючи його

історичний шлях. НАТО мість почала зростати питома вага у світовій економіці та політиці країн Азії, Африки та Латинської Америки. Війна зі зрозумілих причин вплинула на господарські зв'язки між метрополіями та їх колоніями, а згортання імпорту промислових товарів із європейських держав спонукало до розвитку місцевої промисловості, початком яких були колоніальні та залежні країни. Починає активно формуватися національно-визвольний рух, що спричинив кризу колоніальної системи. Дослідник наголосив, що глибинний сенс цих подій полягав у тому, що колоніальні та напівколоніальні народи, які раніше були об'єктом історії, тепер перетворювалися на її суб'єкт і починали творити власну історію та державу.

Історик також зупинився на політичних наслідках війни, а саме на різкому зростанні ролі держави в усіх сферах життя суспільства. Відбувався процес етатизації (від фран. Etat – держава) або одержавлення. Збільшення владних prerogativ урядів призвело до сильного розбухання державного апарату. Наприклад, у Англії на початок 1918 р. постачанням зброї та амуніції займалося спеці-

альне міністерство, яке нараховувало 65 тисяч службовців. Таку зміну ролі уряду та бюрократичного апарату деякі історики не без підстав назвали «адміністративною революцією». Ще одним наслідком війни стала політична соціалізація широких верств населення. Вихід мас на політичну арену дав могутній імпульс збагаченню форм і інститутів демократії. У багатьох країнах Європи та в США в перші повоєнні роки було введено загальне виборче право. Однак незабаром постало протиріччя між великим впливом мас на політичний процес і низьким рівнем їх загальної та особливо політичної культури. Наслідком цього стала загроза зруйнування самої демократичної політичної системи, бо такі маси могли ставати легкою здобиччю різних авантюристів, політиканів, потенційних диктаторів, здатних маніпулювати настроями й бажаннями людей у власний цілях. Взагалі, Перша світова війна мала суперечливі політичні наслідки. З одного боку, зазнали серйозного удару монархічні інститути, установи та кастові привілеї, дуже посилювався потяг мас до демократії (на середину 1920-х рр. існувало вже 30 країн із демократичною формою правління). З іншого – війна дала потужний поштовх до появи так званих режимів «мильної руки», диктаторських форм правління – авторитарної та тоталітарної.

Олександр Сич також зазначив, що одним із найнебезпечніших соціально-психологічних наслідків війни стала дегуманізація суспільних норм, потяг до застосування насильства в суспільстві, вдавання до радикальних методів задля

досягнення швидкого результату.

Тема Другої світової війни розпочалася в контексті доповіді кандидата історичних наук, доцента, професора кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету Олександра Давлетова. У своєму виступі доповідач детально та образно озвучив становлення нацистського режиму в Німеччині. Так, у другій половині 20-х років ХХ ст. НСДАП, відмовившись від швидкого захоплення державної влади «шляхом національної революції», поступово, крок за кроком, освоювала легальні парламентські методи політичної діяльності у Веймарській Республіці. Четвертий з'їзд НСДАП відбувся 3-4 серпня 1929 року. Це був найбільш показовий і найграндіозніший з'їзд нацистської партії з часів початку її боротьби за владу у Веймарській Республіці. На спеціально замовлених потягах до Нюрнберга прибуло приблизно 200 тис. людей з усієї Німеччини. На великому завершальному заході понад 60 тис. штурмовиків колона за колоною впродовж 3,5 годин марширували перед фюрером і почесними гостями з'їзду. Перші вибори в рейхстаг у умовах «великої депресії», як писав автор однієї з найфундаментальніших біографій Гітлера Іоахим Фест, «цей день став одним із поворотних пунктів в історії Веймарської Республіки: він знаменував собою кінець демократичного багатопартійного режиму і сповістив про агонію всієї держави, що почалася, в цілому». Лише за два місяці, після вересневих виборів 1930 р., кількість членів нацистської партії досягла 389 тисяч. У

руки НСДАП майже самі собою йшли зв'язки та позиції, які значно сприяли подальшому розширенню та зміцненню руху. Через 2 тижні після виборів новообрані нацистські депутати зайняли місця в рейхстагу. Одягнені у коричневі сорочки замість традиційних для парламентаріїв чорних костюмів, вони кожного разу при вимовлянні імені фюрера кричали: «Присутній! Хайль Гітлер!», викрикуючи при цьому образи на адресу інших депутатів. Соціал-демократ Тоні Сендер із гиркотою відзначила у своєму щоденнику: «Це була самопроголошена «еліта арійської раси», галаслива, кричуща, одягнена у військову форму зграя». І далі – «так багато людей із обличчями злочинців і дегенератів. Яка деградація сидіти разом з такою бандою!»

Натомість НСДАП продовжувала збільшувати своє кількісне зростання та представництво і в ландтагах, і в рейхстагу. Адольфа Гітлера призначають рейхсканцлером. Формується новий «уряд національної концентрації». Рейхспрезидент підписав указ про розпуск рейхстагу і про призначення нових (як виявиться згодом, останніх в історії Веймарської Республіки) виборів на 5 березня 1933 року. Нацисти намічали

шляхи проникнення в державний апарат і опановували ним. Базовою школою цього стала Пруссія. Розпочалися політичні чистки, що стали надалі зразком для наслідування в інших землях Німеччини. Окрім цього, 50 тис. осіб із лав СА, СС та «Сталевого шолома» було прийнято в штат «допоміжної поліції» з правом носіння вогнепальної зброї. Урядовий кабінет А. Гітлера затвердив представлений проект ухвали «Про захист народу та держави». Відтепер, уряд рейху отримував право в цілях «відновлення безпеки і порядку» в землях «тимчасово брати на себе» повноваження місцевих органів влади. Тепер будь-який політичний в'язень волею влади міг перебувати під арештом без рішення суду як завгодно довго. Фактично, це неоголошене надзвичайне положення діяло в Німеччині до травня 1945 року. Рекордна явка виборців (88,7%) забезпечила перемогу на виборах НСДАП. За режим Гітлера проголосувало 17,3 млн. німців. Гітлер зосередився на 2 векторах у своїй діяльності: створення рейхсміністерства народної освіти і пропаганди та продовження уніфікації земель.

На першому засіданні рейхстагу 23 березня 1933 р. було прийнято закон про надання надзвичайних повноважень уряду Адольфа Гітлера, який в очах німецької нації та світової громадськості ще раз підтвердив «курс на законність» НСДАП. Саме на підставі цього закону фюрер і розпочав процес трансформації Веймарської Республіки в Третій рейх.

Оксана Галата, доктор історичних наук, доцент, завідувач відділу всесвіт-

ньої історії Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії говорить, що значний вплив на події Другої світової війни справили інформаційні процеси, спричинені нацистською Німеччиною та Радянським Союзом. Вони були зумовлені необхідністю переконання населення окупованих і тилкових територій у правомірності дій, що проводилися з боку нацистської Німеччини та СРСР. Ситуацію ускладнювало й те, що на окупованих територіях України інформаційні процеси втілювалися в трьох ідеологічних проєкціях: більшовицька, нацистська та націоналістична. Водночас існували певні відмінності між німецькими та радянськими інформаційно-аналітичними службами й умовами, у яких вони змушені були діяти. Гітлерівське керівництво мало можливість створювати на окупованих територіях бібліотеки та постачати до них потрібні книжки й газети, розповсюджувати необхідну інформацію також безпосередньо через радіомовлення та кіно, а радянське керівництво, маючи вкрай обмежені можливості, могло діяти лише через партизанів і підпільників із числа місцевого населення, шляхом розповсюдження листівок і брошур. Після укладення 23 серпня 1939 р. радянсько-німецького Пакту про ненапад у структурі німецької пропаганди щодо СРСР відбулася кардинальна перебудова, мета якої – дезінформація радянського керівництва. Пропагандистські війська Німеччини 1943 р. стають самостійним родом військ, їх чисельність сягає 15 тисяч осіб.

Одним із важливих аспектів в інформаційній політи-

ці гітлерівського керівництва було єврейське питання. На окупованих територіях Радянського Союзу антисемітизм проявлявся з подвійною силою. Населення намагалися переконати в тому, що винними в усіх проблемах, які існували в СРСР до війни, є євреї та більшовики. У Києві було організовано спеціальну друкарню, де друкувалися газети та листівки, серед яких «Жидам не місце серед нас», «Українці! Хто панував над вами?», листівки, у яких червоноармійцям і командирам Червоної армії пропонувалося райське життя без євреїв тощо. Почалися масові розстріли єврейського населення.

Радянська пропаганда в західних районах дещо відрізнялася від інших територій. У цьому регіоні пропаганду доводилося вести не лише проти німецько-фашистських загарбників, а й проти українських націоналістичних військових організацій: Організації українських націоналістів (ОУН), Української повстанської армії (УПА). Німецька ж влада, навпаки, особливо в початковий період війни заохочувала всілякі націоналістичні прояви та навіть думку про можливість для українців збудувати власну державу. Ураховуючи велике значення преси, пропагандистський апарат гітлерівської окупаційної адміністрації заохочував українських націоналістів до співпраці, їм пропонували друкувати свої статті та відозви в журналах і газетах, які видавала нова влада.

Діяльність націоналістичних організацій та їхня пропаганда послаблювали інформаційний простір обох сторін, як німецької, так і радянської. Вони закликали український

народ боротися проти німецько-фашистських загарбників, відмовитися працювати на СРСР і Німеччину, докласти всіх зусиль щоб збудувати в майбутньому суверенну Українську державу.

Олександр Потильчак, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін в Інституті історичної освіти НПУ ім. М.П. Драгоманова у своїй доповіді звернувся до важливої теми полону у світових війнах XX століття. Так, дослідник зазначає, що якщо у війнах минулого полонених зазвичай знищували або ж перетворювали на рабів, то в період нового часу «живі трофеї» все частіше розглядалися їх «володарями» як важливий чинник поповнення власних грошових статків і дешевий трудовий ресурс. У XX ст. військовий полон набув небачених до цього масштабів. Лише в період Першої світової війни (1914-1918) бранцями стали близько 3,5 млн. солдатів і офіцерів армій Центральних держав і понад 4 млн. вояків із країн Антанти. Друга світова війна ставить нові «рекорди» чисельності військовополонених. Найбільший в історії глобальний військовий конфлікт, за далеко не повними підрахунками дослідників, приніс не менше 30 млн. бранців. Так, протягом 1941-

1945 рр. у нацистських таборах опинилося понад 5,7 млн. радянських військовополонених, а 3,3 млн. солдатів і офіцерів Вермахту полонила Червона армія.

Він також акцентує на тому, що в першій половині XX ст. проблема військовополонених, отримавши нарешті своє міжнародно-правове врегулювання і водночас назавжди полишивши суто військову сферу, посідає нішу модерної державної політики. Бранці війни все частіше стають дієвим чинником політичного та військового тиску, своєрідною «розмінною картою» у внутрішній і зовнішній політиці урядів воюючих країн. Військовополонені перетворилися на об'єкт активного та всеохоплюючого трудового й економічного визиску, ідеологічної та політичної пропаганди, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. Перша і Друга світові війни, з періодичністю у кілька десятиріч, продемонстрували поступальні тенденції ревізії в національному законодавстві або ж відвертого ігнорування узгоджених і схвалених країнами-підписантами норм міжнародних конвенцій. Повсякденність табірної життя полонених засвідчила зростаючу прірву між зафіксованими на папері договірними положеннями та реальністю умов утримання, харчування, медич-

ного та майнового забезпечення, трудового використання військовополонених. На відміну від Першої світової, коли спроби використання військовополонених як інструменту реалізації державної ідеології та політики в принципі хоч якось урівноважувалися старими уявленнями про воїнську честь і повагу до переможеного ворога, у роки Другої світової війни такі дії ворогуючих сторін стали правилом, набули особливо цинічних, антигуманних і ганебних проявів, що вилились у мільйони жертв військового полону.

На жаль, насильство, терор, силові методи вирішення проблеми і сьогодні залишаються інструментами політики, здавалося б, у демократичній державі. Однак, як переконують учасники дискусії, трагічний досвід Першої та Другої світових воєн має змусити людство усвідомити найголовніше – третьої світової війни не повинно бути. У ній не буде переможців. Залишаться лише руїни людської цивілізації. Тому у XXI ст. лунає заклик не допустити такого колективного самогубства, як світова війна, і всі конфлікти вирішувати тільки мирним шляхом, адже, як зазначають наші сучасники, «цивілізація – це безперервний пошук мирних шляхів вирішення конфліктів, загальне прагнення до миру».

Презентуючи Україну через постать Шевченка

Серед міжнародних культурних подій, оприлюднених Україною у програмі свого головування в СНД, однією з найважливіших є відзначення 200-річчя з дня народження видатного поета, художника, постаті епічної та водночас близької для кожного справжнього українця – Тараса Григоровича Шевченка. Данину пам'яті та шани Великому Кобзареві цього ювілейного року віддають у всьому світі. Тож цілком природним виглядає активна співпраця Міністерства закордонних справ України з Національним музеєм Тараса Шевченка в Києві щодо підготовки та демонстрації унікальних історичних матеріалів, приурочених до цієї дати. Зокрема, як розповів журналові завідувачий відділу музею Михайло Зубар, це на прямому торкається наших посольств у країнах, пов'язаних із біографією поета – у Литовській Республіці, Республіці Польща, Російській Федерації, Казахстані. Головна мета цієї надважливої роботи – презентувати Україну через Рік Шевченка.

– Ми нині активно обговорюємо експонування наших матеріалів під час проведення Днів Шевченка у Литві у травні. Там хочемо репрезентувати виставку дитячих картин «Мій Шевченко», яку проводили під час спеціальної акції минулоріч. Цим надіємося продемонструвати сучасне сприйняття дитьми особистості Шевченка. Планується,

що до Литви поїдуть кращі юні художники та проведуть для своїх однолітків спеціальний майстер-клас зі створення шевченківської рукописної книжки, над якою працювали під час акції. Вони переписували вірші Шевченка, власноруч їх ілюстрували. І усе це було зшити в унікальну рукописну збірку в одному екземплярі. До речі, ця виставка вже експонувалася в Українському культурному центрі в Москві. І там також проводилися аналогічні майстер-класи.

З посольством України у Варшаві Національний музей Тараса Шевченка працює над оригінальною експозицією копій робіт Кобзаря. Розроблюються методичні рекомендації щодо її проведення, підбирається відповідний матеріал. Це досить цікава та перспективна розробка. Адже, як пояснюють музейники, далеко не всі охочі мають можливість приїхати до Києва, відвідати ювілейну експозицію. Далеко не до всіх зможуть приїхати наукові співро-

бітники, щоб прочитати лекцію або продемонструвати наочні матеріали.

Частково цю функцію й виконуватиме пересувна експозиція. Ідеться про дванадцять вінілових банерів, на яких у доступній формі викладено експозиційний матеріал про життя та творчість Тараса Шевченка. Демонструються його основні художні роботи, зразки поетичної спадщини та віхи біографії. Це дуже важлива складова роботи, яку допомогли здійснити азербайджанські партнери музею з компанії «Socag». Завдяки цьому музей матиме можливість формувати банерні експозиції як для селищних або районних бібліотек, шкіл, так і здійснювати спільні посольські проекти, як це відбулося щодо Польщі. Це лише перші кроки, які музей робить, виходячи за межі основного приміщення, до відвідувачів. Черкаська обласна адміністрація замовила 6 комплектів банерів; готується російськомовна банерна експозиція для Калінінградського облас-

ного художнього музею тощо.

Повертаючись до розповіді про співпрацю з українськими дипломатами, зазначимо, що частина музейних експонатів невдовзі поїде до Посольства України в Нью-Йорку та експонуватиметься там за підтримки меценатів і спонсорів.

– Маємо надію, що таким чином зможемо якнайповніше презентувати творчість Тараса Григоровича, показати всім не тільки його геніальність як поета і громадського діяча, а й як художника, оскільки ця складова його творчості незаслужено знаходилася весь час у затінку, не така популяризована, не така широковідома, як літературні твори. Адже не випадково сам митець написав свого часу: «Живопись – это моя профессия». Ось таким чином ми вибудовуємо цю роботу та розуміємо, що вона триватиме постійно. Адже це були спільні ініціативи як музейників, так, звичайно, і дипломатичних працівників. Частина посольств,

українських громад за кордоном проявляла активність у співпраці з нами, надсилаючи свої запити та побажання. До когось ми звертаємося самі, бо розуміємо, що, наприклад, відзначення Шевченківських днів у Литовській Республіці буде неповним без запропонованих нами заходів. Литва була одним із місць перебування Тараса Григоровича і пов'язана достатньо тісно з його біографією. Там він жив, творив, отримав перші уроки малювання, сам згадував про своє перше вільнолюбське кохання. Тому ми й виходили, власне, з ініціативою на кшталт – зробімо щось! І отримали щире розуміння.

Стосовно втілення в життя таких ініціатив глобального характеру музейники відзначають, що Україна поки що не має великого досвіду в цій справі. Однак існує мета, до якої слід іти. Тому є впевненість, що все задумане спільно з дипломатами пройде гідно. Шевченківський рік триватиме довго. Тож, матеріалізуються нові ідеї. У тому числі українськими посольствами за кордоном. Скажімо, вже створено конкретні напрацювання разом із науковою спільнотою та працівниками українських консульств у Російській Федерації – в Казані, Саратові, Оренбурзі.

Разом з росіянами також має бути розроблений спільний проект із відзначення цього річчя 200-ліття Михайла Лермонтова. Це символічно, тим більше, що саме автор поеми «Бородіно» був улюбленим поетом Тараса Григоровича. Тож ці аспекти – його інтереси, кому й чому

відавав перевагу плануватися якнайширше розкрити. Адже без цього, на переконання Михайла Зубаря, уявлення про постать Шевченка буде далеко не повним.

– Робити це маємо саме через культурну співпрацю. На сьогодні це вкрай актуально. І, гадаю, у цьому переконувати будького зайве. Сподіваємося, що та співпраця, яку ми вибудовуємо спільно з працівниками МЗС України, триватиме надалі й даватиме нам імпульс для плідного розвитку. Адже через постать Тараса Шевченка, наголошую, ми презентуємо історію та сучасність України світовій спільноті.

Ця розповідь була б неповною, якби ми не сказали про кардинальні зміни, що відбулися в самому Національному музеї Тараса Шевченка, який днями відчиняє двері перед прихильниками творчості Великого Митця, численними зарубіжними гостями, серед яких – послы іноземних держав, які працюють в Україні. Чимало корисного під час здійснення ремонтно-реставраційних робіт було взято з досвіду кращих музеїв Польщі та Литви. Зокрема, музею Чурльоніса, який за своєю побудовою близький до шевченківського у Києві.

Тож кардинально поновлено зовнішній фасад будинку – ліпнину, балкони тощо. Ліквідовано грибок, застарілі інженерні комунікації, подекуди аварійні споруди. Адже більшість фондівських приміщень була абсолютно непристосованою для збереження експонатів, і їх

доводилося буквально евакуйовувати та зберігати в інших сховищах. Фонди тулилися в невеличких, непристосованих приміщеннях. Про сучасні музейні системи з підключенням до Інтернету залишалося лише мріяти. Після ремонту 1989 р. вентиляційні шахти були забиті сміттям, що впливало на температурно-вологісний режим у виставкових залах, де проходили численні музейні акції, та на відкриття чергової виставки збиралися десятки людей. Коли почали вивчати це питання, виявилось, що холодильну камеру для нормальної вентиляційної системи в межах існуючого приміщення не було можливості встановити.

Уся ця ситуація призвела до того, що було прийнято рішення на найвищому державному рівні порушувати питання про проведення кардинальних ремонтно-реставраційних робіт. У результаті матеріалізувалася смілива ідея про винесення технічних споруд у внутрішній двір музею під скляне покриття. Воно, до речі, вирішує як суто технічну проблему, так і робить набагато зручнішим для відвідувачів вхід до музею. Це, у свою чергу, вирішує проблеми накопичення людей і розведення екскурсійних потоків.

У результаті вивільнилося кілька приміщень, у яких розмістився дитячий освітній центр. Як пояснюють працівники, його поява – це саме той шлях, яким іде все європейське музейне співтовариство. Щоб тут проводилися майстер-класи та навчання дітей образотворчому мистецтву. Щоб заохочувати

юних відвідувачів, зацікавлювати, навчати секретам малювання за допомогою сучасних технічних засобів. І усе це подавати в доступній ігровій формі.

Вдалося також отримати додаткову виставкову площу для формування арт-простору для тих же постійно діючих молодіжних і дитячих проєктів.

Музей насичений новим експозиційним обладнанням. Сучасний клімат-контроль дасть змогу постійно виставляти та експонувати графіку Тараса Шевченка, яка є дуже чутливою до температурно-вологісного режиму. Експозиція оригінальних робіт змінюватиметься раз на два-три місяці, як це вимагається за міжнародними правилами.

Діятимуть нові технології. Зокрема, встановлено плазмові екрани для того, щоб надати людям доступ до всієї шевченківської спадщини, яка зберігається у музейних фондах. Із цією метою музейники намагаються вести оцифрування експозиційних та архівних матеріалів. Однак це дуже копіткий і важкий процес, що потребує постійного державного фінансування. Певну частину роботи здійснено завдяки фонду «Відродження» на недержавні кошти. Цей матеріал доступний на музейному сайті. Невдовзі там повинен з'явитися розділ «Віртуальна енциклопедія Тараса Шевченка», яка являє собою коротку енциклопедичну інформацію щодо його робіт, місць перебування, людей, які оточували поета, зберігали його спадщину та примножували сучасну Шевченкіану.

Інформація «З.С.»

А святе місце буває вільним!

Скільки разів ми гортали «Кобзар», студіюючи твори Тараса Григоровича в школах та інших, наступних своїх університетах. Скільки разів брали до рук книгу, аби знайти те єдине слово, яке могло б допомогти нам передати сьогоднішнє сприйняття країни та бачення її майбутнього. І завжди знаходили нову тональність, новий погляд, новий акцент, який Майстер адресує нам упродовж сторіч.

Постать будь-якого Художника є неоднозначною. Тарас Григорович був офіційно призначений радянською владою «співцем українського народу», що не завадило йому залишатись опозиційним рупором того ж українського народу.

Будь-які ювілеї таять у собі підсвідоме, а часто – й дуже свідоме – бажання використати ювіляра у своїх егоїстичних цілях. Десятиліття подібних спроб унеможливають, сподіваюся, прагнення окремих сил і постатей одягнути Тараса Шевченка в невластивий йому, але комусь дуже потрібний, одяг.

У свідоме творче життя заслуженого художника України Олександра Міловзорова образ Тараса Григоровича Шевченка увірвався 40 років тому, коли художник ще не був таким, як нині, відомим і

визнаним. Хто знає, чому саме на нього впав вибір відповідальних за все співробітників відповідальних органів. Так чи інакше, випускникові Київського художнього інституту кафедри художнього скла і кераміки було довірено виготовити світлові прилади (люстри, бра, торшери, інше оздоблення) для садиби-музею Тараса Шевченка в центрі столиці. Усі ці речі мали стовідсотково відповідати своїм знищеним попередникам. Результатом тривалих відряджень до сховищ Москви та Санкт-Петербурга стали численні ескізи, кращі з яких було втілено Олександром Міловзоровим у авторських репліках.

До сьогодні ці витвори мистецтва є окрасою музею Тараса Шевченка в Києві та привертають увагу відвідувачів, які, до речі, сприймають їх як старовинні реліквії, а не художні спроби Міловзорова реанімувати загублене.

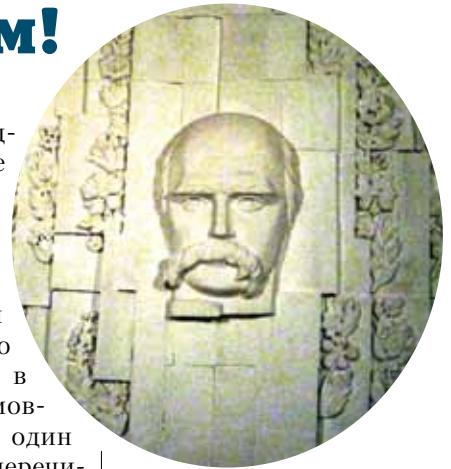
Удруге митець, після завершення особистих шевченківських шкіл та

університетів, відкрив для себе Великого Кобзаря в 1980 році. Тоді художникові було доручено виготовити оздоблення станції метро «Траса Шевченка» в Києві. Історія замовчує, скільки разів один Майстер читав і перечитував Іншого, вивчав Його креслення та малюнки, аби не зрадити високій планці.

Яка спокуса постати на один щабель із Генієм! Яка небезпека – скотитися із такої висоти у прірву!

Олександрові Міловзорову щасливо вдалося пережити всі шквальні вітри 1980-х і вчасно погодити, виготовити, здати і встановити шевченківський барельєф на станції метро «Тараса Шевченка» в Києві. За лишень одним винятком – текстом, який мав бути вигравіруваний у книзі, що лежить перед Великим Кобзарем (тоді ці канонічні рядки не встигли вчасно погодити з ЦК Компартії України).

Отже, святе місце й досі залишається вільним. Це

дає змогу нам, сьогоднішнім, вписувати туди щодня нові й нові тексти Тараса Шевченка, якого день у день можна відкривати для себе по-новому.

Можливо, нині варто записати таке: «Славяне! несчастные славяне! Так нещадно и так много пролито храброй вашей крови междоусобными ножами. Ужели вам суждено вечно быть игрищем иноплемеников? Настанет ли час искупления? Придет мудрый вождь из среды вашей погасить пламени раздора и слить воедино любовью и братством могущественное племя!»

Т.Г. Шевченко, драма «Никита Гайдай», т. 3, с. 57, 1841, С.-Петербург

День завтрашній запропонує нам інші цитати, інші інтонації та варіанти прочитання Великого Кобзаря.

Митця, який вважав себе насамперед художником, а потім уже поетом і літератором.

Геній Шевченка дарує можливість кожному відкрити для себе нові смисли і сенси в добре знайомих текстах і насолоджуватися мелодикою раніше неопублікованих пророчих рядків.

*І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої.
Молю вас, благаю!*

Шевченкіана Олександра Міловзорова дала нам можливість щоденно вписувати в книгу Великого

Кобзаря на станції метро «Тараса Шевченка» у столиці України найактуальніші тексти. Можливо, зрозуміти їхню сутність нам допоможуть практично 40 графічних творів Міловзорова. Фактично це є діалог через віки між двома художниками, до

якого запрошується глядач, який не може не відкрити для себе нового – у цьому разі – міловзорівського Шевченка.

А скільки ще нових прочитань – художніх, поетичних, філософських – нам подарує шевченкіана 2014 року!

Журнал «Зовнішні справи» за допомогою наших дописувачів і читачів має намір зробити в цю загальнонаціональну справу свій потужний внесок.

Час відкриттів прийшов!

Ольга Таукач,
журналіст «З.С.»

Серія «Моя Шевченкіана», 2002 60х53, папір, гуаш

